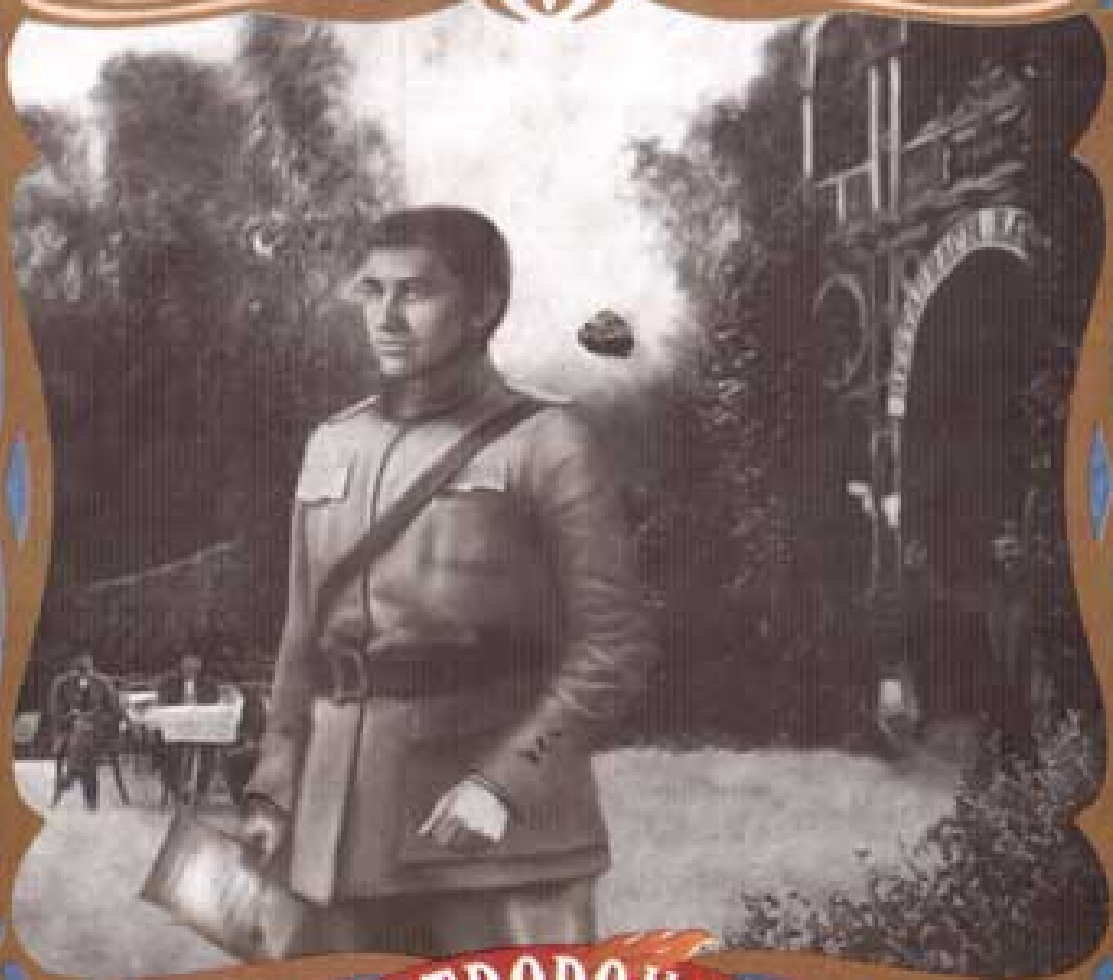

Андрій Кокотюха

ОФІЦЕР
ІЗ СТРИЙСЬКОГО
ПАРКУ

РЕТРОРОМАН

FOLIO

Андрій Кокотюха • ОФІЦЕР ІЗ СТРИЙСЬКОГО ПАРКУ

Андрій Кокотюха • ОФІЦЕР ІЗ СТРИЙСЬКОГО ПАРКУ

Андрій Кокотюха

Андрій Кокотюха

ОФІЦЕР
ІЗ СТРИЙСЬКОГО
ПАРКУ

РЕТРОРОМАН

FOLIO

47. Стрийський парк — розташований у місцевості Софіяка нинішнього Галицького району Львова, закладений 1879 року, вважається одним із найстаріших і найгарніших у місті.

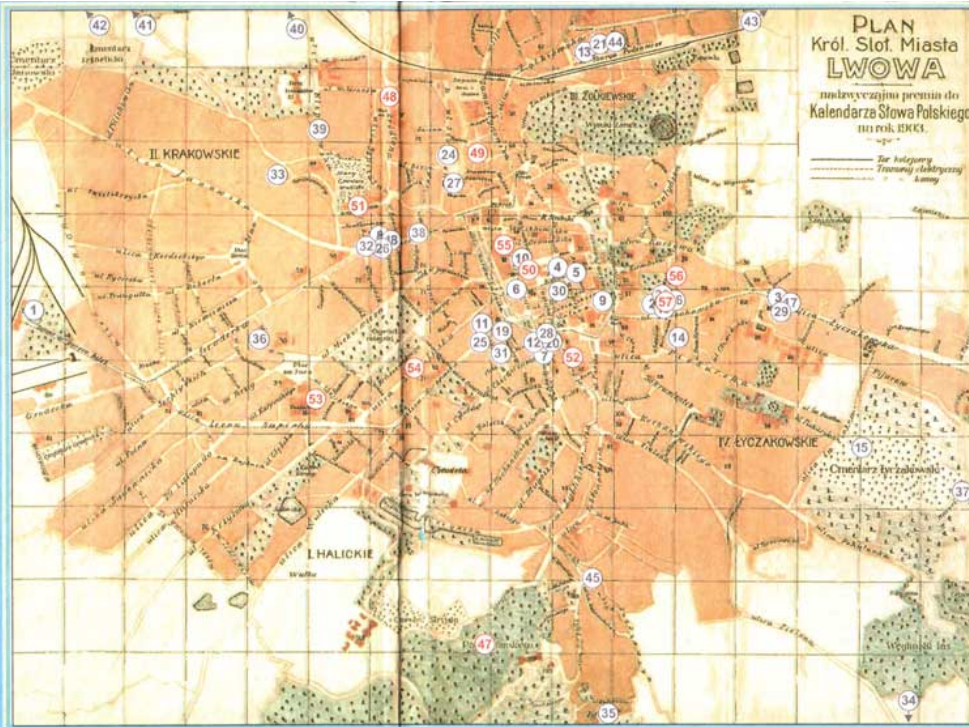
48. Дверельна — вулиця в нинішньому Шевченківському районі Львова, в місцевості Клепарів. Назву отримала завдяки дверодам, які тут існували.

49. Крайовали — район Львова, на той час — одна з околиць, котра почалася відразу за Крайовим Базаром. Був місцем компактного проживання сарелів. Район вважався одним із найбідніших у місті.

50. Вул. Шевська, 8. В минулому тут містився будинок магазину. Нині — ресторан «Бачевський».

51. Шпиталь на вулиці Рапопорта — вулиця в місцевості Клепарів, названа на честь відомого лікаря та філантропа Якова Рапопорта. Корпус єврейського шпиталю розташований на парній стороні.

52. Баторія — тепер вулиця князя Романа у Львові, починається від Галицької площі. Назва змінювалася кілька разів, від 1885-го і до 1940 року носила ім'я польського короля Стефана Баторія.

53. Політехнічна школа — тепер Національний університет «Львівська політехніка», заснований 1816 року як Ревальська школа. 1844-го перейменовано на Вищу політехнічну школу й включено до академічних шкіл Австро-Угорської імперії.

54. Вулиця Сикстусова — була названа на честь Томи Сикста, що замкнув тут першу оселю в 1805 р. Зараз — вул. Доросенка.

55. Рутівського — тепер вулиця Театральна у центральній частині Львова, на момент описаних подій уже два роки, як була перейменована на честь президента міста Тадеуша Рутівського.

56. Францисканська — тепер вулиця Короленка у Личківському районі, перша назва пов'язана з монастирем францисканців, що знаходився на ній.

57. Квартира Клема Кошового, вул. Личківська, 15 — частина Нижнього Личаків.

Маршрути, позначені цифрами 1—46, шукайте у перших книжках серії «Ретророман»: «Адвокат із Личківської», «Привід із Валової», «Автомобіль із Пекарської», «Різнюк із Городоцької» та «Коханка з площі Ринок», «Втікач із Бригідок».

Андрій Кокотюха
Офіцер із Стрийського парку

Андрій Кокотюха

**ОФІЦЕР
ІЗ СТРИЙСЬКОГО
ПАРКУ**

Харків
«ФОЛІО»
2017

Серія «Ретророман»

Адвокат із Личаківської

Привид із Валової

Автомобіль із Пекарської

Різник із Городоцької

Коханка з площі Ринок

Втікач із Бригідок

Офіцер із Стрийського парку

Львів, Стрийський парк^[1], жовтень 1918 року

Незнайомець призначив зустріч біля пам'ятника Кілінському^[2].

Юліуш любив символи й шукав їх навіть там, де інші не помічали. Але тепер знак надто яскравий, аби не зважати на нього й робити вигляд, що все це — його вигадки. Забагато збігів бачив у своїй та його біографіях. Саме тому, гуляючи біля бронзового полковника Кілінського, уявляв себе таким, як він, соратником Костюшка^[3]. Коли вже мислити ширше — самим Костюшком, чом би й ні.

У них із національним польським героєм чимало спільного.

Взяти хоча б таке. Свого часу Костюшко теж служив у чужому війську, воюючи за чужу незалежність. Америка високо цінувала пана Тадеуша, не всякому поляку випадало дослужитися до генерала американської армії. Юліуш теж не так давно воював на Волині не за рідну Польщу, а за Австрію та цісаря. Хоч вислужив не генерала, а капітана, не мав жодних сумнівів — усе в нього попереду. Бо він, за прикладом Костюшка, вже почав боротися за поновлення польської державності й повернення коронних земель, багато разів відвойованих і знову, на жаль, утрачених.

Хтозна. Раптом він, капітан Юліуш Яблонський, після успіху, в який вірив, здобуде не меншу, ніж генерал Тадеуш Костюшко,

військову славу. І йому поставлять пам'ятник хай не в Стрийському парку, але — біля родинного гробівця на Стрийському цвинтарі. А ще краще — на Личаківському, де його колись ховатимуть із почеснями. Хай там як, а для своєї країни він уже зробив багато, готовий робити ще більше, навіть покласти життя...

Подув холодний жовтневий вітер, і Яблонський підняв комір цивільного пальта, щільніше насунув капелюха.

Ні, то занадто. Він не має наміру помирати зараз. Клятви йти на смерть в ім'я становлення Польської республіки звучать красиво. Але годяться, коли промовляєш до легіонерів перед черговим лютим боєм. Або — на таємних зібраннях, де від кожного чекають подібних обіцянок, бо так треба, правильно, пристало. Капітан готовий був заприсягтися: мало знайдеться фанатиків, котрі щиро готові за першої ж нагоди довести відданість проголошеним ідеалам й кинутися під кулю чи багнет. У приватних розмовах він сходився з колегами на тому, що заради своєї держави краще не помирати смертю хоробрих, а жити. Тим більше, подвигу ніхто не оцінить, а це для честолюбного Яблонського багато важило.

Міркуючи так, він, щоб не стовбичити на одному місці, неквапом ходив круг монумента. Кола рахував, бо, зробивши п'ять, зупинявся й рухався так само в протилежний бік. Дурня, та все одно цікавіше, ніж стояти, мов прибитий. Ковзнув правицею в кишеню, намацав поруч із револьвером годинник на ланцюжку, срібний, дідівський, котрий пройшов із ним війну. Розвернувшись, аби на нього впало світло від ліхтаря, відкинув кришку, глянув на циферблат. Скривився невдоволено.

Мало того, що нікчема. Ще й запізнюється. Висмикнув його, зайняту людину, сюди, а сам десь вештається.

Яблонського раптом потішила думка: а раптом той фацет злякався? Пригадав їхню першу зустріч. Капітана не лише вразило, що той чоловік його знайшов, а й здивувало, як багато людина, на яку за інших обставин ніколи б не звернув увагу, змогла дізнатися про нього. Навіть військовий чин чоловік назвав правильно, ще й сказав, у якій бригаді служив Яблонський. Вже потім зважився на шантаж — інакше їхню розмову Юліуш не сприймав. Незнайомець, з його слів, мав інші мотиви. Але завзято переконував у цьому себе, а не *пана* капітана.

Такий не думає ні про що, окрім грошей.

Особливо тепер, коли у Львові, як у всій колишній імперії, коїться один Бог знає, яка халепа. Й невідомо досі, куди далі все піде. Єдине, з чим погоджувалося товариство, починаючи з вересня, — влада лежить на бруківці. Треба брати її, як то зробили росіяни рік тому в Петрограді.

Може, приклад й невдалий. Бо колишнім ворогам і, за іронією долі, недавнім союзникам, усе ж непереливки. Але хто сказав, що буде легко? Навпаки, Пілсудському^[4] варто б стежити за російськими більшовиками й враховувати всі зроблені ними помилки. Зокрема, по Україні й українцях. Через безграмотну політику довелося віддати Київ з прилеглими територіями. Та ані Яблонський, ані хто інший по той бік Збруча польських інтересів не бачили. Відновити б раніше втрачені кордони, не дати тутешнім українцям знайти військових союзників, повернути Холмщину й Підляшшя^[5] — своє, тобто.

Та поки одні мріють та будують плани, іншим треба жити й щось їсти. Погляд в того дивного чоловіка був *голодним*, війна навчила Юліуша читати по очах. Стільки зусиль, без жодних перебільшень — титанічних, покладених на те, щоб відшукати його. А виявляється, все так просто. Патетика, змішана з образою, по завершенні — фінансові претензії. От же ж... Іншим разом та за інших обставин капітан не став би подібного слухати. Хай веде до суду, коли треба щось довести. Чудово розуміє, на чиєму боці опиниться правосуддя. Тим більше, все вийшло випадково...

Проте зараз Яблонському найменше хотілося фігурувати будь-де в публічному просторі.

На ньому є велика відповідальність. Тож здійснений галас приверне увагу не лише до нього персонально, а й до всієї організації. Вона таємна, та ніхто не дасть гарантій, що поліція, хай якою б нині слабкою не була, не зачепиться за щось, здатне виявити їхню нелегальну спільноту.

Тут українці поліції допоможуть.

Тим тільки привід дай проти поляків.

Теперішнє становище по Галичині в цілому й у Львові зокрема навіть такий оптиміст, як капітан Яблонський, дуже обережно називав дотриманням хисткої рівноваги. Хилитало дуже сильно, чимдалі, тим дужче. Останнім часом дня не проходило, аби стрільці не зачіпалися з польськими легіонерами, причому обидві військові сили не мали

офіційного статусу. Австрійці розгубилися, німці переймалися іншими політичними й військовими питаннями, котрі породила лютнева капітуляція в Бресті^[6]. Формально Велика війна скінчилася, та по суті своїй лиш переродилася в інші, локальні форми. Зрозуміло, що українці з поляками шукали себе в ній, раніше воюючи за одних проти інших, а тепер — між собою та самі за себе.

Сутінки швидко переростали в прохолодну вологу жовтневу ніч.

Накрапав дрібний, суто львівський дощик. Людей у парку поменшало, хіба центральними алеями прогулювалися повії, невеличкими гуртами, а частіше — поодинокі, полюючи за жадаючими швидко й дешевої любові мужчинами. Дві такі мисливиці вже підкочувалися до Юліуша, питаючи, чи панові не нудно самому, й він різко відшивав обох. Не те, щоб гидував, навпаки, доступні, без претензій жінки подобалися Яблонському тим більше, чим старшим він ставав. У свої тридцять п'ять лишався єдиним сином колись великого славного роду, точніше — однієї з його гілок. Одружуватися не мав наміру найближчим часом, та й раніше не надто прагнув обплести себе путами Гіменея, хай би там як не бурчала матуся. Тимчасові зв'язки його цілком вдовольняли, хоч професійні курви цікавили менше, ніж, так би мовити, *цивільні* жіночки й навіть молоденькі дівчатка, яким можна заплатити.

Ця його пристрасть — причина й наслідок того, що цього вечора ходить кругами довкола пам'ятника Кілінському.

Знову глянув на годинник. Пся крев, ще трохи — і він уже запізниться на збори! Товариство чекатиме, сьогодні обговорюються дуже важливі речі, а на ньому — велика ділянка. Отже, відповідальність. Зараз Юліуш чомусь уявив собі генерала Костюшка, котрий отак стоїть чорт знає де і для чого, з револьвером у одній кишені й гаманцем із крокодилячої шкіри, набитим купюрами — в іншій. Має справи державної ваги, але при цьому мусить зустрічатися з якимось нікчемою, аби тицьнути йому гроші, заплатити за свою помилку й розпрощатися зі злиднем назавжди.

З вологого вечора під світло ліхтаря враз виринули дві постаті, й капітан напружився. Рука ковзнула в кишеню, цього разу — за револьвером, великий палець звів курок. Хоч клацання ніхто сторонній не міг почути, капітанові здалося: прозвучало заледве не на весь парк. І українські січовики в уніформі почують, звернуть на нього увагу,

почнеться небажана для нього катавасія. Не так давно він не стримався, змушений був втрутитися в сварку, котра спалахнула поруч із баром на Джерельній^[7].

Того вечора троє польських легіонерів відзначали день народження загиблого під Раранчою товариша, який не дожив до тридцятиріччя якихось сім місяців, й не побоялися, вдягнули уніформу Польського вермахту, включно з кашкетами — «мацеївками»^[8]. Саме до них присікалися стрільці, котрі саме проходили повз бар і почули, як підпилі легіонери співають, точніше — горлають мазурку Домбровського^[9].

Спершу у відповідь на «Jeszcze Polska nie zginęła» українці затягнули свою «Червону калину», але пісенні змагання скоро перейшли у військові. Стрільці вимагали від легіонерів зняти зрадницькі строї та марширувати в спідньому, а коли один пригрозив пустити *ляхів* Львовом зовсім без штанів, із голими дулами, ветерани не витримали — кинулися в бій. Сили виявилися не рівними, і Яблонський, забувши правила конспірації, тицьнув кельнеру-єврею купюру, звелів бігти по поліцію, а поки чекав, плюнув на свій чин та особисто поліз у бійку. Не так бився, як намагався розтягнути, ще й в запалі віддаючи накази командирським тоном. Коли поліція нарешті нагодилася, вирішив: мудріше буде тихенько забратися геть, інакше доведеться давати пояснення, називати себе, а в кишені револьвер... Пізніше дізнався, чим усе скінчилося, й обуренню не було меж. Всіх затримали, та згодом стрільців відпустили, а легіонерів протримали до ранку, ще й наклали штраф.

Нічого.

Дуже скоро Польща виставить усі рахунки.

Тим часом стрільці, про щось говорячи між собою, минули пам'ятник, не глянувши у бік Яблонського, й він укотре згадав — давно не вдягав форму, вона захована далеко в шафі, чекає свого часу. На цивільного січовики не звернули увагу, і Юліуш у глибині душі пошкодував про це. У парку, крім поодиноких перехожих та нудьгуючих повій, нема нікого, тож він, бойовий офіцер, при нагоді міг прийняти бій та навіть вийти з нього переможцем.

Як *того* разу.

Хоча...

Ту сутичку й повноцінним боєм неможливо вважати. Так, прикрий інцидент, який для одного з учасників, слабшого, зле скінчився.

— Вечір добрий.

Хоч Юліуш Яблонський чекав, коли він з'явиться, все одно мимоволі здригнувся від несподіванки. Бо виглядало, чоловік прийшов давно, й весь цей час сидів у засідці, аби тепер, щойно капітан відволікся, виринути з темряви.

— Де вас носить! — роздратовано мовив, повертаючись.

— Перепрошую пана офіцера. Мав невідкладні справи в місті.

— Коли вже вас затримала інша невідкладна справа, нашу, отже, могли відкласти на зручніший для мене час.

— Пан офіцер поспішає?

— Слухайте, шановний, я зайнята людина. Ви мали б зрозуміти це ще тоді, коли розшукали мене.

— Я вибачився за запізнення.

— До дупи ваші вибачення. Залагодимо питання швиденько.

— Просто тут? — чоловік кивнув на пам'ятник.

— А де ви хочете?

— Прошу відійти далі. Туди, за дерева. Там ніхто не побачить нас навіть випадково.

Яблонський знизав плечами.

Хоче відійти — та будь ласка.

— Ходімо.

Він зовсім не боявся цього чоловіка. Не чекав від нього жодних сюрпризів. Та які можуть бути несподіванки...

Розділ перший

Климентій Кошовий,

особа без певних занять

Йозеф Шацький, дантист із Кракідалів [\[10\]](#), оплакував Шмуля.

Старшого з чотирьох дітей знайшли мертвим на вулиці, біля стічної канави. Точно так лежав його дядько, покійний брат Естер, дружини Шацького й матері юнака, котрий прожив на цьому світі лише двадцять два роки. Але дядько закінчив так, бо багато пив і помер у злиднях, безславно. Шмуля застрелили, й невідомо, коли це сталося. Бо юнак давно не ночував удома на горе матері, яка вимагала від Шацького вплинути на сина й звинувачувала в усьому Ефраїма, сина сусіди й вічного недруга Лапідуса.

Останньою, хто бачив його перед смертю, була двадцятирічна Рива, світлоока, старша з двох доньок Шацьких. Дівчина закрилася, нічого не хотіла говорити, а потім, коли Естер насіла, — почала криком вимагати лишити її в спокої. Чи то від власних нервів, чи від образи на доньку матері раптом закололо серце й вона вперше за багато років злягла, лежачи пластом кілька днів й навіть не спромігшись сама провести Шмуля в останню путь — її вели під руки згорьовані сусідки.

Загибель юнака, тим більше єврейського, поза тим мало, кого здивувала. Шацький давно побоювався, що одного разу Шмуль нарветься на неприємності й пригода може погано скінчитися для некерованого сина. Та він припускав каліцтво, аж ніяк не наглу смерть. Ще коли до Львова чотири роки тому прийшла російська армія, а з нею — російська влада, Шмуль забрався з міста геть разом із біженцями, зник на півтора роки й з'явився, коли батьки вже в думках його поховали. Та радості від того Шацькі не отримали — молодик дуже змінився, зробився серйозним і втаємниченим, ходив із наганом, часто згадував якусь самооборону.

Хто обороняв, кого й від кого, Йозеф поняття не мав. Не будучи в змозі стримати сина й щось заборонити вищому від себе на голову та широкому в плечах юнакові, він натомість згадав усі свої звички. Почав під сумні зітхання Естер частіше вештатися Львовом, не минаючи жодного брудного бару, совав свого носа, де міг, там слухав, там запитував. Так дізнався: є не один, а кілька гуртів, котрі називають себе військовими організаціями. Влада тріщала по швах, порядку в місті ставало дедалі менше, на австрійську поліцію ніхто не покладався. Силами, котрі могли протистояти один одній, були українські та польські військові. Всі воювали в цісарській армії, всі свого часу були розформовані, але не для того набували військового досвіду та тримали зброю, щоб отак просто все лишити. Тому громади організовувалися й собі, аби в разі чого захистити себе, коли доведеться опинитися між сторонами конфлікту.

А він назрівав.

Шацький як ніхто гостро відчував це. Війна ніби ось-ось мала скінчитися, вже навіть підписані перші мирні угоди. Проте будь-якої миті могла спалахнути нова. Не така велика, але від того не менш страшна. То тут, то там по Львову спалахували короткі сутички. Кримінальники не стояли осторонь, і збройних грабунків значно побільшало. Газети, котрі друкували кримінальну хроніку, збагачувалися — щодня на перших сторінках заголовки кричали про чергове вбивство.

Шмуля Шацького теж згадали. Коротко. Десь всередині, маленькою заміткою.

Син і раніше виглядав старшим за свої літа — властивість, притаманна багатьом євреям. Загибель сина за короткий час додала ще

більше років. Маючи далеко за п'ятдесят, тепер виглядав так, ніби давно розміняв сьомий десяток. Постійно скуйовджена кучма зі срібної стала зовсім білою, як і кудлата борода, котру Йозеф донедавна дозволяв дружині акуратно підстригати. Лице посікли зморшки, від чого воно нагадувало печене яблуко. Про *колишнього* жвавого Шацького нагадував прямий, із невеличкою горбинкою, ніс, предмет його гордості, та м'ясисті сторчкуваті вуха, яких він соромився, старанно ховаючи під пасмами волосся й широкими крисами старого капелюха.

Інший на місці Йозефа напевне побіг би в поліцію, вимагаючи знайти вбивцю. Але дантист вже багато років скептично ставився до слуг закону, хоч, поклавши руку на серце, визнавав їхню ефективність в окремих випадках. На те було кілька причин.

Ще замолоду, коли Шацький тільки одружився на своїй коханій Естер, уродженій Боярській, він дозволяв собі загули по львівських барах. Причому з усіх можливих зазвичай обирав найдешевші, а отже, найогидніші. Саме там запізнався з численними персонажами львівського дна, згодом знайомства стали дантисту в пригоді. Та вони ж давали поліції приводи затримувати Йозефа не лише за вештання п'яним у громадських місцях, а й за підозрою в зв'язках із сумнівними особистостями. Шацький багато разів ночував у камері, звідки його витягувала Естер, аби дати потім прочухана на всі Кракідали. Вкупі зі спробами завербувати його в агенти це не сприяло його дружбі з поліцейськими. З часом та народженням інших трьох дітей — Риви, Іди й Даніеля, — Йозеф заспокоївся, хоч іноді все ж дозволяв собі пускатися берега, про що потім шкодував, адже не міг приборкати глибоко заховану авантюрну натуру.

Інша причина була вагомішою.

Климентій Кошовий.

З ним Шацький познайомився десять років тому, за іронією долі — в тюремній камері, куди його самого запроторили через анонімний донос. Кошовий переживав інший виверт: його кинули за ґрати кілька годин потому, як прибув до Львова вперше в житті, маючи при собі з речей лиш валізку зі змінною сорочкою, приладдям для гоління та кількома Авантюрними романами. Климові, тридцятирічному київському адвокату й синові досить відомого в місті юриста, довелося емігрувати з рідного міста, маючи на це двадцять чотири години. За дві

доби до того, як Кошового кинули до львівської слідчої тюрми, його зусиллями батька випустили з Косого капоніра — у «політичній» в'язниці він провів тиждень. Затримали за спробу захищати друкарів, котрі вирішили видавати українською журнал безневинного змісту. Публікації стосувалися минувшини, українських народних звичаїв — жодної політики, жодних гасел, лише просвітництво. Проте закон забороняв видавати українською будь-що, незалежно від змісту.

Не погодившись із цим, маючи надію схрестити мечі й перемогти, Клим швидко програв. У тюрмі його допитували, не даючи спати, а жандармський слідчий в запалі так ударив його, що Кошовий сильно стукнувся головою об муровану стіну кабінету. На короткий час втратив свідомість, але відтоді праве віко почало нервово сіпатися. Тик Клим не вилікував, довелося жити з цим далі. Коли він дуже хвилювався, втрачав над собою контроль або починала спрацьовувати інтуїція, віко починало смикатися сильніше.

Та Бог із ним, з оком.

Шацького неабияк захоплювала голова Кошового.

Вони стали товаришами по нещастю, потім — приятелями, і Йозеф ввів Кліма у свій дім. Він же був його першим провідником по незнайомому Львову. Незабаром Кошовий зробився найкращим другом Шацького. Й тепер лишився єдиним, кого вбитий горем утрати дантист міг дозволити собі так називати.

За десять років їхньої дружби Климентій Кошовий залагодив кілька складних кримінальних справ, з якими поліція не могла, а частіше — не хотіла давати раду. Через те таланти свого друга Йозеф цінував значно більше, ніж здібності поліцейських. І, не знаючи, що робити, прийшов після загибелі Шмуля в контору на Шевській.

Ще сім років тому тут господарював нотар Стефан Штефко, який пожалів безробітного емігранта й взяв до себе помічником. Потім, коли Кошовий освоївся та опанував австрійське право, пан Штефко, котрий давно хотів піти на покій, але не мав, кому передати діло, відписав контору Климові. Якийсь час той справді хапав зірки з неба, ставши одним із найуспішніших львівських адвокатів. Та доля різко приземлила того, хто злетів стрімко й високо — перед Різдвом, яке до того ж стало останнім мирним святом від початку нового століття, божевільний на прізвисько Різник із Городоцької вбив Басю, наречену Кошового.

Відійшовши після шоку, Клим закинув адвокатську практику, переключившись на громадську діяльність та завівши тісні стосунки з місцевими українцями, котрі крутилися в політиці та довкола неї. Наближення війни чекали, та все одно вона почалася зненацька. За короткий час російська армія без бою взяла Львів, після чого Кошовий знову опинився за ґратами, вже як «мазепинець». Навіть коли вдалося вибратися ціною певної угоди з росіянами, контора здебільшого стояла зачиненою. З поверненням та відновленням цісарської влади Кошовий перетворив її на місце зустрічі з потрібними йому в громадській діяльності особами. А відтоді, як у Бресті підписали мир і українцям пообіцяли автономію з перспективою мати державність, приміщення на Шевській стало чимось на кшталт штабу діячів різного штибу.

Точніше — прохідним двором.

Минули часи, коли в конторі пана Штефка панували тиша й благодать, яку зрідка порушували важливі й вдячні клієнти.

Нині тут стояв постійний гармидер, і Шацький уже не міг чітко сказати, чим займається Кошовий, до якої партії належить або тяжіє, й чи належить та тяжіє взагалі. Він знав лиш: його друг дуже зайнятий, йому нема коли приділяти увагу справам, котрі не стосуються чогось державницького.

І все одно прийшов до Кліма.

Він не мав, куди з цим більше йти.

Звичайно, довелося почекати, поки гурт малознайомих дантисту чоловіків ухвалить, складе та підпише чергову відозву до австрійського парламенту й крайових сеймів Галичини. Шацький не привертав до себе увагу, скромно й тихо прилаштувався в закутку між шафами. Коли нарешті Клим лишився сам, відразу сказав Йозефу:

— Бачив. Знаю. Співчуваю. Сам збирався забігти до вас. Бідолашна пані Естер.

— Усе гаразд, пане Кошовий.

— Ні, Шацький! Не все гаразд!

Вони від самого початку домовилися: Клим називає Йозефа на прізвище, без всякого «панькання», натомість Шацький «панькається» до Кошового. То простіше було прийняти, ніж сперечатися, як хотів Клим.

— Моя фейгале тепер більше лежить.

Фейгале, ластівка. Так ніжно дантист називав свою дружину.

— Вам слід бути біля неї.

— Вей, аби то щось поміняло, — Шацький похитав головою, за звичкою прицмокнувши при тому губами. — З нею по черзі Рива та Іда, а Даніеля вона взагалі заборонила пускати далі нашої вулиці. Боїться, що жидів почали нищити навмисне й будуть погроми.

— Ой, не меліть дурного! — відмахнувся Кошовий. — Не повторюйте чуток, котрі розпускають поляки.

— Хіба пані Магда...

— І пані Магду лишіть у спокої!

Перервав Шацького різко, та не вибачився. Йозеф промовчав, бо знав — нині, коли українці з поляками раптом опинилися по різні боки барикад, Кошовому часто дорікали зв'язком із Магдою Богданович. Вони познайомилися в той самий день, коли Клим приїхав до Львова, і ось уже чотири роки були разом — примирила та звела війна. Шацький не знав, про що вони зараз говорять наодинці й чи миряться. Та публічно Кошовий припиняв розмови, які стосувалися його подруги-полячки.

— Останній раз на євреїв тиснули, коли тут стояло російське військо. І то, про погроми не йдеться, царська армія всіх грабувала, — мовив Клим. — У місті загалом небезпечно. Вашого Шмуля могли вбити з будь-якої причини. Без причини, просто так, бо єврей — ні, ні і ще раз ні.

— То ви б могли дізнатися цю причину? — випалив Шацький.

Побачив, як сіпнулося віко.

Зрозумів, якою буде відповідь.

— Від мене мало користі тут, — Кошовий винувато розвів руками, потім у пориві підвівся, підійшов до друга, поклав йому руку на плече. — Шацький, зараз вам ніхто не допоможе знайти винного. Самі знаєте, що коїться. Потенційні вбивці ходять вулицями, майже не ховаючи зброю. Шмуля, як пише газета, застрелили. Він так само мав револьвер при собі. Подібні випадки не рідкість у Львові й не лише у Львові. Я теж втратив батьків, розумію вас, як ніхто. Але хіба мені полегшає від знання, який саме російський матрос проштрикнув обох багнетом?

Шацькому в ту мить стало соромно. Зимою, на початку лютого, коли в Київ увірвалася більшовицька армія, кілька днів поспіль не припинялася різанина. Озвірілі солдати й матроси вривалися в

помешкання, на які вказували прихильні до них двірники, й вбивали, вбивали, вбивали. Кошовий дізнався про це, коли весною нарешті поїхав до рідного міста з делегацією галицьких українців домовлятися з урядовцями УНР. Повернувся пізніше за інших, сірий, скупий на слова. Розповів тільки, що лишився гідно поховати маму й тата на Байковому цвинтарі. Й відтоді з головою занурився в справу чимшвидшого з'єднання Галичини з, як він казав, Великою Україною.

З точки зору Йозефа Шацького, займався всім — і нічим водночас.

Але думка дантиста з Кракідалів не має значення. Так само, як його біда. Попри це Шацький попросив хоча б не проганяти його. Кошовий розсипався у вибаченнях і запевнив, що старий вірний друг нічим йому не заважає. І, відправивши молебень за сином, Йозеф тепер щодня приходив на Шевську, тихо й непомітно вмощуєчись на стільці й проводячи там більшу частину дня.

Естер стало трохи краще. Шацький доручив матір донькам, пояснивши свою щоденну відсутність нагальними справами. Тож дружина, найчастіше — в супроводі Риви, щодня навідувала Шмулеву могилу. Його поховали на єврейському кладовищі, яке було за шпиталем на вулиці Рапопорта^[11]. Цвинтар був закритий, та Боярські, з яких походила Естер, мали тут поховання. Заможна родина дозволила собі щось на кшталт склепу, тож для Шмуля там місце знайшлося — пані Шацька наполягла.

Кожен переймався горем по-своєму.

Всяк *божеволів*, як міг.

Чи навпаки — рятувався від божевілля.

Той ранок не став особливим.

Хіба народу в конторі не було, і Кошовий без метушні заварив на спиртовці каву, міцну, справжню, не ерзац, до якого місто вже звикло за роки війни. Хто й звідки приніс її, Клим сам не міг пояснити.

— Розумієте, Шацький, вона одного разу знайшлася, — сказав, коли Йозеф поцікавився вперше.

Вловивши тоді в очах друга давно забуте сяйво, Кошовий вирішив не розбазарювати так щастя, а притримував каву спеціально для Шацького. Заварюючи в тих випадках, коли вони були самі або в конторі товклося менше народу, ніж зазвичай. Замість цукру з'явився сахарин, але тут давно смакували просто так, лише гіркоту. До того ж

на підвіконні примостилася таця, в якій не переводилося дешево, але все одно дуже доречно до кави печиво.

Джезва саме закипіла, коли у двері постукали. Шацький саме почав звітувати Климові, як нині спала його фейгале й чи допомогли добути Магдою в шпиталі пігулки. Візитер перервав його, і Кошовий розвів руками:

— Дуже перепрошую.

— Та де, хай собі, — Шацький покійно вмостився на звичне місце.

— Починається, — буркнув Клим.

Тим часом відвідувач не спішив заходити, й Кошовому довелося крикнути голосно:

— Прошу, прошу вже! Хто там!

Двері обережно прочинилися й всередину спершу зазирнув, потім — ступив невисокий лисуватий пан у колись модному, та все ще добротному пальті з верблюжої шерсті. Воно, як і чорні штани, висіло на ньому, ніби чоловік убирався в чуже. Хоча насправді він лише схуднув. Збитки, що довелося терпіти під час війни, лишили від домовласника Веслава Зінгера менше половини.

— Дозвольте?

— О, ви ж зайшли, — сказав Клим, а Шацький, який десять років тому познайомив їх та висватав Зінгеру пожилця, підвівся й кивнув, вітаючись.

— Даруйте, що потурбував вас тут, пане Кошовий. Але вас простіше застати в конторі, ніж удома. Й потім, говорити про певні речі з пані Магдою навряд чи доцільно.

— Вам ні про що не вдасться переговорити з пані Магдою, — відрізав Клим. — Вона буває вдома ще рідше, ніж я. Часом навіть ночує в лікарні. Коли приходить з ночі, то спить майже весь день.

— Та я й не хочу її турбувати.

— Ви добре прийшли. Поки тут не почався звичний уже Содом із Гоморрою, прошу сідати. Кави?

— З задоволенням.

Клим схрестив погляд із Шацьким. Зварено було на дві чашечки, тож комусь із них доведеться терпіти. Швидко прийнявши рішення, Кошовий як гостинний господар налив спершу Йозефу, потім — Зінгеру, а сам примостився за столом і закурив.

За сигарами сумував досі, і час від часу випадала нагода роздобути щось добре. Проте французькі «Gauloises» все одно продавалися вільніше, тож Клим остаточно покінчив з останньою довоєнною примхою, вдовольняючись міцним ядучим народним куривом замість духмяного аристократичного. До одягу так само почав ставитися легше. Після кількарічного періоду відмови від гоління знову старанно вишкрібав щоки й підборіддя, волосся Магда взялася підстригати йому при потребі сама, а вуса лишив густими, лиш підрізав манікюрними ножицями.

Лиш вони тепер нагадували сорокарічному Кошовому того, кого побачив у дзеркалі ванної кімнати десять років тому, коли вперше переступив поріг квартири на Личаківській, де жив досі.

— Нам заважатимуть, може, навіть дуже скоро. Тож давайте без ваших звичних передмов, — сказав, пустивши дим під стелю. — Мені цікаво й приємно поговорити з вами, пане Зінгере, за інших обставин. Та маєте розуміти...

— Ой, пане Кошовий, передмову говорите саме ви! — пурхнув той, пошукав, куди сісти, примостився на рипучому віденському стільці й вільною від кави рукою зняв капелюха, відкривши очам ярмулку, схожу на чернечу тонзуру. — Ми давно знаємо один про одного, що ділові люди. Тож я з діловою пропозицією.

— Навряд чи зараз зможу допомогти в справах. Але дякую за довіру. Кажіть.

Ковтнувши кави, Зінгер зиркнув на Шацького.

— Заважаю? — спитав Йозеф.

— Та будьте вже, куди від вас дітися. Я й забув, що ви, пане Шацький, причетні до всього у Львові.

— То колись, пане Зінгере, половина Львова знала Шацького, іншу половину знав він.

— Та не прибідняйтеся. Свій знаменитий ніс досі тримаєте по вітру.

— Ми тут обговорюємо ніс Шацького? — манера домовласника ходити колами драгувала Кліма постійно.

— Все-все, перепрошую шановне панство, — Зінгер зробив ще ковток. — Нема в мене секретів. Я, ви знаєте, людина пряма. І кажу прямо: не маю зиску від пожильців.

Клим закашлявся, поперхнувшись димом.

— Нічого нового. Світ міняється — ви ні. Про те, що не є пожитком вашої мрії, чую стільки, скільки орендую апартаменти.

— Ви заборгували мені багато.

— Коли є нагода, я все покриваю.

— Не все.

— Гаразд, частково. Що можу.

Обережно примостивши каву на коліні, Зінгер примостив капелюха на друге, витягнув з кишені пальта хустку, витер спітніле чоло.

— Дива трапляються, пане Кошовий. Весь цей час ви були чи не найгіршим моїм пожитком. Згоден, так було не завжди. Ви переживали кращі часи, тоді надходження від вас ставали регулярними, я не нагадував вам, не набридав. Ви також не можете закинути, що я терпів тривалі затримки й виявляв небачену толерантність.

— Таку вже й небачену... Але гаразд, так. Згоден. До чого ви ведете?

— До дива, прошу пана. Виявляється, той, кого я вважав найгіршим, сьогодні чи не найкращий, найсумлінніший. Ви хоча б не забуваєте про борги й не так давно сплатили за те, що мали весною. Інші ваші сусіди саботують. Частина, як ви знаєте, розбіглася ще на початку війни. Ті, хто лишився, тепер втратили службу, поволі розпродали все й залишки хочуть витратити, тікаючи до Відня, Парижа, Берліна, Праги, хто куди.

— Не від гарного життя.

— Я не дорікаю, пане Кошовий. Бо сам хочу тікати. Назвав би це від'їздом, зміною місця, еміграцією... Та давайте вже говорити, як є.

Кошовий і Шацький презирнулися.

— То матимемо іншого домовласника?

— О! — Зінгер багатозначно підніс пальця вгору, одним ковтком допив каву. — Про це я й хочу поговорити.

— До чого тут я? Хочете продати мені вашу справу?

— Ви не купите, — гмикнув Зінгер. — Але маєте всі можливості допомогти мені знайти гарного покупця.

Шацький поцомавав губами, та промовчав.

— Звідки я вам його візьму? — щиро здивувався Клим. — Я не фокусник, не витягатиму живого кроля з порожнього циліндра. Ви взагалі перебільшуєте мої дуже скромні можливості.

— Отут буду сперечатися, — Зінгер знову витер лице й лоба. — У Львові тільки й чути про неабияку активність вашої української громади. У вас гарні стосунки з усіма гілками влади. Та ви й не від того, аби цю владу перебрати, бодай частину. Тож вплив маєте. Де вплив, там вигідні знайомства. Невже ніхто не захоче отримати прибутковий будинок у центральній частині Львова?

— Ви ж щойно сказали — прибутків там нема.

— Та будуть! — вигукнув Зінгер. — Мудра людина мала б відчути свою вигоду! Війна йде до кінця, пане Кошовий! Я ж читаю в газетах про мирні угоди! Всі почали домовлятися з усіма! Львів за таких умов скоро поверне собі статус, який мав. А то й підвищить його!

— Ваші б слова та Бог почув, — гмикнув Клим. — Але чому ж, коли перспективи блискучі, ви не хочете дочекатися благословенних часів?

— Пані Зінгерова хворіє, — просто відповів він. — Хочу вивезти її звідси на лікування. Подалі від тутешніх злиднів. Для цього, самі знаєте, потрібні гроші. Чималі.

— Чималих ви зараз не отримаєте.

— Згоден на будь-які! — тут же вигукнув він. — Звісно, в розумних межах, бо я не плячки продаю. Пане Кошовий, ви ж раніше в цій конторі залагоджували такі справи. Маєте досвід та знайомства. Візьміться за це, знайдіть мені покупця! Не братиму з вас грошей, покладу комісійне. Не велике, але для нашого часу й те добре. Згодні?

— Звісно, — Клим не придумав, як відповісти, тому змушений був погодитись.

— Отже, по руках!

Задоволений Зінгер підвівся, тримаючи філіжанку в правиці, капелюха — лівицею. Акуратно поставив чашечку на підвіконня поруч із тацею, розвернувся до Йозефа:

— Пане Шацький, закликаю вас! Будете свідком нашої угоди!

— Е-е, чекайте! — Кошовий підхопився. — Шацький, ви свідок — ми не укладаємо зараз жодних угод!

— Та ви щойно дали згоду! Ви сказали — згоден!

— Я з вами погодився! Про інше ще треба говорити!

— Ви мені голову морочите, пане Кошовий!

Зінгер хотів викрикнути ще щось прикре, та в цей момент без стуку відчинилися двері й в контору не ввійшов — ввірвався високий, років

на п'ять молодший за Кліма чоловік в однострої стрілецького легіону з відзнаками старшини. Його супутник виглядав старшим, мав трохи нижчий зріст і неприємну манеру дивитися на все з-під лоба. Одяг носив цивільний, та Кошовий знав — має ранг підхорунжого.

— А я казав — він постійно тут!

Високий старшина, не зважаючи ні на кого, ступив до столу, простягнув Клімові розкриту п'ятерню долонею вгору.

— Яким вітром, Арсенич. Давно не бачились, — Клим потиснув руку, але поглядом ковзав по його мовчазному похмурому супутнику.

— Позавчора саме пиво пили, — прогудів Павло Арсенич. — Коли так міряти, то давненько.

— Бачте, поговорили, — нарешті озвався Шацький, звертаючись до Зінгера.

— Ми не закінчили, — вперся той.

— Пане Зінгере, хіба не бачите — знову в пана Кошового починаються справи державної ваги. До того ж, ви завжди можете знайти його вдома.

— Не завжди, — вставив Клим. — Тому й маю честь приймати його тут.

— А що відбувається? — старшина з цікавістю покрутив головою. — Хтось комусь заважає?

— Шацький, будьте добрі, проведіть нашого гостя, — зітхнув Кошовий.

Зінгер сердито зиркнув на нього, вдягнув капелюха.

— Я знайду дорогу сам. Не турбуйтеся. А вас дуже прошу подумати, пропозиція вигідна.

— Не обіцяю. Та триматиму в голові. Можливо, якась нагода випаде.

— Гарно подякував і за це, — Зінгер розкланявся. — Перепрошую шановне панство.

Коли він вийшов, не стримавшись й грюкнувши дверима, похмурий чоловік мовив хрипато:

— Інших сторонніх так само попрошу.

— Та він свій! — вигукнув Арсенич. — Ми з ним колись шпигуна ловили, забули, чи що, пане Снігур?

— Ви чудово розумієте, як нам зараз потрібен розголос, — відчеканив Михайло Снігур.

— Ляхи з того вже роздмухують цілу історію, — відмахнувся старшина. — Гірше не буде.

— То що, скличемо тут віче?

Шацький покійно взявся за капелюха.

— Мені вийти, пане Кошовий.

— Ні, — Клим обсмикнув поли піджака, поправив краватку, яку Магда змушувала його вдягати останнім часом, вважаючи, що так він набуватиме більшої ваги. — Дозвольте нагадати вам, пане підхорунжий — контора моя. І мені краще знати, кого просити піти, а хто лишиться. Шацький — мій друг. Він устиг наслухатися тут такого, що давно не вміщається в його голові. Тим не менше, наша справа від його присутності жодним чином не постраждала.

Замість відповіді Снігур зачинив двері зсередини.

— Дещо сталося, — сказав, повернувшись до Кліма.

— Тепер щодня дещо стається, — в тон йому відповів Кошовий. — Може, спершу присядемо?

Шацький опутився на свій стілець і завмер, звично для себе перетворившись на такий собі предмет обстановки. Арсенич і Снігур лишилися стояти, підхорунжий мовив неголосно, навіть трохи лиховісно:

— Я був проти того, аби залучати вас. Та старшина наполог. Це не узгоджено з національною радою, треба ще переконати військовий комітет...

— Комітет беру на себе, — перериваючи, Павло мало зважав на субординацію. — Пане Снігур, ніхто ще нічого не вирішив. Кошовий зробить все найкраще, неофіційно, бо ми обоє знаємо, як йому то вдається.

Клим взяв нову цигарку, так думав заспокоїтись.

— Панове, мені здається... Ні, не так, — він закурив. — Я впевнений, панове: ви зараз говорите про щось таке, чого я не знаю. Ви прийняли замість мене рішення, про яке я нічого не чув. І я мушу, на ваш погляд, діяти в інтересах Української Національної Ради та Центрального військового комітету^[12], коли нічого ні з ким не погоджено. Типовий приклад української організації. Так ми далеко не підемо. Власне, через це все й тупцяємо на місці, бо ж ні про що ні з ким не домовилися.

— Може, досить демагогії, пане Кошовий? — вичавив Снігур.

— Тепер я ще й демагог.

— Невже ви справді нічого не знаєте? Вчора в Стрийському парку вбили людину. Чоловіка.

Клим затягнувся й знизав плечами.

— На жаль, навіть у мирний час у Львові щодня траплялося бодай одне вбивство. Тоді вони ставали сенсаціями. Нині цим не здивуєш і газетярів.

— Вбитого звали Юліуш Яблонський.

— Поляк. Не мав честі знати його за життя.

— Одягнений був у цивільне.

— Ви так само, пане Снігур, — підхорунжий починав серйозно дратувати.

— Дуже правильне й доречне зауваження, — мовив той.

— Про що ви?

— Про цивільний одяг. Яблонський був капітаном Польського легіону. І, за нашими відомостями, входив до однієї з таємних військових організацій, за якими ми намагаємося наглядати. Звісно, ляхи цього не визнають. Але натомість уже кричать про навмисне вбивство поляка українцями. Це називається хитанням ситуації, пане Кошовий. Нам треба довести: наша сторона до злочину в Стрийському парку жодним чином не причетна. Інакше поляки нас переграють. Самі знаєте, що опиниться під загрозою.

Кошовий подивився на Снігура, потім — на Шацького, далі — на Арсенича, аж потім — на тліючий краєчок цигарки.

Тільки такого клопоту йому бракувало.

Розділ другий

Так починаються війни

Так і не вступивши до жодної з політичних партій, Клим Кошовий саме через свою рівновіддаленість від них мав змогу скласти для себе з різних клаптиків повну картину. І зміг прорахувати ситуацію на багато кроків уперед. Що, своєю чергою, миттю проявило всі ризики й зробило небезпеку реальною.

Бо йшлося про військове зіткнення у Львові, яке тепер ставало невідворотним.

Майже.

— Перепрошую шановне паньство, але я ніц не розумію, — обережно, ніби боячись поруїнувати своїми словами якусь хистку конструкцію, мовив Шацький.

Кошовий уже пошкодував, що дозволив йому лишитися. Не боявся витоку інформації, бо довіряв Йозефу, як собі. Просто все це для дантиста з Кракідалів було вищими матеріями. Хоч той і товкся поруч останнім часом, навряд чи втяв щось із уривків розмов, котрі тут ведися. А Клим не вважав за потрібне всякий раз пояснювати все спеціально для Шацького. Зрештою, він перестав зважати на друга й навіть помічати його — адже Йозеф наполягав на цьому, в такий спосіб намагався не завдавати Кошовому клопоту.

— Потім поясню, — дещо грубувато кинув він, взяв коротку паузу, прикурюючи чергову «голуазину», глянув на Снігура: — Ви не служите в австрійській поліції, не маєте там знайомих, на відміну від мене. Звідки дізналися про вбивство? Чому — вбивство? Завжди є ймовірність нещасного випадку. Наприклад, упав п'яний, вдарився головою...

— А ви, бачу, досі не усвідомили, *що* може початися, — просичав підхорунжий.

Сіпнулося віко.

Клим ляснув долонею по столу, аж посунулося від того чорнильне приладдя.

— Досить уже! — вигукнув дзвінко, мовби саме ця фраза стала краплею, яка переповнила чашу терпіння. — Скільки часу маю честь знати вас, пане Снігур, стільки ви не втомлюєтесь підкреслити: єдиний знаєте більше за інших, єдиний дбаєте про справу і єдиний, хто завжди все усвідомлює! Знаєте, як це називається? Монополія на істину!

— Е-е, панове! — Арсенич ступив між ними, мирнолюбно розставляючи руки, немов відгороджуючи обох парканом. — Чого б я ото собачився? Спільний же інтерес маємо!

— Але він допитує мене! — хорунжий тицьнув на Кошового пальцем, мов цілився з револьвера. — Нести це сюди було помилкою, грубою помилкою, пане сотнику! Я вкотре шкодую, що послухав вас!

— Ми все одно тут!

— Можемо піти! Військовий комітет не підзвітний Кошовому! Йому ніхто не підзвітний! Він не має жодних повноважень!

— То йдіть собі! — відмахнувся Клим. — Легше від того не стане.

— Досить, я сказав! — тепер уже і сотник підніс голос. — Пане Снігур, ви маєте вищий чин, ніж я. Проте саме мене поручик Рудницький^[13] як голова комітету уповноважив обговорити ситуацію з ним! — він так само показав на Кошового пальцем. — Давайте ще тут кусатися! Чи ви не розумієте — часу на то нема!

Запала тиша, в якій чулося лиш голосне сопіння Шацького. Скориставшись нею, Арсенич видобув із кишені файку, почав спокійно, мов заряджав зброю, натоптувати її тютюном. Нарешті Кошовий ляснув у долоні.

— Все, до уваги. Згодні? Ви ж усе одно прийшли.

— Якщо ви не братимете на себе забагато, — вперто вів своє Снігур.

— Мої питання ніяк не зачіпають вашого гонору, — Клим намагався втримати іронію, йому вдалося. — Припускаю, про пригоду написали зранку польські газети, так?

— Так, — кивнув підхорунжий. — Звичайно, я сьогодні знайду потрібний примірник. Але припускаю — там зазначено, що вбито капітана Польського легіону. Ви, пане Снігур, підхорунжий Легіону Січових стрільців, і в однострої з відзнаками я вас за два роки нашого знайомства майже не бачив. Хіба на урочистостях. Якби, не дай Боже, напали на вас і, ще раз вибачаюсь, ваш труп знайшли посеред міста, то побачили б чоловіка в цивільному вбранні.

— До чого ведете?

— До того, шановний, що пересічна людина не побачить у вас українського офіцера. Б'юся об заклад, ви й документів відповідних при собі не маєте. Вас може впізнати, наприклад, ось хоча б старшина, — кивок на Арсенича, який саме розкурював люльку. — Звідси питання: газета написала про вбивство *саме* офіцера?

— Так.

— І ви знали, що ця особа входила до таємної військової організації? Отже, капітан відомий вам особисто?

— Трошки не так, — мовив Снігур, зиркнувши при цьому на Арсенича й далі не звертаючи увагу на принішклого Шацького. — Навряд чи є секретом для вас, пане Кошовий, що після прикрого демаршу нашого спільного знайомого, пана Громнишина, польські конспіративні спільноти множаться у Львові так само, як подібні українські. Тож має місце взаємне стеження.

— Логічно, — погодився Клим.

Згадку про Василя Громнишина як про свідомого зрадника він вважав дещо перебільшеною.

Та заперечувати й доводити щось не мав ані часу, ані бажання. Бо Снігур лише повторював сказане іншими. Й, поклавши руку на серце, далеким від істини не був. Лиш помилявся в термінах. Громнишин зробив те, що зробив, несвідомо, під впливом ейфорії, не більше.

Ще зимою в Бресті делегація Української Народної Республіки, вже визнаної союзними державами, уклала з Віднем угоду, котра стала додатком до великих мирних домовленостей.

Угода передбачала поділ Галичини на польську та українську частини. Причому Східна Галичина разом із Буковиною зливалася в один коронний український край, у якому б діяли закони УНР. Серед осіб, близьких до українського уряду в Києві, було чимало знайомих Климового батька, а отже — і його. Вони нагадали про себе, коли Кошовий нарешті навідався додому, й підходили на похоронах. Так він, як знавець австрійського права, долучився до консультацій між Києвом, Львовом та Віднем і був посвячений у суть домовленостей, котрі зафіксували в таємному додатку.

Свій примірник голова української переговорної групи пан Севрюк^[14] показав львівським колегам. Не мав права цього робити, але дуже кортіло похвалитися успіхами. Мовляв, ще трохи — й зіллємося в одну державу, про що мріяли так довго й за що боролися кожен по-своєму.

Серед утаємничених виявився всюдисущий Василь Громнишин, колись — голова товариства «Братні», а віднедавна причетний до всього, що вважав державотворчими справами. Кошовий досі переконаний: ним рухали ті ж мотиви, що й Севрюком. І, поклавши руку на серце, першим розп'якав усе ж він, Громнишин лише вирішив — йому теж можна. Але радість, яка охопила громаду, швидко перетворилася на проблему. Депутати «Польського кола»^[15] виявилися краще організованими й почали протестувати, заявивши права Польщі на всю Галичину, включно зі Львовом.

Не бажаючи сваритися з громадою, котра на цій території імперії становила помітну більшість, Відень вирішив зволікати з виконанням взятих на себе зобов'язань. А щойно в Києві помінялася влада, і новий гетьман переконався — його союзники в Берліні підтримують Відень й знищили всі документи, він відступив. Лишивши галицьких українців сам на сам із австрійським урядом, котрий доживав останні місяці, та польською стороною, чії претензії на всю Галичину підтримували на конференції союзників у Версалі.

Тож львівська громада, хоч і маючи представництво у Відні, завдяки довгому язичу Василя Громнишина лишилася зовсім без підтримки. Бо київський гетьман був скутий зобов'язаннями перед

німцями, а «Польський національний комітет»^[16] з Парижа розгортав агресивну пропагандистську діяльність. Проте поки Австрійська імперія хоч формально, але — існувала, жодна зі сторін не могла діяти у Львові активно. Більше того: українці, будучи менші числом, мали більше переваг, бо діяли офіційно й мали легальні представництва. Попри це, з початку осені всі жили в передчутті збройного виступу.

Назвати це війною — не помилитися.

Звідси — конспіративні організації, передусім військові.

Звідси — обопільне стеження.

Ось чого не знав і не міг знати дантист Йозеф Шацький. А Кошовий ніяк не знаходив моменту пояснити йому: Шмуль цілком міг стати мимовільною жертвою таємного протистояння двох громад. Тобто — опинитися не в той час і не в тому місці.

Тепер жертв могло бути в рази більше.

— Логічно, — повторив Клим, не дочекавшись відповіді, намагаючись намацати шлях й продовжити думку. — Ви *знали*, хто такий Юліуш Яблонський. Прочитали в газеті про вбивство. А його товариші, своєю чергою, *знають*, що за капітаном стежили противники. Звинуватити українську сторону в його вбивстві є, таким чином, усі підстави.

— Десь так усе й закрутили, — підтвердив Снігур. — Звичайно, ніхто не називає Яблонського членом таємного товариства вголос. Усе подається інакше. Польський офіцер, легіонер, герой війни, не раз отримував погрози від українських легіонерів. Капітан вів цивільне життя. Не бідував, Яблонські — досить шляхетний рід. Вважав усю Галичину коронними польськими землями. Висловлювався за відродження Польщі в кордонах Речі Посполитої. Мав на те повне право, це друкували газети.

— І стрільцям не подобалося, — вставив Арсенич.

— Але ж правда, не подобалося, — зауважив Кошовий. — Мені так само. Не читав опусів пана капітана. Проте не поділяю його думок. Отже, чисто теоретично, теж міг би його вбити при нагоді. Що він робив у Стрийському парку?

— Та я звідки знаю! — вигукнув Снігур. — Мав небагато часу, проте досить, щоб дізнатися — вчора за ним стежили й загубили в середмісті десь близько шостої вечора.

— Загубили? Чи краще сказати — відірвався?

— Мабуть, так правильно.

— Це означає — офіцер знав про стеження! — Клим клацнув пальцями, мовби здобув перемогу. — До того часу поводив себе спокійно, не боявся кудись не *туди* привести. А тут, бачте, втік. Аби виринути в парку. Отже, мав там таємну зустріч. І знайшов смерть, даруйте за пафосну фразу.

— Так і є, чого ти, — вставив сотник.

— Знайдемо, з ким зустрічався, знайдемо вбивцю.

— Мудро кажете, пане Кошовий. Єдине: залагодити справу треба чимшвидше. Адже *ляхи* тепер мають усі підстави заявити про утиски й небезпеку фізичного знищення. Тож про жодні переговори між нашою Національною Радою та цісарським намісником фон Гуйном^[17] уже не йдеться.

— Вони без того трималися на волосині, — нагадав Клим. — Нема шансів переконати намісника погодитися на наші умови.

— Але наше представництво — офіційне! Не забувайте! — Снігур навіть тупнув ногою. — Маєте розуміти: кожні переговори тягнуть час.

— Це схоже на перетягування канату.

— Нехай собі! Тягнути час — означає виграти його!

— Під цим я теж підпишуся, — вставив Арсенич. — Ти ж знаєш, Кошовий, я чоловік військовий, мені б краще наступати. Тут інше трохи, погоджуюсь. В атаку теж треба йти з головою.

— Словом, — підсумував Снігур, — все йде до того, що *ляхи* використали вбивство Яблонського як козир. Тепер вони мають підставу вийти з будь-яких переговорних процесів. Для них уже не існує аргументів, вони затялися. Проте, — тут витримав коротку й вагому паузу, — є примарний, але шанс довести цісарському наміснику польську провокацію. Чи бодай непричетність української сторони, зокрема — легіонерів, до капітанової смерті. Сьогодні двадцять восьме жовтня, пане Кошовий. Маємо добу, максимум — дві. Переговорний процес треба тримати стільки, скільки можна.

— Для чого? Кожна сторона вперлася у своє.

— Так. Тільки ж нам варто виграти ще кілька днів, бо шукаємо підтримки. Ви ж знаєте, ведуться перемовини з Києвом, Парижем, Берліном. Поки намагаємося працювати на політичному полі, з останніх сил, але намагаємося.

У своєму закутку делікатно кахикнув Шацький.

— Дуже перепрошую шановне паньство.

— Що? — вирвалося в Кліма.

— Зле розумію різні, поза сумнівом — важливі деталі вашої мудрої розмови. Та прошу сказати: якщо не вдасться виграти час, може статися війна? Тепер — між українцями й поляками? Тут, у Львові?

— Не прибідняйтеся, Шацький, все правильно зрозуміли, — сказав Кошовий. — На жаль, маєте рацію.

— Але ж я почув: того пана капітана могли вбити з якихось інших міркувань, аніж політичні?

— Хіба це вже має значення?

— Тобто?

— Хто б не вбив Яблонського, яким би не виявився мотив, своїми діями убивця прислужився полякам. Навмисне чи мимоволі. Якщо невільно... — Клим зітхнув, обвів поглядом усіх присутніх, — так, якщо невільно, тоді тим більш прикро. Адже війни можуть починатися ось із таких прикрих випадків.

— Згоден, — мовив Арсенич.

— Ви вмiєте пояснювати складні речі просто, визнаю ваш талант, — кивнув Снігур.

Шацький промовчав, лиш за звичкою похитав головою й поцмокав губами.

Розділ третій

Не геройська смерть

— Дуже прошу, тут уже нема жодних комісарів, і то давно.
— Для мене ви завжди будете паном комісаром.
— Ой, скажіть ще — таким ви мене згадаєте перед смертю.
— Чом би й ні!
— Не каркайте, пане Кошовий. Не наближайте смертний час, туди встигнете.

— А ви не прибіднюйтесь, пане Віхуро. Не так уже й давно.

З посади комісара кримінальної поліції Марек Віхура справді пішов відносно недавно — цієї весни. Щойно почалися розмови про вихід Австро-Угорщини з війни, він заявив про відставку. Хоча до останнього не хотів іти зі служби, яка стала для нього не частиною — цілим життям. Поза поліцією Віхура себе не бачив. Свідомо вирішив піти лише раз, коли у Львові запанувала російська влада, в якій він себе не бачив, хоч росіяни всіляко агітували досвідчених фахівців лишатися на службі. Згодом, коли повернулася цісарська влада, комісар не змусив себе умовляти й обійняв колишню посаду.

Це дуже не сподобалося його дружині. Вона давно просила в Бога такого щастя, щоб чоловік нарешті взявся за розум та пішов з поліції, бо відставку давно заслужив. І навіть тихцем раділа: не мала б того

щастя, аби не допомогло нещастя — російська окупація. Річ у тім, що Марек Віхура, вищий на голову від більшості оточуючих, статурою нагадував дбайливо обтесану кам'яну брилу. Вважається, такі люди є втіленням міцного здоров'я. Коли так, можна дозволити собі випити без великої шкоди. А комісара легко приймали за пияка через буряковий колір обличчя. Та помилялися всі. Віхура тринадцять років не пив нічого міцнішого за світле пиво. Останнім часом не дозволяв собі й того: шлунок відмовлявся сприймати дешеві, хтозна з чого зроблені напої — такої данини вимагала війна.

Крім періодичних різей у животі, Віхура мав купу інших болячок, у тому числі — проблеми з судинами. До війни пані Віхурова посадила чоловіка на дієту, від якої інша, здоровіша людина загинула б, на Климове переконання, швидше за хворого. Крім того, в її арсеналі завжди були різноманітні цілющі трави — народною медициною не гребувала, по можливості возила комісара в гори та на різні модні курорти. Воєнне лихоліття значно обмежило її лікувальні можливості, й Віхура почав поволі втрачати звичний колір лиця. Його буряковість означала здоров'я, а нормальний для пересічних людей вид — погіршення самопочуття. Ожив і запахів, коли повернувся до улюбленої справи.

Тепер Кошовий переймався — відставний поліцейський знову здаватиме.

За десять років їхнього знайомства Клим уперше завітав до Віхури додому. Комісар відчинив у халаті, вибачився, запросив до апартаментів, залишив гостя на короткий час і повернувся, вже вбраний у звичний Кошовому старомодний елегантний костюм та при строгій краватці. А далі неабияк здивував, запитавши:

— Чогось вип'ємо, пане Кошовий?

Відповів не відразу.

— Гм... Хіба пані Віхурова...

— Та не переймайтеся, то вона сама все придумала, — відставний комісар умостився зручніше в глибокому кріслі. — Довго бігала, шукала, чим би ще полікувати мій багатостраждальний шлунок. Ось вибігала: хтось порадив робити настоянки на домашній горілці, бо продукція Бачевських для цього чомусь не годиться. Потім те все ще й відціджується, якось особливо готується. Словом, нарешті прийшов той час, коли рідна жінка сама налила міцненького й піднесла.

— Що ви їй на те сказали?

— Нічого. Подякував гарно. Там напою в чарочці небагато було. Але все одно смак давно забутий, як і відчуття. Знаєте, так кілька днів минуло. Приймав за годинником, чотири рази на день, дружина про те дбала. І маємо — минулося! — Віхура задоволено посміхнувся. — Закріплюємо лікування.

— Так, глядіть, усього себе зцілите горілкою.

— Не шкіртеся, пане Кошовий, зараз самі спробуєте.

На цих словах зайшла пані Віхурова — повна протилежність своєму чоловікові. Невисока, худенька, жвава, при тому — розважлива. Інша б на її місці вклинилася б у розмову. Натомість вона мовчки поставила на стіл тацю з карафкою, повного наполовину. Дала чоловікам чарки, наповнила настоянкою, глянула з підозрою на Кліма, підхопила тацю й занесла назад, не лишаючи гостеві жодних шансів розкуштувати комісарові ліки.

— Частуйтеся, — запросив Віхура.

Вони випили, й Кошовий відчув на язичку щось пекуче, від чого зробилося терпко в роті, потім стравоходом пройшло тепло.

— Від чого воно лікує?

— Мене — від усього. Ви самі маєте знати, де вам болить.

Клим покрутив чарку за ніжку, поставив її на столик перед собою.

— Чесно кажучи, не розібрав.

— Тобто?

— Ще б спробувати. Трошки більшу порцію.

— Ви завжди зловживали, пане Кошовий, — буркнув Віхура. — А я вам у цьому заздрив. Тепер, бачте, ми зрівнялися в можливостях. І досить, ви ж не настоянки пити прийшли.

Віко сіпнулося, але легенько. Клим нервував не тому, що не знаходив слів для комісара. Його дуже хвилювало обмеження в часі. Доба, максимум — дві: він не був певен, що впорається. Час штовхав у спину, заважаючи думати й відволікаючи від важливого.

— Мені потрібна допомога.

— Це ясно. Повторюся — не за адресою. Від справ я відійшов, на повне щастя пані Віхурової.

— Але у вас лишилися тісні контакти в поліції.

— Ой, пане Кошовий, — він похитав головою. — Може, зв'язки збереглися. Поліції нема, хіба не бачите самі? Ви ж розумієте, чому я

пішов. Відень уже не керує, все — формальність. Ніхто не приймає рішень, бо їх нема кому виконувати. Цісар на волосині, як і його влада. І то я не певен, що ця волосина не порвалася. Які наслідки маємо? Мудра людина, скажіть.

— Безвладдя.

— Згоден. Отже, нема влади — не працюють закони. Нема законів, то й поліції нема на що спиратися. Переважна більшість колег на службі просто відсиджують, чекаючи, коли поженуть геть чи кому змусять присягати. У відомих вам панів Тими та Лінди зараз влади у Львові більше, ніж у пересічного поліцейського агента. Мусите визнати це.

— Та ясно, не сперечатимусь.

Єжи Тиму, в минулому — праву руку Густава Сілезького, одного з львівських злочинських королів, Кошовий так само знав уже десять років. За той час Тима встиг зайняти місце покійного короля й побити горщики з Климом. Раніше злочинці, чия штаб-квартира була в барі «Під вошею» на Верхньому Личакові, час від часу допомагали йому залагодити різні непрості справи. Коли — через спільні інтереси, іноді — в обмін на послугу. Та два роки тому старшина Ладний втягнув Клима в серйозний конфлікт з Тимою, хоч сам Кошовий насправді давно шукав нагоди розірвати зв'язки з кримінальниками. Після того з'являтися «Під вошею» йому стало небезпечно, й сам він не дуже рвався в той гадючник. Дарма, що в одній із його потаємних кімнат чотири роки тому вперше пізнав Магду...

Історія згаданого комісаром Кароля Лінди виглядала цікавішою. Свого часу він служив у поліції та опікувався агентурою, велику частину якої вербував на міському дні. Чи то карта так лягла й обставини помінялися, чи то Лінда в якийсь момент просякнув середовищем, у якому боблявся, й воно органічно ввійшло в нього. Хай там як, але незабаром після вигнання росіян Кароль залишив службу, аби виринути в оточенні кримінальників уже своїм. По смерті Сілезького став правою рукою новоспеченого короля, й непевні часи грали на руку винятково їм.

Відставний комісар не перебільшував.

Поки різні сили та спільноти у Львові намагалися тягнути на себе владну ковдру, реальну владу тримали такі, як Тима з Ліндою.

— Коли так, пощо вам я? Що можу порадити корисного?

— Капітан Яблонський, чули про такого?

Віхура засопів, наморщив лоба.

— Знаєте, я читаю кримінальну хроніку. Звичка. Бачив десь зовсім недавно.

— Ранкова газета писала.

— Так і є. Що там цікавого?

— Маю намір розібратися, хто його вбив.

— Того ніхто не знає й не знатиме. Ви щойно погодилися — поліція нині властиві їй функції не виконує.

Віко знову сіпнулося.

— Пошукові — так. Але злочин не лишився без уваги. Поліція мала хоча б провести якусь формальну роботу. Скласти протокол, опитати якихось свідків. Нарешті, тіло не кинули, де взяли, а напевне завезли десь до анатомічного театру.

— Ви хочете глянути на труп? — брови Віхури стрибнули вгору. — Пане Кошовий, ваше бажання підмінити собою цілу кримінальну поліцію в одному, окремо взятому випадку здійснюється. Можливим воно стало лише в такі часи, як ось тепер. Але ви нічого мені не пояснюєте.

— Ви ж відійшли від справ.

— Перепрошую, але мені вже цікаво. Й потім, ви праві. Прийшли до приватної особи, яка досі в глибині душі лишається поліцейським комісаром. А ще я вмію читати й робити аналіз. Хочете, дещо розкажу?

Віхура подався вперед, очі блиснули.

Клим інстинктивно зробив те саме.

— Давайте.

— Вбито поляка. Польська газета звинувачує українців. Не когось конкретно, не до того. Досить, щоб зіткнути нас із вами лобами. І знаєте, що? Я поляк, пане Кошовий. Усе життя прожив у Львові. Це місто мало би бути польським.

— А я, пане Віхуро, живу тут десять років. Почуваюся тут, як удома. Й переконаний — ми б могли порозумітися без того, аби битися.

— То все політика. Я не маю наміру в разі чого ставати на бік тієї спільноти, яку ви представляєте.

— Я прийшов до вас як приватна особа.

— Особа, яку я знаю всі ці десять років. І яка час від часу завдавала мені особисто чимало клопоту. Не кажучи вже про цілу львівську кримінальну поліцію. Ви можете бути й буваєте дуже прикрим, пане Кошовий.

— Ви так само. Тим не менше, нас це за десять років не посварило. Віхура пожував губами.

Підвівся, кречучи. Пройшовся кімнатою, як колись міряв у роздумах чи під час суперечок власний службовий кабінет. У запалій тиші цокав великий годинник, затиснутий у куток на підлозі.

— Є одна річ, про яку не слід забувати, — мовив нарешті.

— Кому?

— Нам із вами. В розмові часто згадуєте нас, пане Кошовий.

— Щось не так?

— Навпаки, — відставний комісар навис над Климом. — Я чудово розумію, чиї політичні інтереси ви намагаєтесь відстоювати. Як і те, хто зацікавлений, аби в убивстві польського офіцера не звинуватили українця, ким би той не виявився. А найкраще — те, що вбивцею *справді* може виявитися хтось із ваших. Може, навіть хтось знайомий чи близький особисто вам. Тому допоможу, чим можу.

— Тобто?

Віхура посміхнувся кутиком рота.

— Десять років особистого знайомства переконали мене в тому, що ви — не ідеальний.

— Не буває ідеальних людей.

— Бувають. Дивлячись, які чесноти вважати ознаками ідеалу. Та не в тому суть. При всіх недоліках ви, пане Кошовий, не підіграєте *своїм*, якщо одним, знайомим лише вам способом встановите: вбив такий українець. І зробив це, бо хотів закатрупити поляка. Не приховаєте неприємну правду. Чи я помиляюся?

Сіпнулося віко, дуже сильно.

— Аж ніяк, пане комісарє. Є такий шанс, навіть дуже великий. Але поки він є — я завдячую саме йому вашій готовності щось для мене зробити. Без такого шансу ми б спільної мови не знайшли, хоч і знаємося десять років. О тепер не помиляюся я.

Віхура нічого не сказав — лиш кивнув на знак згоди.

Санітар у морзі був кривим на одне око.

Проводжаючи візитерів до потрібного столу, невисокий мовчазний чоловік упевнено орієнтувався серед накритих простирадлами тіл, і Клим звернув увагу — він ще й сильно кульгає на праву ногу. Сам не любив, коли витріщаються, та не втримався, приглядився до санітарового лиця у півтемряві склепіння. Той глянув на Кошового, мов на чергового ідіота, знизав плечами й замість відвернутися — став до цікавого ближче, даючи змогу краще роздивитися.

— Перепрошую, — буркнув зніяковілий Клим.

Відступив на крок, але все одно встиг розгледіти зблизька свіжі шрами біля пошкодженого ока. Додав кульгавість і дійшов висновку: перед ним фронтовик, котрий не знайшов іншої роботи. А вловивши погано прихований запах алкоголю, яким обдав його санітар, зрозумів ставлення людини до служби.

З ними, крім Віхури, був моложавий поліцейський у цивільному, якого відставний комісар назвав просто паном Томашем. Новий знайомий дивився на Кошового не дуже приязно і точно не мав би з ним справ, аби не Віхурине прохання. Й Клим укотре подумки похвалив себе за рішення не брати з собою всюдисущого Шацького.

Збираючись із візитом, Клим категорично, навіть різкувато зупинив Йозефа, коли той уже збирався за компанію, лишив його на господарстві в конторі. Шацький не приховав образу й дорікнув: з друзями так не чинять. Проте Кошовий був невблаганним. З огляду на обставини справи, йому, українцеві, доведеться пробивати стіну недовіри, яка за короткий час швидко виросла між ним і давнім приятелем Віхурою. Присутність при ризикованих розмовах ще й непевного єврея, невідомо, яким боком тут причетного, взагалі могла все зіпсувати.

Санітар підвів трійцю до столу в найдальшому кутку біля стіни, взявся за верхній край простирадла, відкрив лице мерця.

Климові не раз доводилося оглядати трупи. Через іронію долі, він змушений був зробити це в перший же день свого приїзду до Львова, коли приїхав до давнього київського приятеля, адвоката Сойки, й наткнувся на його мертве тіло. Згадав також низку трупів, лишених по собі — й для *нього*, адвоката Кошового! — моторошним Різником із Городоцької. Спливло в пам'яті помешкання на Вірменській, де квартирував і знайшов свою смерть російський капітан Платов. Нарешті — одне з найболючіших видовищ, забиті батьки: Клим

упізнавав їх серед сотень закатованих більшовиками киян, звезених до моргів і звалених там до купи.

Чоловіка з розбитим черепом, який лежав перед ним мертвим обличчям догори, він бачив уперше.

Лице вже помили.

За життя Юліуш Яблонський був доволі привабливим мужчиною. Був не гарненьким, кидалася в очі передусім зріла, чоловіча краса. В рисах проглядалося щось грубувате, навіть трошки брутальне. Сумніву не лишалося — Клим бачив перед собою воїна, який загинув у бою.

— Чим його?

— Твердим тупим предметом. Не здивуюся, якщо звичайною каменюкою.

— А хіба...

— Ні, — відрубав пан Томаш. — Знаряддя вбивства поруч із тілом не знайшли. Обшукали ретельно, повірте мені.

— Вбивця забрав камінь із собою.

Знизавши плечима, Клим узявся за краї простирадла, потягнув його нижче.

— Для чого вам бачити пана офіцера голим? — підозріло запитав пан Томаш, а потім стиснув правицю Кошового, зупиняючи.

— Хочу глянути, чи є інші рани на тілі.

— Ви не судовий лікар, — відрізав поліцейський. — Дякуйте панові Віхурі вже за дозвіл подивитися на тіло. Не знаю, для чого то вам треба й знати не хочу.

— Я поясню, — спокійно відповів Клим, але простирадло пустив, став до мерця боком. — Мені важливо знати обставини його загибелі. Судячи з ран на голові, його вдарили отак, коли вбивця дивився жертві просто в очі, — піднявши стиснуту в кулак правицю, він різко замахнувся і зімітував удар. — Чому офіцер дозволив напасти на себе? Його не застали зненацька, інакше били б ззаду чи бодай збоку. Яблонський знав нападника, вів із ним якусь розмову й не чекав від нього атаки. Якщо була бійка, на тілі можуть знайтися інші сліди. Синці, забої тощо.

— А вам що від того? — правив своє пан Томаш.

Глянувши спершу в бік мовчазного санітара, потім — на Віхуру, котрий теж поки не втручався в розмову, Клим зітхнув.

— Ви чудово знаєте, що привело мене сюди. Уже весь Львів гуде — українці вбили поляка. Давайте не будемо зараз дискутувати довкола того, що пан Яблонський міг мати серед, припустімо, українських січових стрільців доброго товариша...

— Так і є, — перервав поліцейський.

— Мені шкода, але — так і є, — легко погодився Кошовий. — Але в цьому разі, погодьтеся, важко уявити ситуацію, коли в парку зустрілися двоє запеклих ворогів і польський офіцер не подбав про власну безпеку.

— До чого...

— До того! — тепер перервав уже Клим, потроху заводячись, і вигук луною відбився від склепіння. — Зненацька напасти на себе Яблонський би не дозволив. Отже, його могли не відразу отак ударити. Спочатку сварка, потім — бійка. Його збивають з ніг, супротивники якийсь час борються. Нарешті ворог на короткий час перемагає, бере камінь чи інший важкий предмет, б'є офіцера по черепу, розвалюючи його. Переконливо?

— Цілком. Але ви переконуйте не себе, а мене, — пан Томаш, не стримався, скосував на Віхуру, той теж кивнув, і поліцейський, підбадьорений схваленням старшого шанованого колеги, повів далі: — Якщо знайдете синці на тілі, вони будуть вагомим аргументом на користь вашого припущення. Мовляв, жертва не чекала нападу. Зустрілася в парку з тим, кому довіряла чи бодай не бачила від того типчика небезпеки. Українцеві поляк не довіряє під нинішній час доби. Висновок — вбивцею не міг бути українець. Ви ж до того ведете, пане Кошовий.

— Думки читаєте.

— Не думки. Бачу вас наскрізь.

Віхура кашлянув.

— Панове, давайте не починати подібних дискусій у морзі, при санітарах, біля мерця. Пане Томаш, пан *адвокат* чудово знає мою думку з приводу всього, що відбувається. Я не на його боці й переконаний: сутички між українцями та поляками сьогодні мають як місце, так і підстави для виникнення. Проте, — він витримав коротку паузу й перевів погляд на поліцейського, — як людина з досвідом роботи саме в кримінальній поліції, я не готовий приймати за єдину

правильну версію написано в газетах. Тим більше, що в публікаціях не називається конкретний вбивця.

— Він і не міг бути названий, пане Віхуро! — мовив пан Томаш. — Встановити його має слідство й назвати суд на підставі зібраних доказів. Але яке зараз слідство! Тим більше — який суд, крім самосуду?

— Де ви бачили, щоб у Львові когось лінчували?

— До цього все йде! — тепер він говорив, мов на мітингу. — Поліція паралізована! Я не можу ходити вулицями у формі, бо можу нарватися на криве слово якогось *вашого* стрільця, котрі самі носять однострої відкрито! Виглядає, вони готують державний переворот! Збройне повстання, і ви до того причетні, пане Кошовий.

Рука Віхури лягла на плече поліцейського.

— Прошу пана стримувати емоції, хоч я вас і розумію. Проте державні перевороти чи інші загрози підвалинам держави, погодьтеся, не ваша компетенція. Та й пан Кошовий, скільки я його знаю, не намагався зазіхати на основи австрійської державності.

— Та вже й нема, на що зазіхати, — зітхнув пан Томаш.

— Ми не говоримо на такі теми. Тим більше — в оточенні мерців, — відставний комісар підвищив голос. — Ви далі наполягаєте на тому, щоб оглянути все тіло, пане *адвокат*?

Сіпнулося віко.

— Так, — процідив Клим.

Поліцейський роздратовано гмикнув.

— Та робіть уже, що хочете!

Кошовий хотів посунути простирadlo нижче, та кривий санітар випередив — взявся сам, сіпнув, не розкриваючи, а зриваючи покров. Стиснувши зуби й не дивлячись на присутніх, Клим пробігся по мерцеві чіпким поглядом, не торкаючись руками, не побачив жодних синців та інших слідів передсмертної боротьби. Далі, вже не питаючи дозволу, обережно повернув голову покійника.

Придивився уважніше.

Провів пальцем по черепу ззаду.

— І що ви там такого намацали? — в голосі пана Томата звучала іронія.

— Гуля, — Клим випростався.

— Звичайно. Коли тебе збивають із ніг і ти падаєш на спину, стукаєшся об бруківку чи бровку. Гуля лише підтверджує версію несподіваного нападу.

— Дякую, — Кошовий відступив від столу, витягнув носовик, заходився витирати руки, старанно, палець за пальцем, при цьому вів далі. — Несподіванка, панове. Ви самі це визнали. Від котрогось із українців офіцер чекав нападу. Тому українець не заскочив би поляка зненацька.

— Не конче, — мовив тепер уже Віхура. — Пана Яблонського я не знав особисто. Хоча він напевне з тих шляхетних Яблонських, котрі мали представництво в сеймі та міській ратуші, зводили прибуткові будинки й мали гешефт із нафти. З тих?

— Саме так, — підтвердив поліцейський. — Пані Малгожата Яблонська, вдова, вже готова дати розпорядження й забрати тіло сина для поховання.

— Бачте, я встиг. Недарма квапився подивитись на труп.

Прозвучало незграбно. Клим тут же визнав це подумки. Але, схоже, кострубатість і цинізм фрази нікому з присутніх вуха не різали.

— Кажу до того, — вів відставний комісар, ніби нічого не сталося, — що люди, подібні до Яблонського, мають у крові гонор. Як наслідок, вони дуже самовпевнені. Не плутати з упевненістю у собі, панове.

— До чого це ви?

— До того, пане Кошовий, що самовпевненість могла зіграти з нашим капітаном злий, навіть смертельний жарт. Він збирався на зустріч із людиною, яку зневажав. Отже, з висоти свого становища не оцінював належним чином. Це стосується передусім ймовірних загроз, котрі йшли від тієї особи. Напад зненацька пояснюється цим. Згодні, пане Кошовий?

— Так.

Клим визнавав Віхурину правоту, бо й сам дійшов схожої думки.

— Коли так, маєте погодитись: Яблонський не міг, а напевне зневажав будь-якого представника вашої, української спільноти. Недооцінив, неправильно прорахував рівень небезпеки. Та в цілому від вашої версії, згідно з якою українець у нашому випадку не міг убити поляка через наведені вами аргументи, не лишається каменя на камені. Хіба я не правий?

— Так. Праві.

— Нас тут щось ще тримає?

— Ні.

— Тоді йдемо. Місце не з приємних.

На цих словах санітар накрив простирадлом тіло вбитого офіцера від маківки до п'ят.

До дирекції не пішли — вступили в найближчу кав'ярню, яку вдалося відшукати.

За мовчазною згодою сторін та без дискусій Кошовий замовив пляшку наливки Бачевських і ковбаски, до яких товариство інтересу не виявило. Віхура випив першу чарку на рівних з усіма, запив кавою, дочекався, поки пан Томаш закурить, а Клим — упорається з половиною ковбаси, після чого запитав:

— Щось дізналися для себе цікавого, пане Кошовий?

— Дещо.

— А конкретніше? Думаю, ми з колегою маємо право знати.

— Все одно ваш колега може розказати мені більше, пане комісарє.

— Тобто?

Клим зітхнув, розлив наливку по чарках, теж закурив.

— Поки я впевнено готовий сказати наступне. Вбивця — чоловік, приблизно одного зросту з Яблонським. Про це свідчить спосіб нанесення удару. Не знизу, не згори, на одному рівні з рукою нападника. Не знаю, чи він сильніший за жертву фізично. Але, на мою думку, вбивця налетів першим, збив офіцера з ніг. Про це прямо свідчить гуля на потилиці і непрямю — відсутність інших ознак боротьби. Думаю, Яблонський на дуже короткий час втратив свідомість. Навіть не так — не встиг оговтатися від несподіванки, вона стала для нього шоком. Не чекав нападу саме від такої людини. Довіряв, або, ви праві, пане Віхуро, не боявся.

— Чоловік середнього зросту, фізично сильний, не викликав у Яблонського побоювань, — підсумував пан Томаш. — Знаєте, дуже детальний опис злочинця.

— Тим не менше, це прояснює їхні стосунки. Треба ретельно вивчити коло спілкування жертви. Вбивця може бути в ньому.

— Треба, — кивнув поліцейський. — Тільки зараз ніхто не буде цим займатися. Колеги масово звільняються зі служби, бо поліція

тримається на владі, а влади віднедавна нема. Ті, хто лишається, ось як я, мають до холери роботи.

— Гаразд, — Клим пригубив свою чарку. — Можете хоча б сказати, що бачили на місці пригоди?

— В парку? — уточнив пан Томаш. — А мене там не було. Оглядали місце інші люди.

— Протокол складений?

— Звичайно. Тільки я не маю права показувати його сторонній цивільній особі. Й бажання особливого — так само.

— Але ж ви його читали.

— Читав.

— Хто і коли виявив тіло, там сказано?

— Якась Агнешка Пілунська, повія. Зловила клієнта, вела його в кущі, де затишок. Наткнулася на труп, закричала. Без заробітку лишилася, до речі. Клієнт утік.

— Поліцію вона покликала, як я розумію?

— Вона. Ще й переночувала про всяк випадок у відділенні.

— Вбили Яблонського там же, в глибині парку?

— Поліцейські на місці до такого висновку не дійшли. Були сліди волочіння. Його спершу вбили, потім — затягнули подалі від алеї, де пам'ятник Кілінському.

— Схему можете намалювати по пам'яті?

— Ще чого! — пурхнув пан Томаш, випиваючи свою чарку.

— Та я й не мав надії, — зітхнув Клим. — Когось, крім повії, опитали?

— Труп мали б впізнати. При ньому не було документів. Точніше, — поліцейський висякався в картату хустку, — їх знайшли вранці, коли сонце зійшло. Місце ще раз обійшли, метрах у ста від тіла валялися.

Сіпнулося віко, так сильно, що Кошовий притримав його пучкою.

— Викинули. Це означає, вбивця обшукав свою жертву, забрав усе, що було в кишенях. Зокрема — документи. Адже їх носять із собою, хіба ні?

— До чого ви ведете?

— Його обшукали, ось до чого. Вбивця лазив по кишенях жертви. І явно не для того, аби знищити документи, тим самим завадивши встановленню особи. Так можна і лице спотворити, до речі. Але їх

викинули, як непотріб, — він затягнувся, скосував на Віхуру, налив ще по чарці. — Це може означати тільки одне, панове. В кишенях Яблонського вбивця шукав дещо цінніше і напевне знайшов.

— Наприклад?

— Гроші.

— Банально.

— Тим не менше. Ви досвідчена людина, пане Томаш. Знаєте — часом людей позбавляють життя за пару корон. А в жертви явно було при собі більше.

— Пан Лінецький згадував гаманець із крокодилячої шкіри. Вбитий хвалився ним.

— О, бачте. Він сам по собі чимало коштує.

— Ніхто не вбиває за гаманець без грошей.

— Ми не знаємо, скільки офіцер мав учора з собою.

— Іменний револьвер, — мовив раптом поліцейський, потому одним ковтком спорожнивши чарку.

— Як? — Клим подався вперед.

— Тіло впізнав товариш убитого, теж офіцер, легіонер. Рафал Лінецький, він ще напередодні заявив про зникнення пана капітана.

— Що?

У пана Томаша розв'язався язик, він почав говорити цікаві речі.

— Коли бути точним, пан Рафал прийшов зранку. Був дуже стурбований, що не дочекався свого друга пана Юліуша, вони домовились зустрітися в салоні однієї світської дами. Яблонський, зі слів Лінецького, був душею компанії. Ніколи не пропускав збіговиськ. А коли вранці він не відчинив, тут друзі й сполошилися. Йому показали невпізнані трупи, впізнав. Відразу дав свідчення.

— Отак просто заявив — капітан носив із собою зброю?

— Чого соромитись! Наган отримав за хоробрість. Можна сказати, як додаток до медалі.

Клим замислено потер перенісся.

— Знаєте, я не військовий. Людина цивільна від маківки до п'яток, у Росії до перевороту таких іменували шпаками, презирливо.

— До чого це?

— Погано знаюся на військових нагородах. Хіба до всякої додається іменна зброя?

Пан Томаш глянув на Віхуру, зітхнув.

— Я так само не великий знавець. Кажу почуте від пана Лінецького. Капітан Яблонський, з його слів, минулого року послужив у ландверському полку^[18]. Здається, Німецької південної армії^[19]. Брав участь у боях, був поранений, за це відзначений медаллю «За хоробрість»^[20].

— Попри свою необізнаність, знаю — це вища нагорода для нижніх чинів.

— Дивно, — гмикнув пан Томаш. — Я запитав пана Рафала те саме. Ми з вами можемо мислити в одному напрямку, пане Кошовий.

— Відповідь якою була?

— Колега пана Яблонського наполягає: саме цю медаль вбитий за життя цінував найбільше. Бо поважніші ордени мав. А ця медаль... Як би сказати...

— Підкажу. Таке собі підтвердження власної хоробрості. Хіба ні? Іронію приховати не вдалося.

— Пащекуєте, пане Кошовий. Але воно так є. Й потім, ви дійсно обізнані менше за мене. Вже рік, як ця медаль має золоті та срібні вензелі. Це означає: нею можуть бути нагороджені офіцери.

— Чудово. Який вензель мав пан Яблонський?

— Золотий, — коротко відповів пан Томаш. — Там була якась історія, пан Рафал розповів... — поліцейський наморщив лоба. — Словом, зброю Яблонський здобув у бою. В нього самого закінчилися набої. Тут вибіг російський офіцер. Зчепилися врукопашну, капітанові вдалося застрелити ворога з його ж нагана. Потім зброю почистили, зробили символічний напис на руків'ї, вручили урочисто в шпиталі.

— А написали — що?

— Der Tarferkeit.

— Ясно. Міг би здогадатися. За хоробрість.

— І щоб закінчити про револьвер. У місті небезпечно. Офіцер не може дозволити собі вийти без зброї.

— Так само, як без грошей і документів, — зауважив Кошовий.

— Не зовсім розумію, що ви хочете цим сказати.

— Лише одне, пане Томаш. Злочинцеві не потрібні його документи. Все інше знадобилося, особливо — револьвер, — Клим налив знову. — Парк Кілінського — не найбезпечніше місце у Львові. Робимо також поправку на непрості часи. І готовий припустити: капітан у цивільному став жертвою звичайнісінького пограбування.

— Ні.

— Чому? — здивування справді було щирим. — Опирався — вбили. Хочете ви того, чи ні, але з цієї дзвіниці смерть бойового офіцера виглядає зовсім не героїчною. Та й політика тут, на щастя, ні до чого.

Не чекав, поки інші вип'ють — зробив це сам.

Розділ четвертий

«DER TARFERKEIT»

Ось і не вір у прикмети!

Кажуть же — не згадує чорта мимоволі, бо тут тобі він і з'явиться. Варто було зринути в розмові з Віхурою персонам Тими й Лінди, як Кошовий відразу згадав їхню штаб-квартиру. А за короткий час ноги вже несли Кліма в бар «Під вошею», бо тільки там можна було знайти потрібні сліди.

Принаймні іншого виходу, як потикатися в заборонене для нього, а отже — небезпечне місце, Кошовий не бачив.

Самому туди йти не хотілося, хоч і мав у кишені револьвер. До речі, роздобутий спеціально для нього й проданий дев'ять років тому Єжи Тимою. Відтоді зброя не раз ставала в пригоді, хай стріляти в людину Клім так і не навчився. Цей бар'єр єдиний лишився неподоланий, бо вдарити когось в лице міг і досить часто практикував. Ще до арешту, в Києві, ходив у спортивний клуб та брав уроки боксу. Згодом боксування знадобилося під час різних ризикованих пригод, і адвокат при потребі пускав кулаки в хід, не вагаючись. За весь час свого життя у Львові він то відновлював тренування, то через різні обставини забував про спорт. Але роки війни мобілізували зсередины, тож Кошовий тепер завжди відчував себе в тонусі, готовим до бою.

Ситуація вимагала, аби поруч був утаємничений у справу свідок. Тож після короткої внутрішньої боротьби Клим усе ж вирішив прихопити Шацького. Якщо дійде до сутички, користі від дантиста не буде. Проте Йозефу не звикати, в подібних пригодах він бував із Кошовим не раз. До всього, «Під вошею» його добре знали, він там ні з ким не сварився, тож був блаженський, але шанс використати його, як арбітра. Або Шацький може відступити й привести допомогу. Того ж Арсенича, стрілецький сотник має до мешканців «Під вошею» давні рахунки.

Його та інших особливо й просити не треба.

...Два роки тому, шукаючи вбивцю стрільця Ладного, його побратима, Кошовий мусив звернутися по допомогу до Тими. Новообраний злочинський король був єдиний із Климових знайомих, хто міг за короткий час знайти в місті потрібну йому особу, близького поплічника російського шпигуна. Але часу на вмовляння Кошовий не мав, і втрутився Арсенич, з усією прямою військовою захопивши Тиму в полон. Тому довелося не приставати на пропозицію, не торгуватися, а виконувати наказ. Він почував себе приниженим, заявив — ніколи не пробачить, а стрільцеві свербіло дізнатися, як саме злочин зводитиме з ним рахунки. Взаємна неприязнь лишилася досі...

Як і передбачалося, Йозеф зрадив й відразу заметушився, вдягаючи пальто та намагаючись при цьому виконати добровільно взяту на себе роль особистого Климового секретаря.

— Пане Кошовий, пане Кошовий, до вас тут приходили люди! Ось, я записав їхні потреби! А дехто, бачите, сам лишав записки!

— Та не до них зараз, Шацький! — відмахнувся той. — Перекурю й рушаємо. Як повернуся, тоді все розберу. Не думаю, що там є щось важливіше за цю нашу справу.

— Нашу! — дантист гордо випнув худі груди. — Маю за честь бути довіреною особою. Хоч мене, жида, оці всі ваші чвари найменше стосуються.

— Отут ви не праві, — зауважив Клим, розкурюючи цигарку. — Забули хіба: від будь-яких катаклізмів першими страждають євреї. Хоч справді не маєте стосунку до жодного з них.

— Так, так, — закивав Йозеф, цмокаючи при цьому губами. — Ми лише потерпіла сторона за всяких заворушень.

— І наше з вами завдання — спробувати уникнути одного з таких.

— Йой, пане Кошовий, аби ж то вийшло, аби ж вдалося! Але ж вам завжди вдаються подібні справи. Маєте талант, і не сперечайтесь.

— Хто б заперечував.

Якби годину тому він не випив би з поліцейськими, колишнім та чинним, думав би довше й прийняв би виваженіше рішення. Принаймні краще б підготувався, склавши в голові план дій. Та зараз першу скрипку грав алкоголь, від додав упевненості в собі й відповідно — куражу, адреналіну в кров. Схоже, Шацькому передався його бойовий запал, тож він посунув за Климом у знайомому напрямку, з Шевської на Верхній Личаків. І лиш пройшовши зо три квартали, запитав:

— То що ми забули «Під вошею», пане Кошовий? Як тамті батяри нам допоможуть? Хіба вони мали до діла з паном польським офіцером?

— Той поліцейський, пан Томаш, про якого я казав вам уже, згадав таку собі Агнешку Пілунську. Вона знайшла тіло, і мене дуже цікавить, за яких обставин.

— Здається, та пані — курва. Хіба курви залазять у кримінал за якихось особливих обставин?

— Шацький, звідки ці упередження?! — пурхнув Клим. — Свої свідчення вона дала поліції під протокол. Могла не все сказати. У будь-якому разі мені треба побачити місце злочину так, як це побачила та Агнешка. І для мене вона не повія, а передусім свідок. Знайти її може пан Тима. Хоча ви знаєте, мені краще звертатися до пана Лінди. Іншої дороги, ніж «Під вошею», в мене нема.

— Та ясно, — зітхнув Шацький.

— Також не забувайте: при офіцерові напевне були гаманець і револьвер. Версія пограбування виглядає зараз найбільш реальною. Хто з бандитів міг вештатися вчора в Стрийському парку?

— Хто завгодно.

— Згоден. Одне уточнення: хто завгодно з тих, кому дозволено *пастися* на тій території. Як Тима, так і Лінда можуть про це розповісти.

— Якщо захочуть.

— Отож. Доведеться просити.

— У ноги падати?

— Ще чого. Спробую знайти для обох чи для котрогось із них підходящі чарівні слова.

Тереვენячи так, Кошовий намагався бодай трошки зменшити напругу. Дарма. Що ближче підходили до кримінального осередку, то вона зростала. А опинившись під знайомими дверима, Клим відчув, як напруга загула, змішавшись із повітрям.

Потягнув на себе двері.

Зайшов.

Шацький, мов зброєносець, тримався позаду.

Спочатку на появу нових відвідувачів увагу не звернули.

Як на цю пору, народу «Під вошею» було чимало. Зазвичай батяри та злодії з усієї округи збиралися глибоко по обіді. А перші повії заходили, коли місто огортали сутінки. Нині ж годинник показував лише третю пополудні, проте вільних місць майже не було як за столами в залі, так і біля шинквасу, за яким стовбичив незмінний череватий кельнер Цезар, у не новому, але чистому фартуху та з прилизаним до блиску пробором. Вже з порогу Кошовий відчув — тут щось відбувається. Точніше, намічається, й всі присутні, включно з проститутками, котрі вперше на його пам'яті поводили себе не так нахабно й виклично, об'єднані передчуттям чогось великого, визначного, що ось-ось змінить довкілля на краще.

Або йому здається, або тут і тепер зібралося мобілізоване й добре організоване військо.

Очі швидко засльозилися від густого, несвіжого повітря, просякненого сумішшю диму від дешевого міцного тютюну й запахів пива, капусти, шкварок і ще чогось, постійно пересмаженого. Коли Кошовий завітав сюди вперше, потай, серед ночі, на запрошення місцевого злодійського короля Густава Сілезького, потім довго провітрював одяг. Тоді подумав: завсідників цього бару можна визначати на львівських вулицях за запахом — так пахкотів кримінал.

І нині напевне замислюється великий, грандіозний, не бачений раніше злочин.

— Прошу дуже триматися обережніше, пане Кошовий, — озвався з-за спини Шацький.

Схоже, дантист теж відчув підвищену небезпеку.

— Ми лиш дещо запитаємо, — кинув Клим через плече. — А вважати треба вам. Не відходьте далеко й по можливості не пускайте нічого собі за спину.

— А як зайдуть?

— Кричіть. Ще краще — тікайте, не соромно.

Сказавши так, він впевнено рушив через зал до шинквасу, не озираючись по сторонах. Йозеф не відставав, і аж тепер на обох звернули увагу. Та поки на Кошового дивилися як на людину, котра не вписувалася в місцеву атмосферу, а не на того, хто порушив заборону, прийшов, куди зась, й шукає пригод на свою голову.

Цезар витирав пивний келих серветкою, спокійно чекаючи, поки Клим наблизиться. Жестом звелів двом чоловікам відійти, ті послухалися, розступилися, дали місце. Кошовий став навпроти кельнера, демонстративно поклавши руки на стійку й показуючи тим самим — зброї не має. Шацький став поруч, напустивши на себе вигляду, який вважав войовничим. Добре знаючи свого друга, Клим уявляв, як йому лячно.

— Ви при здоровому глузді? — спитав Цезар голосно, далі тримаючи келих й навмисне привертаючи до непроханих гостей загальну увагу. — Пана Шацького я б ще зрозумів. Вас — ні.

— І вам, пане Цезарю, добрий день, — Клим намагався триматися миролюбно.

— Пане Кошовий, ніхто не буде протестувати, якщо ви з вашим колегою просто зараз підете звідси геть, — кельнер поставив келих на стійку, стукнувши денцем.

— Гаразд, ви попередили, всі присутні чули. Ніхто не кине, що ви добре прийняли прокажених. Я можу говорити про справи?

— У мене нема з вами жодних справ, — відрізав Цезар. — Щодо пана Шацького, то зуби в мене, Богу дякувати, здорові. Але піду на невеличку угоду, пригощу обох бачерувкою за рахунок закладу й по старій пам'яті.

Кошовий і Шацький презирнулися.

Сприймавши їхнє мовчання за згоду, кельнер театральним жестом виставив перед ними дві чарки, налив обидві по вінця, відступив та склав руки на грудях.

— Прошу дуже.

Шацький машинально потягнувся, та Клим зупинив його поглядом.

— Пане Цезарю, особисто ви мені нічого поганого ніколи не зробили. То я мав гріх, якось погрожував револьвером. Ви ж знаєте, яка тоді виникла ситуація й ми розійшлися миром. Давайте я сприйму ваше частування пропозицією випити мирову. Ще й готовий пригостити вас, хоч пропонувати таке кельнеру поважного закладу не пасує. А потому поговоримо.

— Ми не питимемо мирових, — мовив Цезар. — Маєте рацію, ми з вами не сварилися. Всяке буває в житті. Та є речі, котрі не можна дарувати, й не лише тут, — рука обвела зал. — Ви не давалися чути два роки, і пан Тима мав переконання: ви все зрозуміли, розійшлися з ним назавжди.

— Тепер пан Тима мені потрібен.

— О?

— Хтозна, може, я всі два роки думав й вирішив нарешті попросити пробачення. Ще й випити мирову з ним.

— Не викликайте вовка з лісу, пане Кошовий. Не хочете горілки — йдіть собі.

Клим знову глянув на Шацького. Наморщив лоба, шукаючи потрібні слова. Просто так він піти не міг, хоч розумів — йому роблять єдину прийнятну за цих обставин пропозицію. Поки слів не було, вирішив говорити далі, заговорювати невблаганного кельнера.

Аж раптом відчув рух ліворуч від себе.

— Пане Кошовий! — зойкнув Йозеф.

Сильна рука лягла на плече.

— Я виведу, пане Цезарю.

Сіпнулося віко.

Клим повернувся, в русі вивільняючи плече.

— І хто в нас тут?

На нього дивився молодий, років двадцяти баяр, праву половину лица якого потворила родима пляма. Від молодика відгонило недавно випитим, очі блищали, він явно працював на публіку.

— Я — Кшись Пляма, і мене всі знають.

Ну звісно, як же ще такого прозвати...

— Знають тут мене, — мовив Кошовий. — Ось, пан Цезар не дасть збрехати. Й то давно. Коли ми познайомилися з ним, ти ще просив у матусі цицьку, — він навмисне взяв такий тон, провокуючи баяра й тим самим змушуючи того відкрити слабкі сторони в обороні. —

Тепер, бачу, ти дуже тішишся з дозволу заходити сюди, в поважне товариство. Інакше сидів би, де посадили, й чекав, поки дорослі залагодять свої справи.

Пляма сплюнув, цілячи Климові на черевик, і йому вдалося.

— Коли вже пан Цезар хоче когось пригостити, то на таких не варто тратити бачерувку^[21].

Не питаючи дозволу, батяр жестом фокусника підхопив ближчу до нього чарку, перехилив, і, ставлячи назад, хитнувся. Аж зараз Кошовий переконався, яким Пляма був насправді п'яним. Поведінки, зухвалої навіть «Під вошею», це не вибачало. Але бодай пояснювало.

— Тобі тут дозволено задурно? — він перевів погляд на кельнера.
— Пане Цезарю, щось помінялося за два роки? Пан Тима поміняв правила, батяри можуть не платити?

— Тебе не кликали, Плямо, — сухо мовив кельнер. — То наші справи.

— А хто сказав, що Кшиштоф Пляма не платить? — вигукнув той, у голосі забриніла неочікувана для Клима хлопчача образа. — Пане Цезарю, хіба не я пригощаю товариство? Хіба ви не мали від Плями зиску?

— Заспокойся, тобі сказали.

— Ні! Я завжди платив і нині буду! Ось, маєш!

Батяр знову поточився, схопився за шинквас. Хтось із чоловіків спробував підтримати, не дати впасти, але Пляма встояв, гикнув. Потім, відкинувши руку, вже знайомим цирковим жестом видобув із кишені смугастого піджака дороге шкіряне портмоне, помахав ним перед Климовим носом.

Віко ще раз сіпнулося.

— Чого моргаєш! — гаркнув Пляма, кладучи портмоне на стійку.
— Тут усе є! О, глянь!

— Нічого не бачу, — промовив Кошовий.

Усередині дійсно не було ані корони.

Кшись, схоже, сам неабияк здивувався. Струснув гаманом, на шанквас випало кілька срібняків.

— Нарешті ти все пропив, дурню, — зітхання Цезаря вийшло полегшеним і якимось *батьківським*. — Йди поспи, сьогодні маєш кімнату безкоштовно. Подарунок тобі від закладу за щедрість.

— Давно хлопака так гуляє? — поцікавився Клим.

— Від учора.

— З ночі?

— А твоє яке собаче діло! — визвірився Пляма.

— Я перепрошую за його поведінку, але хлопака правий. Вам, пане Кошовий, не має бути жодного діла до того, хто, як довго і яким коштом тут п'є.

— З першими двома заувагами цілком згоден, пане Цезарю. Але яким коштом — дуже цікавить. Особливо мене обходить ось ця річ, — він поклав руку на портмоне.

— Грабки забори! — гаркнув Пляма, і тепер уже різко, з наміром почати бійку, штовхнув Клима в груди.

А він сильний. Хміль ще й додавав, тож Кошовий отримав небезпечного супротивника.

— Ану, розійшлися! — кельнер грюкнув кулаком по шинквасу, від чого чарка, призначена для Шацького, перекинулася, довкола неї розповзлася горілчана пляма.

— Я вже просто так не піду. Гукайте старших, пане Цезарю. Інакше я позву наших стрільців. Шацький!

— Так! — стрепенувся той і, не чекаючи, поки Клима повторить двічі, кинувся до виходу.

Шлях йому заступили троє похмурих драбуг.

— Назад! — гаркнув Цезар. — Тримайте його! Тримайте обох!

Але Кошовий уже відскочив, двома стрибками дістався Йозефа, сіпнув за лікоть.

— Йдіть, вас ніхто не триматиме!

— Тобі велено — назад!

Пляма вже сунув на Клима. П'яні очі налилися кров'ю, родимка, здавалося, стала ще червонішою й пашіла, мов вогняна. Праща стискала ніж, лезо ходило в різні боки й наближалося.

Дивно — віко не смикалося.

Кошовий не бився давно, та коли атакував першим — відчув себе так, ніби бої навкулачки були для нього звичним, ледь не повсякденним явищем. Пірнувши під ніж, у русі дістав Пляму кулаком, цілячи знизу в щелепу та влучаючи. Той зойкнув від несподіваного болю, вилаявся, але встояв на ногах. Хоч хвилину тому здавалося — впаде, варто лише дмухнути. Заревівши, виставив лезо вперед, нагнув голову й налетів на Клима, явно уявивши свою руку

списом чи багнетом. Кошовий знову ухилився, гойднувшись у протилежний бік, і не бив — перехопив озброєну правицю, стиснув, вивернув.

Розтиснулися пальці.

Знову крик болю.

Ніж впав на підлогу, Клим копнув його носом, відкидаючи під найближчий стіл.

— Пусти!

— Маєш!

Кошовий різким поштовхом відкинув Пляму від себе, й той нарешті впав, пролетівши перед тим із метр. Клим витер долоні об пальто, повернувся до шинквасу.

— Так до чого я веду, пане Цезарю...

Позад нього знову відчувся рух, тут же — вигук Шацького.

— А-ААА!

Крутнувшись на каблуках, Кошовий виставив кулаки, готуючись відбивати напад. Але побачив картину, яка здивувала навіть за теперішніх обставин. Невисокий, зазвичай мирний дантист із Кракідалів налетів на кремезного неголеного злодійчука, котрий саме збирався вдарити Кліма зі спини, й штовхав подалі двома витягнутими руками, підбадьорюючи себе войовничими криками. Той від подиву справді розгубився, адже міг чекати опору від кого завгодно, але не від такого, як Шацький. Через те не намагався зупинити Йозефа, хоч завиграшки міг так зробити, й не бив у відповідь, хоч, виглядало, ладен був скалічити нападника одним ударом. Дозволяв штурхати себе й задкував, і видовище отримало перший відгук — дружно зареготали й заплескали в долоні повії.

Хтось засвистів.

До реготу долучилися кілька чоловічих голосів.

— ПЛЯМО, НЕ СМІЙ!

Це кричав Цезар, і Кошовий миттю розвернувся до побитого противника, за якого легковажно забув.

Той сидів на підлозі, наставивши на Кліма револьверне дуло.

— Вб'ю! Вб'ю! — горлав Пляма, зовсім втративши обережність та залишки тверезого розуму. — Всі геть! Геть від нього! Стріляю!

— ПЛЯМО! Хто-небудь!

Часу на роздуми вже не було.

Кошовий скочив убік.

Бах!

Куля розбила пляшку за шинквасом.

Кельнер, не чекаючи нічого подібного, присів.

— Що тут таке?

Всі присутні разом озирнулися на строгий, розлючений голос, який прозвучав у запалій враз лункій тиші гучніше за постріл. Пляма теж глянув у той бік, й Клим, скориставшись зручною нагодою, підбіг та вдарив ногою по його руці.

Незграбно.

Та револьвер вибив.

— Пане Кошовий, слово честі, поки вами тут не пахнуло — все в нас було тихо. Тобто, як завжди, — сказав той самий голос, трохи шепелявлячи. — Не радий вас бачити, й ви це знаєте.

— Знаю, пане Тимо, — відповів Клим, перевівши подих. — Але ви ще менше зрадієте тому, що я вам зараз скажу.

Вони не бачились два роки. За цей час Єжи Тима встиг відпустити пишні вуса, котрі робили його старшим, хоч і соліднішим, і почав носити краватку. Говорячи до Кошового, поправляв її вузол, з чого напрошувався висновок: злодійський король досі не звик до неї.

Він вийшов на шум з дверей, котрі були в глибині бару, за шинквасом. Там розташувалося кілька невеличких кімнат, одна з яких свого часу стала притулком для Кліма й Магди та на короткий час — їхнім першим любовним гніздечком. Зазвичай же там усамітнювалися з повіями, знаходили прихисток злодії та сумнівні особи, а також проводилися секретні зустрічі й перемовини. Кошовий підозрював — Тиму знайде там. Й навіть не здивувався, побачивши поруч елегантно вбраного худого, схожого лицем на верткого міського щура чоловіка.

— З вами теж давно не бачилися, пане Каролю.

— Отож, — кивнув колишній керівник поліцейської агентури Кароль Лінда. — Мабуть, маєте дуже поважну причину, раз забули про обережність, ще й привели з собою пана Шацького. Не боїтеся, бачу.

— Боятися треба вам.

— Мені?

— Всім тут, — Клим обвів рукою приміщення точно так, як це перед тим робив Цезар, котрий саме вилазив з-під стійки. — Досить мого слова, аби сюди прийшла стрілецька чота під орудою знайомого

декому з присутніх старшини Арсенича. Ваше, вибачте на слові, кубло вичистять раз і назавжди.

— Лякаєте.

— Ні, пане Тимо. *Комусь* чудово знайомі методи моїх товаришів-військових.

Той скреготнув зубами.

— Слухаю вас.

— Не тут. Справа, з якою я прийшов, не для загальних вух.

— Коли так, ходіть, — Тима кивнув на двері за шинквасом.

— Заберіть цього жевжика з собою. Чого не думав, гак що справа, з якою я прийшов, розв'яжеться так скоро. Чесно кажучи, здивований, хоч і неприємно.

— Та поясніть уже...

Лінда торкнув Тиму за плече, зупиняючи:

— Дозвольте подіям іти, як йдуть, пане Тимо.

— Мудро, пане Ліндо. Тим більше, вони у вашій компетенції.

— Прошу?

— Ви поліцейський. Я не забув ваших слів про те, що *колишніх* не буває. Сьогодні мені це саме нагадав ваш старий знайомий, пан Віхура. Візьміть ось його, арештуйте.

Клим кивнув на Пляму, котрий далі сидів, опустивши голову й мотаючи нею з боку в бік. Лінда, трохи подумавши, підійшов до батяра, нависнув над ним.

— Ти. Встав, пішов зі мною. Ворушися.

Зовсім по-дитячому шморгнувши носом, Кшись підвівся, непевно стоячи на ногах. Але посунув сам, і в поглядах присутніх читався вирок.

— Ось це забули.

Нахилившись, Кошовий підняв вибитий у Плями револьвер.

Підкинув на руці, перехопив.

Зовсім не здивувався, краще роздивившись руків'я.

— «Der Tarferkeit», — прочитав голосно, навіть виразно. — Якщо дурість вважати хоробрістю, хлопака справді заслужив таку нагороду. Мені, та й вам, панове, буде цікаво, хто його так високо відзначив. Або хоча б, де Пляма взяв цей револьвер. У кого забрав. І його, і он те шкіряне портмоне. Грошей там уже нема, але воно саме по собі коштовне. Крокодиляча шкіра, якщо не помиляюся.

Запалу вкотре тишу порушило цмокання — то Шацький не втримався.

Розділ п'ятий

Пригоди трупа в Стрийському парку

Та сама кімната, перша відразу за кухнею.

Климові стрельнуло — Тима повів його туди навмисне, аби нагадати, як переховувався тут чотири роки тому, під час російського панування у Львові. Але відкинув цю думку. Злодій був не з тих, кому подобався певний символізм. Тима мислив інакше, й оскільки був господарем на цій території, міг зайти, куди заманеться. Тому, щойно їхня компанія зникла з цікавих очей, грубо, вже не церемонячись, схопив Пляму за карк, *кинув* головою вперед, прочинивши його лобом найближчі двері. Той протаранив їх, і коли пустили — жабою гепнувся на підлогу. Не зронивши пари з вуст, Тима кивком запросив заходити інших. Сам переступив поріг останнім, щільно зачинився зсередини.

Тут нічого не змінилося. Те саме ліжко, накрите грубим покривалом, круглий стіл на вигнутих ніжках біля запнутого завісами вікна, віденський стілець і брудне дзеркало на стіні. Хіба зі столу зникло чорнильне приладдя, зате карафка й незмінна чарка стояли в центрі. Як і минулого разу, вона була порожньою.

П'ятеро чоловіків заповнили невеличку кімнату й тут миттю стало тісно. Шацький, за звичкою не бажаючи заважати, заволодів єдиним стільцем, пристроївся у кутку. Лінда присів на ліжко, відкинувся спиною до стіни, поклав ногу на ногу. Тима з Кошовим лишилися на ногах, Климова правиця далі стискала наган, гаманець тримав у лівій руці.

— Що накоїв цей батяр? — сухо запитав Тима.

— Вбив польського офіцера вчора в Стрийському парку, — пояснив Кошовий.

— Пляма — бенькарт^[22] відомий. Молока на губах ніколи не мав, бачерувка виступала й не висихала ніколи. Ще той шуя^[23], горе матері. Заливається в дрібний мак, та ще й, вар'ят, любить люру^[24]. Та цей хлоп годен хіба на яку дрібну махлююку^[25].

— Гаман ваш хлопака справді міг узяти, де завгодно. Такий є не в одній львівській кишені, — погодився Клим. — Але ось цей сплюв^[26], пане Тимо, у своєму роді єдиний. Тобто, — поправився відразу, — напевне знайдеться чоловік, котрий має такий самий наган із подібним дарчим написом. Проте все впирається в Стрийський парк.

— Прошу?

— Вчора, ймовірно — пізно ввечері або глибокої ночі, там убили польського офіцера.

— Пляма не настільки дурний, аби сікатися до військового.

— Чоловік ходив у цивільному, — парировав Кошовий. — Його вдарили по голові, сильно. Щойно я переконався: *ваш* Кшись Пляма у своїй силі дурний. До того ж він, за моїми прикидками, одного зросту з жертвою, а я оглянув труп і можу собі уявити, як ударили й, відповідно, зріст нападника. Нарешті, в мені й Шацького зо два десятки свідків, котрі підтвердять — Пляма агресивний, легко хапається за ніж, не кажучи вже про револьвер. Й тільки випадок не дав з'явитися тут сьогодні ще одному трупові. Запитайте в пана Цезаря...

— Досить, я все бачив, — відрізав Тима. — Але ви нічого не довели.

— Яких доказів треба ще? Пляма гуляв тут учора з вечора. Кажуть, поїв усіх бажаючих, смітив коронами. Припускаю, засинав,

прокидався, похмелявся й знову вимикався, аж поки не просадив усе. Портмоне порожнє, самі переконайтесь.

Лінда кахикнув.

— То ви, пане Кошовий, пов'язуєте загул батяра з убивством у Стрийському парку?

— Взагалі-то, пане Каролю, я йшов сюди, аби просити про допомогу. Труп знайшла одна повія така собі Агнешка, прізвище Пілунська. Хотів би поговорити з нею, для мене важливо знати обставини. Вона свідок, як не крути. Не знаю, чи вдалося б мені домовитися з вами чи паном Тимою. Вибрик упитого Плями події прискорив, й, схоже, Агнешка мені вже не потрібна.

Лінда й Тима Perezирнулися.

— Польський офіцер — то є серйозна справа, пане Тимо.

— Згоден, — вицідив Єжи. — Свисніть мені сюди когось, пане Ліндо.

Колишній поліцейський пружно підвівся, вийшов й за кілька хвилин повернувся, пропускаючи вперед двох батярів, одного з яких відчайдушно атакував Шацький. У кімнатці зовсім не лишилося місця, й Тима відступив до стіни.

— Заберіть ось цього, — носок черевика гидливо торкнувся Плями, котрий далі стояв рачки, мотав головою й, схоже, втратив будь-яке відчуття реальності. — Прочухайте. Робіть, що хочете, але він має говорити й думати.

Батяри спритно підхопили Кшися з двох боків під руки, підняли й виволокли. Зачинивши за ними двері, Лінда лишився там, прихилившись до одвірка.

— Розкажіть тепер усе спочатку, пане Кошовий. Ви не дарма влізли в ту справу. І напевне вона для вас дуже важлива, інакше ви не наважилися б прийти сюди.

— Нема особливо про що говорити. Офіцера вбито і, як я правильно здогадався, пограбовано. Якщо ваш Пляма признається, нам удасться на деякий час відтягнути збройну сутичку між поляками та українцями. Подобиці опускаю, політика вам не важлива, й це мудро. Ваша братія виживе за будь-якої влади. Ви вірно вчинили, пане Ліндо, обравши собі саме той шлях, на якому я вас бачу.

— Схвалюєте?

— Не казав цього. Правильний вибір для когось не означає, що я готовий зробити так само й прийняти.

Тима клацнув пальцями.

— Чекайте. Про що мова?

— Аби ви зрозуміли — про боротьбу за владу, — сказав Клим. — Чудово знаєте, що в таких випадках може пролитися кров. І вона часто ллється. Але тут не місто ділять чи, скажімо, підконтрольні борделі. Йдеться про набагато важливіші речі. Ведуться переговори, важкі, з мінімальним результатом. Та краще все ж до останнього тримати мир.

— Як баяр з плямою на писку може вас урятувати?

— Не про мене йдеться, — зітхнув Кошовий. — Жертви можуть бути по всьому Львову, передусім — серед мирного населення. Котре й без того настраждалося за чотири роки війни. Люди мерзли, голодували, хворіли, втрачали житло, помирали.

— То все слова. Ми про Пляму говоримо.

— Він убив польського офіцера, аби пограбувати. Довівши це товаришам жертви, реально відвести підозру від української сторони. На якийсь час протистояння перестане бути аж таким гострим.

— Я відчуваю настрої, — вставив Лінда. — Так чи інакше, його не уникнути.

— Але погодьтеся, це робити треба. Так довго, як вийде.

— У мене нема бажання допомагати вам, — відрізав Тима. — Причину ви знаєте.

— Так. Проте ми з Шацьким підемо звідси. Я розкажу про результат розшуку. Поясню, хто саме не видає вбивцю. Й ви знову зустрінетесь із сотником Арсеничем.

— Хто вам сказав, що ви вийдете звідси?

Сіпнулося віко.

Зі свого місця, попри тьмяне освітлення, Клим побачив, як сильно, до кольору крейди, збліднув на стільці в кутку Шацький. Рука стиснула наган Яблонського, а в кишені пальта лежав його власний револьвер. Гаман уже виглядав кумедно, тож Кошовий жбурнув його на ліжку, сам відступив до стіни, перекладаючи наган з правиці в лівицю.

Тима й Лінда з цікавістю стежили за його рухами, і Клим чудово розумів: навіть із двома револьверами він тут у пастці. Варто Тимі

моргнути, й сюди забіжить з десяток горлорізів. Але він усе одно озброївся, тепер стискаючи наган і кольт.

— Що далі? — спитав Кароль.

— Не знаю. Погрожуєте мені ви.

— Я? — перепитав Тима, тицьнувши себе пальцем у груди. — Боже збав, я взагалі мовчу!

— Не клейте дурня. Щойно...

— Тихо! — перервав Тима. — Пане Кошовий, вам ніхто не погрожує, а ви вже злякалися. Не варто сприймати мої слова якось так, знаєте... Ну, ви розумієте. Заберіть зброю, ми з паном Ліндою з голими руками. Так виглядає, погрожуєте й поводите себе агресивно ви.

Зціпивши зуби, Клим повільно опустив револьвери. Потім засунув свій назад, наган перехопив за дуло, повернув руків'ям до Тими.

— Це доказ провини Кшиштофа Плями.

Замість нього відповів Лінда.

— Це доказ того, що батяр ймовірно був біля трупа. Або, що теж припускається, міг виграти зброю та портмоне в справжнього убивці. Наприклад, у карти. Є ще варіант: Пляма знайшов свою здобич там же, у парку. А викинув добро справжній убивця, котрий імітував розбійницький напад. Тож я цілком припускаю згадані вами політичні мотиви злочину.

Віко знову сіпнулося, Клим заспокоїв тик пучкою.

— Все з вами ясно, панове. Признатися, від вас, пане Ліндо, чекав цього найменше. Але до намірів пана Тими в мене питань, як то кажуть, нема. Міг би раніше допетрати.

— Прошу? — перепитав Тима.

— Я зле зробив, що пояснив вам усе. Ви не видасте Пляму поліції. Вам вигідно, обом, аби все йшло до того, чого я боюся.

— До чого?

— Хаос.

— Далі не розумію, — мовив Кароль.

— Усе ви розумієте, пане Ліндо. Ті залишки поліції, котрі місто ще має, вже здають позиції криміналу. Коли безвладдя, настають ваші часи. Й чим більше хаосу, чим менше контролю, тим більше влади у вашого брата. Відповідно — можливостей. А за великим рахунком, у непевні часи ви цілком здатні захопити Львів.

Тима гмикнув, не стримався — смикнув себе за вус. Лінда відмахнувся.

— Пане Кошовий, ви забагато читаєте різної белетристики. Навчилися вигадливості в літераторів на кшталт Жуля Верна чи Ежена Сю, кого ви там ще любляете. Та де, думаю, ви повірили в існування Фантомаса, який волею вигадників щоразу прагне встановити над Парижем злочинний контроль. Не шукайте змови там, де її нема.

— У такому разі, чому б вам справді не видати поліції вбивцю?

— Ви погано почули? А ось пан Шацький почув напевне. Дозволю собі сказати за себе й пана Тиму: ми не віримо поки в провину Кшися Плями. Яким би він не був, у нашому середовищі нема практик видавати людей поліції. Якщо це, звісно, не чужі й не зайди.

— Що, коли він таки винен?

— Я розберуся з ним сам, — прошипів Тима. — Вкотре кажу вам, пане Кошовий — не маю наміру сприяти вам, якими б не були ваші наміри.

Хтозна, куди б зайшла подальша розмова, аби до кімнати не повернулися батяри з Плямою.

Тепер хлопака йшов сам, тримаючись міцніше. Він був мокрий, мов хлющ, розхристаний, вода стікала на підлогу, утворюючи під ногами маленькі калюжки. Пляма голосно сопів, ховав очі від присутніх, дивився вниз і для чогось судомно облизував губи. Мовчазним кивком Тима звелів батярам забратися, а коли ті зачинили двері ззовні, спитав, погано приховуючи огиду:

— Ти. Тобі є, що сказати?

Пляма замотав головою.

— Ти розумієш, про що тебе питають?

— Перепрошую паньство. Впився, — вичавив він із себе.

— Пане Ліндо, не маю вже сил.

Тима всівся на ліжку, ковзнувши вбивчим поглядом по мовчазному Шацькому. Лінда прокашлявся, зобразив із себе суворого слідчого, став перед Плямою так, аби Кошовий теж його бачив, узяв за підборіддя, змусив підняти голову.

— Ти вбив офіцера?

— Нікого я не вбивав!

— Гаразд, запитаю інакше. Вчора пізно ввечері, в Стрийському парку — ти?

— Не я!

— Що значить — не ти?

— Не я його вбив!

Лінда зиркнув на Кліма.

— Отже, ти щось знаєш. Уже непогано. Хто вбив?

— Та не маю зеленого поняття, пане Ліндо! Я побачив того трупа в кущах! Подумав — п'яний, то й обмацав кишені! Тоді бачу — мертвий! Перелякався, бігом відтіля!

Клим зрозумів — не охоче, але все ж вірить Плямі. Його розповідь схожа на правду.

— Відразу побіг? — він включився в допит.

— Не! Ще перетягнув далі! Тобто, — батяр мотнув головою, — не так. Я, коли його побачив, тут же зтяг далі, за кущі. Бо той валявся не дуже далеко від алейки, хтось та й міг відтіля вгледіти. Вже потому обмацав.

Виходить, труп волочили бодай один раз...

— Документи викинув ти?

— Пощо вони мені!

— Портмоне — ясно. А сплюв?

Тепер, коли Пляма почав розуміти — його більше не підозрюють, помітно осмілів.

— Йой, пане, ви таке питаєте дурне, що аж незручно.

— Пив тут від ночі, вар'ят, — підвів ризику Лінда. — Здобич із неба впала, стільки грошей ніколи в руках не тримав. Ось і понесло.

— Скільки?

Це вирвалося в Шацького, й усі, включно з батяром, глянули на нього, мовби побачили диво — чоловіка, виниклого з повітря.

— Та я лічив хіба, — розвів руками Пляма.

— Це має для вас значення, пане Шацький? — поцікавився Кароль.
— Якщо так, спеціально запитаюся в пана Цезаря. Гаманець спорожнили тут.

— Я ще з кобітою був, — ляпнув для чогось батяр.

— Покажеш, із котрою — з нею теж поговоримо.

— Та де... Не згадаю...

Клим раптом ляснув у долоні, трохи пожвавився.

— Панове, а Шацький має рацію.

— У чому? — буркнув Тима. — Що гроші рахує, до яких йому нема діла?

— Судячи з усього, сума в портмоне була чималою. Пляма пригощав тут усіх, ще й заплатив повії, якої тепер не згадає. Підозрюю, він не знав, що робив із нею, — він глузливо підморгнув мокрому батярові. — Як думаєте, скільки людей нині має при собі крупні кошти? Навіть якщо такі знайдуться, не всякий піде з такою сумою в гаманці пізно ввечері в Стрийський парк.

— Гроші зараз вже не ті, — зазначив Тима. — Швидко знецінюються, ви мали б то знати, пане Кошовий.

— Тим більше! — Клим знову ляснув долонями. — Значить, перевдягнений у цивільне польський офіцер ніс їх для того, для кого паперові корони все ще мають якесь значення.

— Чекайте, — у Лінді дедалі помітніше прокидався поліцейський агент. — Хочете сказати, вбитий збирався комусь за щось заплатити? Й був певен — так залагодить якусь важливу для себе справу?

— Отож, — ствердно кивнув Кошовий. — Бачте, колективний розум допоміг виявити мету пізньої прогулянки пана Яблонського.

— Радий за вас, — Тима підвівся, розправив плечі. — Надіюся більше не побачити вас тут. Бо сам дивуюсь власному терпцю. Сталевий, не інакше.

— Вважайте, на сьогодні в нас таке собі невеличке перемир'я, — мовив Клим, витримавши колючий недружній погляд. — Але повертаюся до того, з чим сюди прийшов. Дуже хочу знайти панну Агнешку, котра Пілунська. Її свідчення мені, тобто, — він затнувся, — *нам* із Шацьким неабияк знадобляться. Та й ваш Пляма ще потрібен.

Батяр пригладив розчепленою мов зуби граблів, правицею вологе волосся.

— Пане Тимо, скажіть йому...

— Тихо! — підніс той голос. — Знатимеш тепер, як хляти. То маєш за свої бздури, вилупку. Мусиш піти з паньством, бо інакше змушу відшкодувати збитки панові Цезарю. А він із таких, як ти, пляцок робить. Заткайся, з тобою все.

Пляма вороже глипнув на Кліма, закусив нижню губу й засопів.

— Дякую, — сказав Кошовий.

— Не треба. Пляма — хлоп нездалий, але тут усякий має захист, якщо прийнятий товариством. Якби виявився жодним боком до вашої

справи не причетний, такого б щастя не мали. Але він винен, до того ж своїми діями справді ладен накликати сюди біду. Чи польські військові сюди нагрянуть, чи ваші — один чорт небажано. Тому вирішуйте свої справи в парку й відпускайте мені хлопа.

— Панна Агнешка, — нагадав Клим.

— Я не знаю всяку одну курву у Львові.

Лінда кахикнув.

— Дозвольте мені то залагодити, пане Тимо. Аби не дозволили собі зайвого й не втягнули нас у щось зле, навіть сам із ними піду.

— Так-так, пане Ліндо, мудро зробите. Панові Кошовому, з огляду на обставини справи, довіряти не можна. І повертайтеся скоро, не валандайтесь довго.

— Більше, ніж треба, не буду, — запевнив його Кароль.

Тима знову недружньо зиркнув на Кліма.

Вийшов, не прощаючись.

Ще й дверима грюкнув.

Довелося чекати в кімнаті ще близько години — стільки знадобилося Лінді, щоб розшукати вчорашню повію.

Може, Кошовий і Шацький за інших обставин провели б цей час за розмовами, та колишній поліцейський лишив із ними Пляму. Той, зовсім освоївшись, завалився на ліжко й завмер, заплющивши очі. Його присутність була обом некомфортною. Тож Клим обмежився тим, що замовив собі й Шацькому по кухлеві пива з ковбасками — вони зголодніли, таким вийшов їхній обід. Потім дантист звично принішк у кутку, а Кошовий закурив, спробував підбити проміжні підсумки своїх сьогоднішніх пошуків.

Та нічого не лізло в голову.

Лінда повернувся бадьорий, жвавий, і Клим міг битися об заклад — він справді уявив себе знову поліцейським агентом, і згадка про минуле йому дуже сподобалась. Не пояснюючи довго, сказав — на вулиці чекає екіпаж. Трійця вийшла за ним, йдучи до виходу через зал, Кошовий ловив на собі погляди присутніх, проводжали його недружньо. Зовні чекала закрыта коляска, Лінда велів сідати всім усередину, сам же примостився поруч із візником. Той знав, куди правити — сіпнув віжками, пустив коня.

Сонце впевнено котилося до заходу, й у світлі його останніх променів Стрийський парк переливався жовтогарячим. Більша частина

дерев осипалася, та золото й багрянець жовтневого листу ще огортав парк. Тут було тихо, вітер грався тоншими й довгими гілками, ганяв опале листя брукованими алеями. Недалеко від входу, вже всередині, прогулювалася невисока молода жінка в старенькому, але чистому пальті, капелюшку, хутряній накидці, яка до всього цього погано пасувала. Вона крутила в руці зелену парасольку з великою вигнутою ручкою.

— Маєте. Ваша панна Агнешка, — сказав Лінда.

— Прошу пана, я не спізналася? — стривожено запитала вона.

Говорила високим, трохи хрипатим голосом. Клим розрізняв природний тембр від набутого, поцікавився делікатно:

— Пані застудилася?

— Йой, ночі нині вже холодні, — кивнула Агнешка. — У помешканні топити нічим, знаєте. Як буде хто добрий, везе до себе. Та частіше паньство хоче мати своє десь тут. Іноді, знаєте, винаймають коляску, й просто там, коли катаються...

— Не скигли. Нікого твоя робота не цікавить, — грубувато обірвав її Кароль. — Ти підеш із нами зараз. Питатимуть — відповідай, не бреши. Отримаєш за це... Скільки дасте, пане Кошовий?

Клим знітився. Він сьогодні без того вже витратив чимало як для особи без певних занять. Виходячи з дому вранці, не взяв з запасом, і в гаманці лишилося небагато. Схрестивши погляди з Ліндою, він спокійно похлопав себе по кишені:

— Панна не буде ображена.

Лиш тепер роздивився — нова знайома мала схожий на молоду картоплину ніс, лице щедро обсипало ластовиння, а великі круглі очі — занадто густо підведені.

— Що цікавить паньство?

Кошовий кахикнув у кулак.

— Теж застудилися?

— Та ну, — Клим гойднув головою. — То я так. І давайте не гаяти часу, бо вже темніє. Ходім, поки видно.

— Куди?

— Туди, де ви вчора вночі знайшли труп чоловіка й куди покликали поліцію.

Агнешка зойкнула, машинально подалася назад. Лінда ступив ближче, міцно стиснув лікоть, мовив:

— Нічого поганого з тобою не буде, дівко. Скажеш те саме, що говорила поліцаям. Отримаєш обіцяне й підеш собі з миром.

— А ще краще — повідати те, про що поліція не знає, — додав Кошовий. — Не думаю, що панна ось так взяла й виклала все. Мають бути якісь маленькі таємниці. Хіба ні?

— Нема, — для переконливості Агнешка сильно замотала головою. — Мені, знаєте, справді не було чого приховувати від панів поліцейських. Я навіть призналася, що втекти хотіла.

— Чому?

— Пане Кошовий, може, на ходу поговоримо.

— Так-так, пане Ліндо. Ведіть нас, панно.

Компанія рушила. Попереду, між Климом та Каролем, простувала дівчина. Трохи збоку сунув Шацький, намагаючись одночасно не крутитися під ногами й чути все. Замикав невеличку процесію похмурий Пляма, котрий досі не обсохнув і йому не дозволили похмелитися, від чого батяр важко дихав й сопів.

— Ото, значить, закадрила вчора такого собі панка, — вела Агнешка. — Прогулялися трохи. Дізналася я, що жінки не має, втекла від нього з військовим. Живе сам, заробляє небагато, априємностей ох як кортить. Тільки до себе мене повести не може, має вдома строгу матір. Хіба ж мені звикати до такого? Сам повів мене он туди.

Вони завернули й вийшли на алею, котра вела до пам'ятника полковнику Кілінському. Дівчина тицьнула ліворуч від монументу парасолем, уточнила:

— Там, углибині, є одна місцина. Тобто, знаєте, пан захотів кудись, а вже я сказала, куди можна й де нас не помітять.

Кошовий повернувся до Плями.

— Де ти знайшов труп?

— Отам, — він показав рукою в тому ж напрямку.

— Тепер давайте по порядку. Ходіть ближче.

Компанія наблизилась до пам'ятника. Виглядали вони строкато й дивно, на гурт озиралися перехожі.

— Ти сам чого туди поперся?

— Пива перед тим нажлуктився. Так само шукав у парку пригод. Хоч не таких, як ось вона, — кивок на Агнешку. — Але ж самі знаєте: коли той міхур тисне, ні про що інше не думаєш. Ось я й поліз, як побачив зручне місце.

— Показуй, — звелів Клим.

Зиркнувши на Лінду й отримавши дозвільний кивок, Пляма підсмикнув штани, зійшов з алеї, заглибився між дерев. Пройшов недалеко, зупинився, тупнув ногою:

— Отут.

Кошовий, а за ним — Шацький пройшли до нього. Відсунувши батяра, Клим став на його місце, покрутив головою.

— Зрозуміли?

— Та де! — відгукнувся Йозеф. — Що ви тут взагалі такого побачили!

Клим знову прокашлявся в кулак.

— А ходіть сюди, пане Ліндо.

Колишній поліцейський пройшов до нього. Дівчина чи то не маючи бажання лишатися на алеї сама, чи то перейнята цікавістю й незвичністю своєї місії, подалася за ним. Зупинившись поруч із Кошовим, колишній поліцейський так само роззирнувся.

— Я теж не зовсім ловлю хід ваших думок.

— Пам'ятник бачите?

— Звідси? Чудово.

— Не дасте збрехати, пане Каролю — в сутінках з цього місця Кілінського теж видно. Й усе, що відбувається поруч.

— То й що? До чого ведете? От уже манера ваша, не люблю...

— Пан Кошовий має дуже добру манеру! — образився за друга Шацький. — Зате все зрозуміло потім навіть дурневі!

— А якщо коротше? — Лінду все це починало помітно дратувати.

— Яблонський і його вбивця могли зустрітися де завгодно, — терпляче пояснив Клим. — Але якщо Пляма знайшов труп тут, значить, здибалися вони он там, — узявши в Агнешки парасольку, він знову показав на монумент. — Місце прикметне, розминутися неможливо. Всі його знають.

— Ви годуєте елементарними речами, не здається вам?

— Ні! — відрізав Клим. — Панно, де знайшли труп ви?

Тепер чотири пари очей дивилися на неї.

— Далі пройти треба, — сказала вона. — Не будемо ж ми з тим паном прямо тут...

— Справді, бо тут можуть помітити як за алеї, так і від Кілінського, — легко погодився Кошовий. — Ось чому ти, Плямо, перетягнув

пограбований тобою труп подалі від цього місця, глибше. Ходім туди. Ведіть, Агнешко.

Дівчина впевнено рушила далі за дерева, Пляма посунув за нею, Лінда трошки підштовхнув його між лопаток. Компанія зупинилася за густими кущами, й це місце виявилось глухішим та затишнішим.

— Аби не ваша, гм, пригода, панно, мертва тіло навряд чи знайшли б тут навіть сьогодні, — зазначив Клим.

— І про що це говорить? — спитав Лінда.

— Очевидні речі, пане Каролію. Їм — ні, Шацькому — ні. А вам, як поліцейському агенту, пояснювати не треба.

— Химерний хід своїх думок, пане Кошовий, ви будете тлумачити Господу Богу, як станете перед ним на Страшному суді, — пробурчав Лінда. — Тягнете, мов Шацький хворі зуби кліщами.

— Але порівняння у вас! — стрепенувся Йозеф.

Агнешка пурхнула, Пляма реготнув дурнувато.

— Гаразд, доведеться пояснити, — зітхнув Клим. — Ось він, — вістря парасольки націлилося на батяра, — прагнув заховати труп чимдалі. Як бачите, своєї мети досягнув. Натомість убивця чомусь зробив свою справу *поруч* із алеєю. Не аж так, звісно. Тільки ж ми щойно бачили — дерева там, де тіло знайшов Пляма, нікого й нічого не заступають. Офіцер зустрівся зі своїм убивцею біля пам'ятника. Хто з них запропонував відійти, не знаю. Та припускаю — вбивця задумав зробити це, вже коли йшов на здибанку. Його не цікавили гроші, які Яблонський приготував для нього. Інакше б Плямі не стало, чим пожитися. Чоловікові свербіло, нетерпеливилось звести з офіцером свої, відомі лиш їм обом рахунки. Яблонський же не знав про наміри, бо не боявся свого вбивці. Або довіряв, або зневажав. Перше відпадає, бо тому, кому віриш, велику суму грошей не несеш.

— Чому? — перебив Лінда. — Навпаки, офіцер міг мати намір довірити комусь велику суму.

— І той її не забрав, — Клим укотре прокашлявся. — Мимо, пане Каролію.

— Нехай так, — вимушено погодився колишній поліцейський. — То які ваші висновки?

— Не пограбування. Також — жодної політики. Юліуш Яблонський чимось дуже завинив перед своїм убивцею. Настільки, аж той не боявся, що їх помітять випадкові вечірні перехожі.

Витримавши паузу, Кошовий, уже забувши про існування батяра й повії, сказав, дивлячись по черзі на Шацького й Лінду.

— Він хотів *убити*. Його більше нічого не цікавило. Навіть те, що буде потім. Нехай би помітили й спіймали — все одно справу зроблено. Польський офіцер мав особистого ворога. Знайдемо причину — знайдемо вбивцю. Але дещо можемо відшукати просто зараз.

— Прошу?

— Знаряддя вбивства, пане Ліндо. Тут, — вістря парасольки постукало по вологій, вкритій палим листом землі, — поліція нічого не знайшла. Й, погодьтеся, не могла. Бо вбили офіцера он там, — імпровізована указка націлилася туди, звідки вони щойно прийшли. — Вони не знали, де шукати. Ми спробуємо.

— Вам особисто це щось дасть, пане Кошовий?

— Мене дивує, чому знаряддя вбивства не цікавить вас, пане Каролю.

— Бо я давно не поліцейський, — парирував той. — Але гайда, перевіримо вашу теорію.

Строката компанія посунула назад.

Вечір огортав парк усе швидше. Зупинившись там, де Пляма знайшов труп, Клим намалював у повітрі невидиме коло, не сказав — звелів:

— Починайте. Всі. Десь тут має бути.

— Нам воно треба, пане Ліндо? — запитав батяр.

— Роби, — коротко наказав той, сам лишившись стояти.

Агнешка вже бродила між дерев, дивлячись під ноги, наче вишукувала гриби. Пляма взяв собі ділянку точно навпроти неї, міряв маленькими кроками, низько нахилився, вдивлявся в землю, потім розпрямився.

— А що тут треба знайти?

— Будь-що важке. Чим можна торохнути сильного чоловіка по голові й убити.

— Я — кулаком, — хвалькувато мовив Кшись, для наочності стиснувши правицю й помахавши нею в повітрі.

— Ось таке щось, пане Кошовий?

Всі разом повернулися на голос Шацького. Той присів за кущами метрах у двадцяти, обережно, мов уздрівши гадюку, показуючи на знахідку пальцем.

— Несіть сюди, — гукнув Клим. — Не бійтеся.

Йозеф обережно, ніби боячись обпектися, підняв знахідку з землі.

Тримаючи у витягнутій руці, приніс Кошовому.

Той спокійно взяв у нього замашну каменюку, спершу роздивився сам, потім — тицьнув Лінді, аж той сахнувся, пробурчав:

— Та для чого воно мені!

— Ось, гляньте. Кров і, здається, частки волосся.

Агнешка зойкнула, демонструючи присутнім, наскільки вразлива. Пляма, навпаки, не зацікавився, навіть відвернувся, заклавши руки за спину.

— Припустимо, пана офіцера гепнули по черепу цією каменюкою, — мовив колишній поліцейський. — Якесь важливе відкриття?

— Лише зайве підтвердження моєї теорії, — говорячи так, Клим повернув повії парасольку, витягнув хустку. — Б'юся об заклад, таких каменів у парку не знайдете. Принаймні тут, у цій його частині. Вбивця заздальгідь озброївся. Збираючись на зустріч із Яблонським, прихопив те, чим збирався його вбити. Військові мають зброю. А наш убивця, виглядає, особа глибоко цивільна.

— Роздобути револьвер нині не є проблемою у Львові.

— Згоден, пане Ліндо. Ось ще один штрих до портрету зловмисника. Він не може дати раду зброї. Простіше — отак, каменюкою. Цікава особа, дуже цікава.

Уже повертаючись додому, Клим пошкодував, що дозволив собі міркувати вголос при всіх.

Шацький стороннім не був, та й Лінда, за великим рахунком, теж свого часу був причетним до його справ. Але Кошовий не забував сумний досвід дворічної давнини. Коли той, замість допомогти, розказав Віхурі про особу, яку Клим підозрював у змові з убивцею стрільця Захара Ладного. І хоч поліцейська операція успішною не вийшла, як не вдалося б домогтися свого й Кошовому, неприємний осад від зради залишився.

Він не мав права довіряти Лінді — той неодмінно розповість про все почуте й побачене Тимі, а Тима, своєю чергою, може захотіти помститися нарешті за приниження тієї ж давнини. Хтозна, як кримінальний король зможе використати відомості проти нього. Йому ніхто й нічого не завадить навіть шукати короткого союзу з

польськими військовими чи політиками, аби ті змогли зупинити Климів поступ і перешкодити його місії.

Батяра Пляму й повію Агнешку не брав у розрахунок. Та потім подумав: вони теж чули, чого не мали. І обох Тима при бажанні ладен використати наосліп. Після чого порухом мізинця списати з рахунків, тож відповідальним за їхню смерть так само буде Кошовий. Але якщо постійно про це думати, запросто притягнеш до себе подібні біди. Тож, вирішивши зосередитися на справі й продумати подальші кроки, він спершу попрощався з Шацьким, ледь не силою відправивши його додому, до Естер. Ще раніше розійшовся з Ліндою, а повії тицьнув дві з трьох купюр, котрі лишилися в гаманці.

Випите за день вивітрилося.

Місто огорнув тривожний жовтневий вечір.

Міркуючи про своє, Клим пішки дістався до себе на Личаківську. Передчував зустріч із Зінгером та продовження ранкової розмови. Домовласника не було, й Кошовий зітхнув полегшено.

Відчинив двері.

Як і слід було чекати, не світилося.

— Де тебе носить, Климентію? — почув раптом із темряви.

Магда.

А вона ж іще не мала повернутися.

Розділ шостий

Магда в сутінках

- Що сталося?
- У сенсі?
- Ти сидиш у темряві.
- Гаснуло світло. Ти знаєш, останнім часом це трапляється.
- Але вже є. У пана Зінгера он світиться.
- Мабуть. Не знаю. Дуже втомилася, сіла, ліньки було вставати.

Навіть лампу запалити чи свічку.

Кошовий повернув вимикач.

Магда Богданович сиділа в кріслі за великим письмовим столом. Перетягнувши його в куток, колишній пожилець, адвокат Євген Сойка, облаштував там щось подібне до кабінету — окремої кімнати для роботи апартаменти не передбачали, лиш залу, спальню, кухню та ванну з ватерклозетом. Остаточно перебравшись до Кліма три роки тому весною, після повернення з Трускавця, де вони пересиділи російську окупацію, Магда ніколи не займала це місце, залишаючи за Кошовим право на особистий простір.

— Ти спитала, де мене носить, — Клим почепив капелюха на вішак і заходився розстібати пальто. — Зазвичай ти повертаєшся зі шпиталю

пізніше. А як приходиш раніше, тебе не цікавить, де я затримуюсь. І, здається, ніколи не переймалася моїми справами.

— Бувало, що переймалася.

— Так, коли вони перетиналися з твоїми інтересами.

— Климентію, у мене є підозра — ти шукаєш приводу з'ясувати стосунки.

— Навпаки, Магдо. Розмову почала ти.

— Я лише запитала, де ти ходиш.

— Це значить — тобі раптом стало вкрай важливо застати мене вдома.

— А що, як мені *просто* захотілося сьогодні побачити тебе? Ти не припускаєш, що я могла заскучати?

— Чому ж, — він скинув пальто. — Мені навіть приємно. Але ж це не так. Принаймні сьогодні.

...Кошовий досі не міг пояснити собі, куди заходить його життя з Магдою.

Коли вони зустрілися десять років тому, це була молода вдова начальника кримінальної поліції Густава Богдановича, попередника Віхури. Тоді вона жила в апартаментах готелю «Жорж», за які не платила, бо дирекція вважала за честь надати пані Магді дах над головою та повний пансіон. Міська еліта, включно з президентом міста й всесильними багатіями, наввипередки намагалися стати їй у пригоді. Причина — спадщина, залишена покійним чоловіком. Начальник поліції зібрав архів, у якому зберігалися дані на всіх, хто бодай щось значив у Львові, тому впливові особи мали причини боятися розголосу. За кожним обов'язково водився бодай один грішок, тож Магда тримала їх у своїх кігтиках.

На той момент вона була за крок від нового шлюбу. Несподівана влада не рятувала від самотності, молода жінка втомилася й нарешті зустріла Адама Вишневського, з яким готувалася пов'язати подальше життя. Кошовий не бажав їй нічого лихого, та все ж зробив весілля неможливим. Інакше вчинити не міг: пан Адаць виявився убивцею, готував замах на Кліма, і той не міг дозволити йому лишатися в місті.

Вишневський убив адвоката Сойку, маючи на те дуже серйозний мотив. На той час Кошовий також усвідомив, ким став у Львові його давній київський колега. Жалю не відчував, і, якби викритий ним Адам прийшов на відверту розмову та признався за чаркою наливки, Клим

не мав би підстав порушувати його матримоніальні плани. Але замість того наречений Магди захотів його вбити. Попередивши замах, Кошовий зрозумів: рано чи пізно Вишневський захоче його знищити. Не фізично, так в інший спосіб, накрутити кохану Магду нічого не вартує. Тож не лишив Адамові вибору: своє мовчання в обмін на розрив із нареченою та виїзд зі Львова назавжди.

Згодом Магда щось запідозрила. Не маючи доказів, вона знайшла інші причини, аби посваритися з Климом, і тривалий час він побоювався: одного разу примхлива пані Богданович порухом мізинця знищить його кар'єру на новому місці. Та потому, як Кошовий знайшов убивцю її близької подруги, вони уклали перемир'я. Потім, шукаючи божевільного Різника, він дізнався таємницю походження Магди й деякі не зовсім привабливі сторінки її минулого. А згодом, коли вони вже стали коханцями, вона сама відкрила великий секрет: нема картотеки Богдановича, все це — блеф, який дозволив молодій вдові вижити в жорсткому світі.

Чорний кіт пробіг між ними два роки тому.

Тоді Магда навіть пішла з дому, та повернулася, коли Климові вдалося знешкодити російського шпигуна на прізвисько Баламут. Але зерна протиріч нікуди не поділися. Вони почали проростати. Коли українці з поляками зробилися відкритими ворогами, Кошовий із Магдою, не змовляючись, вирішили не говорити на слизьку тему взагалі. Обоє розуміли: ризикують щонайменше обопільним відторгненням із своїх кіл. Їхня пара могла стати гнаною, і вигнанці змушені будуть або розійтися, або, спаливши за собою всі мости, забратися зі Львова геть, щоб нікому не муляти очей. Вони знайшли час і сили переговорити про це.

Зупиняли дві обставини.

Перша: українець і полячка відтепер ніде не зможуть знайти спокій. Хіба б виїхали до Парижа, Берліна, Лондона чи, хай там як, перетнути океан, подавшись до американських або канадських берегів. Жоден із варіантів не влаштовував обох.

Друга: вони *справді* кохали одне одного. Тільки за весь час, поки були разом, жодного разу не освідчилися. Пристрасний шепіт у ліжку під час любовщів нічого не означав, бо в такі моменти жоден не міг похвалитися контролем над собою. А так Магда чекала, поки Клим

заговорить про це. Той, своєю чергою, не був прихильником освідчень після трагічної історії з Басею — жорстоке вбивство нареченої в переддень весілля поранило так глибоко, що гоїлося досі. До всього, Кошовий чим далі, тим більше схилився до переконання: смерть Басі й власне зруйноване особисте щастя — помста вищих сил за розлад подружнього життя Магди та Адама.

З Вишневським вона була б щасливішою.

Аби не провокувати одне одного, кожен поринув із головою в особисті справи. Це дало ефект: загальна втома не лишала часу на обговорення слизьких, небезпечних, некомфортних питань. Та, з іншого боку, Клим помічав — вони, живучи під одним дахом та сплячи в одному ліжку, знаходять усе менше спільних тем для розмови. Кохатися при цьому менше не стали, навпаки — Магда частіше сама виявляла ініціативу й так вимотувала, ніби кожен раз був останнім.

Її манери помітно змінилися, як і зовнішність. Риси загострилися, вона виглядала дорослішою, ніж під час їхньої першої зустрічі. Піддавшись новій жіночій моді, вона підстригла своє каштанове волосся коротше, ніж звик Клим і ніж йому подобалося. Та він змушений був прийняти «хлопчачу» стрижку, як і те, що Магда стала курити міцніші цигарки, майже зовсім відмовилася від парфумів, хіба кропила себе дуже-дуже трошки, як казала сама — задля пристойності. Позбулася також від решти коштовностей. Уже знімала їх та продавала частину, коли прийшли росіяни, потім вдягала, те, що лишилося. Нині знову заховала все, що лишилося нерозпроданим, у оздоблену бісером шкатулку. Широкополий капелюшок змінила на невеличкий, з корсетами та сукнями, звуженими в талії, розпрощалася назавжди. Старий, модний колись одяг віднесла до кравця, аби той перешив, перетворивши вузькі спідниці на широкі, а самі сукні висіли, не сковуючи рух.

Вона, як і раніше, працювала в госпіталі, за три роки опанувавши все, що має знати кваліфікована медична сестра, й могла керувати молодшими та менш досвідченішими. Про свою службу говорила охоче, розказуючи Кошовому вдома про поранених, важкі операції та померлих часом навіть більше, ніж він був готовий знати та чути. Віднедавна Магда також взяла на себе обов'язки патронажної сестри, зголошуючись глядіти за хворими самотніми старими добровільно. Клим підозрював: пішла на такий крок, аби менше часу лишалося на

спілкування, бо зринали питання, здатні розділити українця з полячкою. Тож ліпше уникати будь-якої нагоди їх ставити...

— Гаразд, з нас двох ви, пане Кошовий, все одно найпроникливіший, — визнала вона, підводячись з-за столу. — Ти потрібен мені, Климентію.

— Дотепер потрібен не був?

— Не блазнюй, будь ласка. Мав би зрозуміти, до чого веду.

— Не розумію, вибач. Отже, не такий уже проникливий.

— Ти повинен допомогти одній людині.

Вона обійшла стіл, він ступив назустріч. Обоє зустрілися посередині кімнати. Її руки знайшли його, несильно стиснули.

— Для мене це дуже важливо. Не думала, що аж так переймуся. То через пані Малгожату, мені її шкода.

— Прошу?

— Яблонська. Малгожата Яблонська. Не кажи, що нічого не розумієш.

Пані Малгожата Яблонська, вдова, вже готова дати розпорядження й забрати...

— Усе розумію, — відповів Клим, згадавши слова пана Томаша. — Пані Магда зразка десятирічної давнини, всесильна вдова начальника поліції, знову повертається.

— Тобто?

— Ти звідкілясь знаєш, що вже кілька годин, з сьогоднішнього ранку, я на прохання, гм, колег намагаюся дізнатися, хто міг убити її сина, Юліуша. Матір хоче забрати тіло для поховання. Я дізнався про це від поліцейського. Отже, ти так само маєш хтозна з якого часу справи з ними.

— Зв'язків із Марекком Віхурою я не рвала ніколи.

— Тобі повідав про вбивство Яблонського комісар? Для чого?

— Климентію, я сама пішла до нього. Тобто, — вона зам'ялася на мить, — не ходила. Телефонувала до нього додому. З помешкання пані Яблонської.

— Що ти робила там сьогодні?

Магда картинно торкнулася пучками пальців скроні, легенько пробіглася ними, відбивши дріб.

— Ах, звісно. Зовсім забула, що тебе не цікавить, за ким я доглядаю.

— Ти сама не говорила мені. Не вважала за потрібне.

— Ні, не так. Тебе перестали цікавити мої справи.

Клим узяв її за плече.

— Давай не будемо. Краще справді доведу, хто з нас двох проникливіший.

— Я визнала це.

— Чекай, — Кошовий попестив її долонею, Магда смикнула плечем, та не забрала його. — З певного часу ти, медична сестра, навідуєш таку собі пані Малгожату Яблонську. Звісно, мені не треба того знати. Припускаю, син із нею не мешкає, що цілком логічно. Він — офіцер, дорослий чоловік, має власне життя. Хтозна, коли навідував матусю останній раз і чи навідував узагалі. Вчора його вбили в Стрийському парку. Сьогодні Яблонська розповідає про свою втрату тобі, це так само нормально. Швидше за все, жінка немолода й самотня, ви подружилися, вона вважає тебе близькою людиною, тож жаліється на горе. Поки все так?

Замість відповіді Магда кивнула.

— Ти співчуваєш. Переймаєшся. Пані Яблонська має можливості тримати вдома телефон. Ти звідти телефонуєш Віхурі. Для чого?

— Пані Малгожата хотіла б знати, як просувається слідство. Має на те право.

— Але ж Віхура — відставний комісар.

— Перестань, Климентію! — тепер Магда вивільнила плече, зробила півкроку назад. — *Ти* теж пішов сьогодні з цим до нього! До комісара у відставці! Ми ж однаково мислимо в подібних ситуаціях! Думаємо про одних і тих самих людей! Я телефоную йому, пані Віхурова відповідає — нема, кудись пішов із паном Кошовим! Я ледве дочекалася там, у Яблонської, коли він повернеться й озветься! Відпросилася в шпиталі на кілька годин, благо, я там якась начальниця! І побігла до Віхури додому!

— Бачу, смерть офіцера тебе зачепила за живе.

— Мене чіпає пані Малгожата, — голос Магди забринів, у кутику очей Клим побачив сльозу. — Я знаю, в тебе є серце, хай би як старанно ти не ховав його від усіх, навіть найближчих.

— До чого тут моє серце?

— Ти познайомишся з пані Яблонською і зрозумієш мене.

— Чому я...

— Вона чекає, Климентію. Ясно, чому нервувала я?
Тепер замість відповіді кивнув Кошовий.
— Коли так — бери пальто. Поїхали. Сам усе побачиш.

Розділ сьомий

Пані з царства тиші

Візника в такій порі вже не вдалося знайти.

З настанням темряви Львів мовби вимирав. Місто, яке до війни вирувало нічним життям, кому цікавим, а для кого — небезпечним, під час російської присутності вперше за десятки років завмерло. Згодом потроху відновилося, але це нагадувало бенкет під час чуми. Клуби, бари та ресторани, знову почавши працювати, відкривали двері для відвідувачів, немов щоразу востаннє.

Та й публіка перевелася.

Розгульні аристократи й світські леви воліли гуляти менше, переважно збираючись за зачиненими дверима своїх помешкань перевіреними компаніями. Натомість сумнівних персонажів, котрих раніше не пустили б на поріг пристойного закладу з гарною репутацією, побільшало. Можна було зустріти прилизаних метких сутенерів із масними поглядами, блідих кокаїністів, котрі шукали продавців «благородного» товару, а ті, вбрані настільки дорого, наскільки ж несмачно, особливо не ховалися. Смітили грішми ділки, котрі швидко піднялися на війні, ближче до них трималися дами, яким удавалося зберегти залишки довоєнного аристократизму. Не рідкістю стали військові, здебільшого — ті, котрі розчарувалися в усьому й

прогнозували швидку капітуляцію перед будь-ким, включно з Америкою, яка вступила у війну. Загалом же більшість завсідників нічим особливо не вирізнялися, успішно розчиняючись у строкатому натовпі бажаючих спалити за собою мости.

Але починаючи з кінця вересня й така сумнівна публіка кудись поступово зникла. Порожніло у Львові все, ніби саме місто передчувало щось недобре й давало сигнали мешканцям мурованих нетрів. Вулицями з настанням темряви вільно ходили австрійські військові патрулі, котрі теж не почувалися в безпеці, навіть озброєні до зубів, й намагалися не переходити дорогу темним утаємниченим постатям, які ширяли вулицями у своїх, прихованих від усіх справах. Центром, де ще світилися ліхтарі, полювали повії, вмовляючи самотніх поодиноких перехожих бодай на якісь гроші й часто погоджуючись піти в обмін на вечерю в недорогому закладі з тих, що ще наважувалися працювати.

Звісно, візники воліли не ризикувати з випадковими пасажирами.

Трамваї вже теж не ходили.

Тому Кошовий після кількох марних спроб знайти транспорт змирився з невдачею, а Магді нічого не лишалося, як погодитись на пішу прогулянку. Йти треба було на Баторія^[27]. Магда взяла Кліма під лікоть, крокувала в такт із ним, та по дорозі майже не говорили, хоч Кошовий і намагався кілька разів завести мову про вдову Яблонську.

— Усе почувеш та побачиш сам, — обривала Магда його спроби, й зрештою він вирішив припинити марні спроби розговорити її.

Проминувши сквер із фонтаном, з якого вже не лилася вода, вони пройшли повз будівлю Політехнічної школи^[28], далі, тримаючись непарної сторони, зупинилися біля великого прибуткового будинку. Брама була зачинена, та Магда мала ключ, і вони зайшли, піднявшись на другий поверх. Тут, зупинившись біля міцних дверей без номера, вона крутнула ручку дзвоника, потім, не чекаючи, постукала спершу кісточками пальців, потім — кулачком. Зсередини чулися кроки, клацнули два замки, двері прочинилися.

— То ви, пані Магдо? — запитали обережно.

— Ми, Дануто, не бійся.

Вона сама штовхнула двері, ступила всередину, кивком запрошуючи Кліма. Переступивши поріг, він поринув у місце, де оселилися хвороби.

Справа не в суміші запахів різних ліків, котрими щільно просякло повітря помешкання, яке давно не провітрювалося. Тут було незвично для місця, де живуть люди, тихо. Кожен крок давав відлуння, всякий жест порушував спокій, а бліде лице дівчини, яка відчинила їм, відбивало втому, яка навалюється каменем на того, хто змушений глядіти недужого.

Магда розстебнула пальто, Клим допоміг зняти. Данута відразу спритно прийняла його, не почепила на вішак — кинула на комод у передпокої. Дочекавшись, поки зніме своє, акуратно поклала зверху на Магдине. Тим часом Магда впевнено, по-хазяйськи, пройшла через залу в невеличку спальню. Рушивши за нею, Кошовий навіть у півтемряві, яка огорнула квартиру, відзначив: досить небагато як для вдови заможної шляхетної особи.

Побачивши Малгожату Яблонську, все зрозумів.

Немолода жінка лежала на ліжку в задушній спальні, поверх нічної сорочки вдягнула важкий, колись дорогий халат. Голову нічим не покрила, довге сиве волосся лежало на плечах та розкинулося по подушці. Данута підійшла, допомогла жінці підняти спину, спритно підбила подушку, тепер хвора могла сидіти. Але дивилася *скрізь* Кліма, погляд не рухався, даючи Кошовому сигнал — жінка або зовсім, або майже нічого не бачить.

— Привели? — запитала вона глухо, хрипато й говорила надміру голосно, як говорять, коли недочувають.

— Сам прийшов, — не стримався він. — Вечір добрий.

— Не старайтесь. Я нічого не чую, — не знати, чому стара жінка хрипко засміялася, та вираз обличчя швидше нагадував гримасу болю. — Ви нічого не пояснили своєму чоловікові, пані Магдо?

— Як?

Тепер Клим здивовано глянув на неї, й Магда швидко пояснила:

— Не дивуйся нічому, Климентію. Я сказала, що ти мій чоловік. Що ми вінчані й давно в шлюбі. Інакше пані Малгожата навряд чи тобі б довірилася.

— Але чому, чорт забирай, вона має мені довіритись! — вигукнув Кошовий, навіть тупнувши ногою й не боячись, що хвора почує чи зрозуміє його. — У які ігри ми тут граємо?

— Заспокойся, — стримано мовила Магда. — Я дещо тобі розкажу, а ти трактуй, як хочеш. Весною пані Малгожата не могла ходити. Де

підхопила грип, не має значення. Важливіше, що не іспанський, від якого помирають за дві доби. Данута виходила її, вважай, сама, але глухота — побічний ефект. Зараз вона називає себе володаркою Царства Тиші.

— Красиво звучить, — вирвалося в Кліма.

— Ти серйозно? — в її голосі звучав осуд.

— Вибач. І все ж погодься — є в такому визначенні щось від декадансу.

Магда зітхнула.

— Ноги в пані віднялися місяць тому. Пережила удар, не ходить сама. Тому вони шукали сестру, так у її Царстві Тиші з'явилася я. Тепер пані Малгожата помирає, Климентію. І знає це.

— Про що ви говорите? — знову подала голос Яблонська. — Дануто, що відбувається?

Наблизившись і ставши так, щоб хвора бачила її губи, дівчина проговорила, старанно вимовляючи слова:

— Пані Магда розповідає про вас.

— Я глуха, але не німа! — звичка владарювати змішалася з нотками відчаю й приреченості. — Дозвольте самій за себе сказати! Станьте поруч, а краще — сядьте. Хочу вас краще бачити.

Магда кивнула.

Клим обсмикнув піджак, підкорився, посунувши вбік Дануту. Тепер міг розгледіти жінку краще. Навіть у своєму віці та стані вона лишилася шляхтянкою й тримала належний гонор до останнього. Аби очі краще бачили, вона б, поза сумнівом, метала ними блискавки. Та зараз вони сльозилися, й Данута, обійшовши ліжко, спробувала витерти вологу хусткою. Хитнувши головою, Яблонська піднесла тремтячу ліву руку, насилу дотягнулася до лиця, протерла очі подушечкою вказівного пальця. Мабуть, це забрало сил — рука впала вздовж тулуба.

— Праву відібрало, — проскрипіла жінка. — Ноги теж. Я помираю частинами, пане Кошовий. Правильно назвала прізвище?

— Так.

— Скільки, ви думаєте, мені років? Дивіться сюди й кажіть, я читатиму по губах, навчилася.

Клим знизав плечима.

— Не кокетуйте, — різко зауважила Яблонська. — Не намагайтеся зробити приємність. Кажіть, що бачите.

— Шістдесят, — проговорив він. — Або трохи менше.

— Сімдесят два. Мені навіть у кращі часи не давали менше. Навпаки, старили. Я так виглядала завжди. Чоловік узяв мене через посаг, бо мав уладнати справи, які пішли зле. А депутатом сейму його зробив мій батько, вроджений Нільський. Вам нічого не говорить прізвище?

Не знаючи, як треба відповісти, Кошовий глянув на Магду.

— Не говори багато, більше слухай, — порадила та. — Скажи, що прізвище відоме. Це ні на що не вплине.

— Говорить, — мовив він, повернувшись до хворої.

Яблонська раптом тяжко, з присвистом задихала.

Данута метнулася до неї, підхопивши зі столика склянку, піднесла до губ. Притримуючи голову, влила ліки. На мить заплющивши очі, пані Малгожата підняла повіки, знову подивилася крізь Кліма, заговорила:

— У всякого бувають важкі часи, пане. Я допомгла своєму чоловікові. Яблонський не любив мене, але поважав, що важливіше. І всюди був на своєму місці. Мій батько це бачив та розумів, інакше не допоміг би. Й не дозволив би наш шлюб. Юліуш — пізня дитина.

— Прошу?

— Мій син. Вчора його вбили. Магда... *пані* Магда сказала: ви допоможете. Перед смертю я хочу знати, хто міг вбити Юліуша.

— Перепрошую...

— Мовчіть! — у вигук вона вклала чимало накопичених сил, тому видихнула, склепила повіки, далі говорила, не розкриваючи: — Я дала розпорядження, аби його поховали. Я не можу зробити це сама. Чи знаєте, що таке, як воно — не кинути землю на труну єдиного сина, якого народила пізно, не сподіваючись уже, й пережила?

— Так.

— Вона не бачить тебе. Отже, не чує, — нагадала Магда. — Думаю, більше пояснень тобі не треба.

— Передсмертна воля живого трупа.

— Грубо, Климентію. Але — правда. Тільки прошу тебе, більше без таких висловів. Принаймні вголос. Зроби це для мене, будь ласка.

— Вибач.

Пані Яблонська розплющила очі.

— Данута — прийомна донька. Далека родичка, з Перемишля. Там усі померли від якоїсь епідемії. У мене лишилася вона. І був Юліуш. Хоч вони не ладнали. Мій син мало з ким ладнав. Пізня дитина в заможних батьків, так трапляється.

Магда злегка кахикнула.

— Щось хочеш запитати — краще в Данути. Але потім.

Кошовий кивнув.

— Ви мені? — спитала хвора, вловивши жест.

— Згоден — трапляється, — промовив Клим.

— У Яблонських до війни було все, — вона згадувала, на устах з'явилася справжня усмішка. — А головне, пане Кошовий, повага. Був один час присяжним, йому писали листи, і як депутату — теж. Звичайні люди, вони шукали в нього правди. Часом знаходили. Коли він помер, я взяла на себе труд приймати такі ж самі звернення. Особливо тепер, коли вже нічого не чую й майже не бачу. На сина не впливала, люди все пишуть, пишуть, пишуть...

Кошовому здалося, що Яблонська почала заговорюватися. Шукаючи відповіді, знову глянув на Магду.

— Не марить, — коротко пояснила та. — Ще трохи потерпи. Вона зараз втомиться, але хоче виговоритися до останнього.

Пані Малгожата не звернула на них увагу.

— Чому я тут, пане Кошовий? Бо Юліуш устиг все промотати. А я, поки мала сили, продавала, що не втратила, навіть за безцінь, щоб відкупатися від тих, кого він образив. Берегла честь Яблонських та Чіньських до останнього. Місце, де ми є — останнє, що можу собі дозволити. Мій син не був янголом, та покажіть мені ангела. Приведіть до мене, поки очі щось трохи бачать. Не можете? То скажіть, хто і за що його вбив. Я б погодилася, аби його судили, чесним судом. Й оголосили вирок, він має намисто з гріхів. Отак, без суду — не згодна. Знайдіть убивцю. Данута заплатить, має на те розпорядження. Все, я втомилася.

На цьому пані Малгожата вкотре заплющила очі, за мить дихання вирівнялося.

— Подіяло нарешті, — зітхнула Магда.

— Тобто?

— Ліки. Там додано снодійне. Вона поспить, а Данута — відпочине.

— Поговоримо?

— Звісно. Ходімо звідси.

Коли вони перейшли до невеличкої зали, Кошовий нарешті зміг краще розгледіти дівчину.

Її блідість зблизька виявилася не хворобливою. Витончені риси свідчили, що перед ним — аристократка, яка втратила все, крім породи. Темне довге волосся Данута закрутила на голові вузликом, у вухах — скромні з вигляду, але коштовні сережки. Клим під час життя з Басею навчився розрізняти й оцінювати на око жіночі прикраси. Тонкі губи стулені й витягнуті ниткою, наче дівчина була в постійній жалобі. Одяг такого ж вільного крою, проте Данута, на відміну від Магди, не могла похвалитися грудьми. Її невеличкі губилися під обвислою, як вимагала мода, блузою, й складалося враження — вона пласка, мов хлопчик. Зате довга спідниця не могла приховати стрункість та довжину ніг.

Помітивши на собі *оцінюючий* погляд дорослого чоловіка, Данута відступила ближче до щільно завішеного вікна, наче збиралася заховатися за штору. Кошовий відразу все зрозумів, не запитав — сказав упевнено:

— Юліуш домагався вас, панно. І отримав своє.

— Климентію! — обурено вигукнула Магда.

— Нічого, що б належало панові, в мене нема, — тихо, але твердо мовила Данута. — Але ви праві. Пан Юліуш намагався зробити мені послугу, затагнувши в ліжко. Хоча... Яке ліжко. Просто тут, у цій кімнаті. Стоячи, біля стіни. Пані все одно не чула б моїх благань.

— Послугу? — брови Магди скочили вгору.

— Останній з Яблонських. Так він себе називав. Це не зовсім правда. Пані Малгожата пояснила, коли ще могла чути й ми балакали — її покійний чоловік був одним із великого шляхетного роду. Та по його лінії син пані — останній.

Магда підійшла до Данути, пригорнула її до себе.

— Бідна дівчинка. Я нічого не знала.

— Для чого вам?

— Звісно, я ж лише медична сестра, — Магда відсторонилася.

— Пробачте, не хотіла образити вас!

— Ви нікого тут не образили, — не питаючи дозволу, Магда закурила, й Клим зрозумів — не вперше в цьому помешканні. — Я сама втрутилася у ваші справи, влізла в чужі сімейні таємниці, ще й привела стороннього чоловіка.

— Схоже, панна Данута — одна з багатьох, хто має на Юліуша зуб. Тобто, — Кошовий виправився, — мав за життя.

— Не думаете ж ви, що я його вбила.

— Мій досвід підказує — нічого не можна виключати. В тому числі — того, що видається неймовірним.

— Пан говорить серйозно?

Магда знову торкнулася Данути.

— Цей пан у подібних випадках завжди говорить серйозно. Колись давно, у іншому житті, він викрив молоду тендітну особу, яка задушила свою й мою кращу подругу. Пан Кошовий правий, всяке трапляється.

Очі дівчини зробилися круглими.

— Ви... — їй раптом забракло повітря.

— Заспокойтеся, все гаразд, — сказав Клим, теж тим часом витягнувши цигарки. — Ми з пані Магдою міркуємо вголос. Теоретично, повторюся — суто теоретично ви могли торохнути кривдника по голові. Ось цим.

Згадавши про камінь у кишені, вийняв, підкинув на долоні, побачивши, як Данута здригнулася й кинулася до Магди, шукаючи захисту.

— Припини, Климентію.

— Чого ти, це знаряддя вбивства, справжнє.

— Заховай. Не на часі.

Кошовий послухався, потім підійшов, узяв цигарку з Магдиних пальців, підкурих, повернув, затягнувся.

— У вас ідеальне алібі, панно Дануто. Дали підопічній ліки зі снодійним, приспали й пішли в Стрийський парк. Ніхто не доведе, що вас учора ввечері не було тут. Так мислив би поліцейський, той самий комісар Віхура, аби займався справою. Але ви не вбивали Яблонського. Можливо, дуже хотіли. Вам не складно було це зробити. Тендітній молодій жінці під силу провалити дорослому чоловікові череп каменякою. Зріст.

— Прошу?

— У моїй практиці вже таке було — коли зріст ставав прикметою вбивці. Якщо цікаво, кілька років тому тут, у Львові, ударом підсвічника по голові вбили дівчину. Вдарили зверху, що наштовхнуло мене на думку — треба шукати серед знайомих жертви передусім вищих за неї. Тут навпаки. Яблонського вдарив той, хто одного з ним зросту. Про це свідчить характер пошкодження. Ви б лупили знизу. Хіба — попросили б кривдника нахилитися й стати, як вам зручно.

— Климентію, твій цинізм недоречний.

— Я виправдав панну Дануту, що недоречного? І все, досить подробиць. Коли прийшли, мене інше цікавить. Ви давно з пані Малгожатою?

Данута обмінялася поглядами з Магдою, отримала від неї схвальний кивок, відповіла:

— Десь із лютого, коли пані перебралася в ці апартаменти.

— Не найкраще місце для шляхетної й гонорової персони. Син пустив усе на пси, я правий?

— Так, — дівчина вже остаточно заспокоїлася, говорила впевнено. — Пан Яблонський... старший пан, його батько, помер, коли у Львові стояли росіяни. Ви маєте знати, на той час ані ліків, ані лікарів. Родина тоді втратила чимало, але не все. Пані мала сили й досить розуму, аби з відновленням влади відновити якусь частину сімейних справ. Але пан Юліуш заходився, як кажуть, ловити рибку в каламутній воді.

— Тобто?

— Ви не знаєте, що це значить, пане Кошовий?

— Знаю. Мене цікавить, що зробив Юліуш.

Данута зітхнула.

— Пані нарікала — то були часи авантюристів. Війна могла списати й списувала багато чого. Пан Юліуш утік зі Львова перед росіянами, повернувся майже відразу, як ті пішли. Далі почалися різні сумнівні оборудки, невдалі. Та вони все одно вимагали грошей, тож пан Юліуш продавав за безцінь усе, що мав право продавати. А син та спадкоємець мав право на все рухоме й нерухоме.

Клим покрутив цигарку між пальцями, глянув на тліючий край.

— Юліуш не завжди був військовим, пані не казала?

— Говорила. Після смерті цісаря записався в польський легіон. Так можна було сховатися від численних кредиторів й обдурених.

— Еге, хто ризикне виставляти рахунки легіонеру, захиснику своєї країни, — гмикнув Кошовий. — З того, що я дізнався про покійного за неповний день, роблю висновок: подібний крок цілком у його стилі. Але це не звужує коло підозрюваних. Магдо, виглядає — на пана офіцера має зуб щонайменше половина Львова.

— Не перебільшуй.

— Ти ж розумієш, що мається на увазі.

— Так, — Магда кивнула й докурила, акуратно поклавши недопалок на дно важкої порцелянової попільнички, яка примостилася в центрі круглого столу. — Мені цікаво, про які звернення йшлося.

— Мені теж, — Кошовий так само зробив останню затяжку, примостив свій недопалок поруч із Магдиним.

— Скарги, — коротко сказала Данута.

— Скарги?

— Ви ж чули — пані Малгожата вирішила перейняти практику покійного чоловіка. Виглядає дивно, але як уже є. Всі, хто мав до її сина претензії, не приходили до неї з різними вимогами, а мали написати листа. Власне, одним із моїх завдань було розбирати кореспонденцію.

— Список гріхів капітана Яблонського, — посміхнувся Клим кутиком рота. — Скажіть, а ви... Ну... Коли він приставав до вас, теж писали пані?

— Я вдарила його по лицю, — відповіла дівчина спокійно. — Він довго вмовляв. Спершу переконував, яка честь для мене — мати справу з *самим*. Далі поміняв тактику. Мовляв, мене підібрали та пригріли, тож я винна йому. Не допомогло. Хотів зробити це тут, у цій кімнаті. Я не ляпаса дала — стукнула кулаком, потім дряпнула в око. Він теж ударив, у живіт, боляче. Але після того не чіпав. Навіть не говорив до мене.

— А ви нічого не сказали пані?

— Пощо? — Данута знизала плечима. — З неї досить того, що мала через сина. Бачте, сама дала раду.

Заклавши руки за спину, Кошовий почав міряти кроками невеличку залу. Жінки мовчки стежили за ним, чекаючи на щось важливе. Зробивши третє коло, він зупинився.

— Панно Дануто, кого Юліуш образив останнім часом? Хтось писав оті звернення? Би розбирали пошту?

— Було кілька листів.

— Можу я на них глянути?

— Ні.

— Чому?

— Приватна кореспонденція, пане Кошовий. Ще й дуже особиста. Лише пані Малгожата може дозволити. Але вона спить. Заради цього не будитиму.

— Тоді скажіть своїми словами, що там було і хто писав.

— Не знаю, — мовила Данута. — Не читаю чужих листів.

— Ви тут не чужа.

— Мабуть. Та не до такої міри, аби пані дозволяла порпатися в пошті. Я знаю межу й завжди дотримуюся її.

— Це важливо! — Клим підніс голос.

— Вірю. Нічого не можу зробити. Коли пані прокинеться, спробую щось зробити. Тільки листи вам можуть не знадобитися.

— Прошу?

— Позавчора сюди приходив колега пана Юліуша, теж офіцер. Я не пускала, він увірвався. Навіть побачивши, в якому стані є пані, не пішов, вимагав від мене пояснювати все, як могла.

Сіпнулося віко.

— Що таке *все*?

Данута вкотре глянула на Магду. Та кивнула.

— Говори, дівчинко. Можна і треба.

Дівчина розправила плечі, вже зовсім не нагадуючи нещасну самотню дитину.

— Він назвався Лінецьким, Рафалом Лінецьким. Був у цивільному, але заявив — офіцер, людина честі, на відміну від пана Юліуша. У них якась організація. Панові Яблонському довірили спільну касу, вони збирали внески. Він щось зробив із тими грошми. Чи прогуляв, чи вклав у якусь чергову непевну справу. Тепер пан Лінецький на всі боки винен, бо в організацію пана Яблонського привів він, поручився за нього теж він.

Віко зараз сіпалося сильніше.

— Для чого колега прийшов із цим до старої хворої пані?

— Вона спитала те саме. Пан офіцер говорив швидко й голосно, проте пані Малгожата нічого не розуміла й не чула. Мені довелося втрутитися, зупинити візитера й записувати за ним. Короткі речення,

великі літери. Потім показала пані, читати вона ще може. Після того вона й запитала про мету пана Рафала.

— А він?

— Пояснив: дуже поважає пані Яблонську й не хоче пускати поголос про її сина. Знає — під її гарантію ще можна отримати кошти в банку. Пані мусить лиш підписати потрібні папери. На що вона відповіла: спершу хоче побачити сина й переконатися, що пан офіцер не бреше чи не займається вимаганням.

— Юліуш був тут?

— Ні. Я знала, де мешкає, послала записку. Чи він не отримав, чи ігнорував, хтозна. Пан Юліуш перестав навідувати матір аж від середини вересня. Про його походеньки дізнавалася або з листів, або ось так.

— Ще хтось приходив особисто?

— Була жінка, немолода. Так само на початку жовтня. Я її не знаю, не бачила раніше. І не слухала, бо пані саме стало зле. Порадила написати. Мабуть, послухалася, бо потім були якісь листи. Може, її теж серед них. Чим ще буду корисна панству?

Нічим.

Вона сказала достатньо.

Польський легіонер Рафал Лінецький першим заявив про зникнення Юліуша Яблонського. А потім детально описав вміст кишень убитого.

— Ти й після почутого хочеш, щоб я знайшов убивцю?

— Убивцю хочеш знати *ти*, — наголосила вона на останньому слові.

Вертаючись назад, Клим та Магда крокували швидше й завели розмову, щойно відійшли від будинку. Магда взяла Кошового під руку, стиснула міцно, притулилася до його плеча своїм.

— Маю мотив. Чесно кажучи, мені не шкода офіцера. Як би це не прозвучало — вибач про всяк випадок. Так само не шкода було Сойки, коли дізнався, що він був за один.

— Ти почав розшук, бо та справа стосувалася тебе особисто.

— Ось і відповідь, Магдо. Підозрюю, Яблонський отримав від когось те, що заробив. Але тут ідеться не так про гріхи жертви, як про наслідки, котрі потягне за собою його вбивство. З мене досить великої

війни. Якщо я можу не допустити локальної, тут, у Львові, зроблю для того все, на що здатен.

— А мені шкода його матір, — Магдина рука в рукавичці пустила Климів лікоть, ковзнула нижче, знайшла руку, вместилася в його долоні, тепер вони йшли за ручку, мов діти. — Ти ж зрозумів, пані Малгожата чудово знає, ким був її син. Проте це її *дитина*, причому — пізня, таких найбільше люблять.

— Люблять усіх дітей.

— Я б так не сказала. Климентію, у світі дуже багато тих, хто терпіти не може дітей, чужих та навіть власних. Зараз мова не про те. Я побачила самотню жінку, для якої син, нехай такий, був останньою надією. Це мати, котра давала дитині шанс із дня на день, з року в рік. Не мала поняття про їхні родинні справи. Сьогодні все, сказане тобі, я теж почула вперше. Дзвінок Віхурі був поривом. Коли дізналася, що ти залучений до справи, відчула полегшення. Мені хочеться допомогти пані Малгожаті. Й ти правий, це її передсмертне бажання — дізнатися, хто вбив Юліуша.

— Нічого не обіцяю, Магдо.

— Знаю.

— Листи, про які говорила Данута, можуть навести на слід.

— Знаю.

— Ти вмовиш пані показати їх?

— Мушу, Климентію.

Якийсь час вони йшли порожнім містом мовчки.

— Мені здається, це нічого не змінить, — вона першою порушила тишу.

— Ти про що?

— Поляків та українців правда не помирить.

— Звісно. Але, як уже казав тобі, допоможе виграти хоч трошки часу. Я все ще вірю в переговорний процес.

— Я — ні, — відрізала Магда. — Комусь доведеться поступитися.

Він зупинився, вона теж. Взявши за плечі, Кошовий розвернув її до себе. В темряві не міг роздивитися обличчя, та бачив блиск в очах.

— Якщо українці поступляться полякам — ми лишимося разом?

— Для тебе це так важливо?

Магда знала відповідь Клим відчував це.

— Ми досі разом. Попри всі протиріччя.

— Ось ти й відповів.

— Але ти нічого не сказала.

— Климентію, коли так, ми можемо бути разом, навіть якщо завтра чи післязавтра тут проголосять польську державу.

— Якщо українську?

— Ми теж будемо разом. Твоє бажання, більше нічого.

— Ти зважатимеш на те, що говоритимуть.

— Ти теж.

— Пропонуєш розійтися?

— Я так не казала.

Клим відпустив її, закурив. Віко сіпалося, та він не зважав, нервував без того.

— Хочеш правду?

— Ніколи не хотіла брехні.

— Не знаю, що і як буде далі.

— Я теж.

— Говорю про те, що відбувається. Не про нас.

— Я так само не про нас. Між нами все давно ясно.

— Як давно?

— Климентію, чоловіки сліпі. Мені все стало ясно тоді, десять років тому, коли побачила тебе вперше. Весь цей час я тільки й робила, що тікала від себе. Нарешті наздогнала саму себе. Не думай, що отак запросто відмовлюся від тебе.

— На запросто. Львів на пороховій бочці. Разом із усією державою.

— Тоді вибухнемо разом, — Магда зняла рукавичку, провела рукою по Климовій щоці. — Ми надто довго знаємо один одного, щоб розбігтися отак, за хвилину, під тиском обставин, котрі насправді не заважають нам лишатися разом.

— Я знайду, хто вбив Яблонського. Зроблю це для тебе.

— Ні, Климентію. Для жінки, яка може померти швидше, ніж рухне вся ця держава. І має право перед смертю знати, кому з багатьох ворогів аж так завадив її син.

Магда взяла в Кошового цигарку, затягнулася, повернула назад.

— Знаєш, про що я зараз подумала?

— Ні.

— Пані Яблонська хоче знати, який саме гріх звів її сина в могилу.

— Для чого?

— Аби відпустити. Мав би зрозуміти це.

Розділ восьмий

Вода в ступі

Спав Кошовий погано й прокинувся рано.

Крізь завіси пробивався сірий жовтневий ранок. За кілька днів прийде листопад, зануривши кам'яний Львів у простирадла холодів, зрошуючи дощами, змішаними з мокрим снігом, і Клим уже не раз признавався собі — за десять років звик до такої погоди. Хоча рідний Київ пізньої осені був інакшим, навіть під час хвищі здаючись теплішим.

Вставати не хотілося. Не через недосипання й тим більше — не тому, що в помешканні давно не топили, як слід. За роки війни довелося відмовитися від багатьох вигод, звикнути до їхньої відсутності. Кошовий повернувся на спину й примостив руку під голову, рухаючись обережно, аби не розбуркати Магду. Вона лежала на боку, спиною до нього, рівно дихала. Та вивчивши її звички за чотири роки, Клим не так знав, як відчував — зараз вона не спить. Заплющила очі, вдає, але в неї на душі те саме, що й у нього.

Невизначеність і тривога.

Вчора, коли вони вже вклалися, Магда повела себе дивно. Так, як ніколи дотепер не чинила: зайшла до спальні голою, навіть без халата. Кошовий сидів на своєму боці ліжка в підштаниках та спідній сорочці,

чекаючи, поки вона звільнить ванну кімнату. Після Магди теплої води не лишалося, така розкіш із кранів узагалі не текла. Гріли самі, й вона виливала на себе все. Клим же обходився, бо всякий раз чувся надто втомленим, аби зігрівати вдруге. Тож більше переймався ранковим туалетом, ніж вечірнім. І намагався частіше міняти спідне, в такий спосіб дбаючи про гігієну.

— Застудишся, — сказав, побачивши її й ще не до кінця розуміючи, що відбувається.

— То зігрій.

Хоч вона справді стала активнішою, отак, у природній красі, пропонувала себе після тривалої перерви. Кошовий раптом зловив себе на думці: давно не бачив Магду голою. Вона лягала, не знімаючи довгої, модної колись, але тепер — *старомодної* мереживної сорочки. Дозволяла тільки задирати краї вище стегон, а коли все завершувалося, сама опускала їх, й це виглядало жестом цнотливиці.

Клим відзначив — вона схудла, що мало пояснення. Раніше вважав її худю, та коли вперше роздягнув, переконався: то все хитрощі жіночого одягу. Під ним Магда виявилася повнявою, і на його смак це не було аж так погано. Та вона чомусь соромилася, як і рожевої білизни, котру одного дня зібрала й викинула, перейшовши на просту пляну, строго білого кольору. Зваблива повнявість пішла без сліду, зате округлість стегон окреслилася більше, як і груди, схожі на дві стиглі груші.

— Іди сюди.

— Йду. Лягай.

— Що...

— Мовчи. Лежи й мовчи.

Він потім не зафіксував моменту, як і коли сам опинився без одягу. Магда штовхнула його в груди, надавила, змушуючи лягти на спину. Не встиг вмотитися зручніше, як *осідлала*. Відкрив рота, не знаючи ще, що хоче сказати — її долоня наклала печатку, й Клим замовк, замість говорити стиснувши її стегна. Жінка рухалася різко, сильно, атакувала, і в якийсь момент йому здалося — хоче зробити йому й собі не добре, а боляче. Перш, ніж оговтався й нарешті вирішив узяти участь, як належить чоловікові, Магда підняла голову, крикнула пораненим птахом, упала йому на груди, дрібно затремтіла, завмерла, а за кілька секунд здивований Клим теж здригнувся вниз...

Потім, уже абияк закутавшись у халати, вони допізна займалися тим, чого не робили ніколи: гріли й гріли воду, наповнюючи ванну. Коли теплої стало доста, Магда сіла, знову заголившись, а Кошовий ще якийсь час підливав, пустивши в діло, крім чайника, всі каструлі й кухлі. Нарешті й собі скинув халат, заліз до неї. Закон Архімеда спрацював, вода в ванні піднялася під тиском тіл, стала трохи вище поясу, й вони сиділи так, обійнявшись мовчки, поки не почало вистигати.

— Я боюся, — мовила Магда, витираючи його рушником.

— Я теж. Хоч соромно признаватися.

— З нами може щось статися.

— З нами — нічого.

Магда накрила йому вуста чистою долонею, яка *довоєнно* пахнула милом.

— Знаю, про що думаєш ти. А я — про нас із тобою, Климентію. В мене передчуття. Якщо хочеш, інстинкти, первісні. Вір жіночим сигналам.

Кошовий легко забрав її правицю, торкнувся губами.

— Вірю.

— Ми не зможемо бути разом.

— Зможемо. Ми досі разом.

— Повітря, Климентію. Розставання в повітрі, все довкола пахне ним.

— Тебе пригнітила стара пані Малгожата. Взагалі, Магдо, стільки часу проводити з пораненими й хворими... Ти бачиш їхні рани, чуєш стогін, просякаєш їхнім болем. Він падає на тебе зливою. Це так само, як три роки в окопах. Ти ж стільки по шпиталях та різних благодійних спільнотах? Хворі, каліки, сироти. Все це війна.

— Ти кажеш так упевнено, ніби сам мокнув та мерз на фронті.

— Таке може статися будь-якої миті. Лінія фронту вже на львівських вулицях. Ми не бачимо, але вона є.

— Ось! Ти кажеш уголос про мої страхи. Фронт розділяє. Ми опинимось по різні його боки. Лінія ляже тут, посеред цього помешкання.

— Не мели дурниць. Ти втомилася.

— Ти теж.

— Те, що було сьогодні. Ну, ось щойно...

— Не знаєш, *що* то було?

— Намагаюсь пояснити.

— Кому? Мені, собі? Шукаєш відповіді — нам простіше повторити ще раз...

Магда перевернулася, тепер дивилася на нього. Під ковдрою вони обоє лежали голими, вдягти щось для спання не мали ані сил, ані бажання. Клим спробував посміхнутися. Вийшла гримаса, зовсім недоречно сіпнулося віко.

— Казав, тобі дали два дні часу. Сьогодні другий.

— Так. Двадцять дев'яте жовтня. Але мені *ніхто* не давав жодного часу. Й у рамки не ставив.

— Ти говорив, маєш на все дві доби, не більше.

— Маю, — від рвучко відкинув свій край ковдри, сів на ліжку, труснув головою, поклав руку на Магдине плече. — Коли ти маєш час і коли тобі його дають, то є різні речі.

— Завтра ти вже викинеш із голови Юліуша Яблонського?

— Чесно? Не знаю.

— У такому разі дуже прошу тебе знайти більше часу. Або хоча б робити вигляд, що тобі не байдужа стара глуха нещасна матір. Їй недовго лишилося, Климентію. Дозволь мені обіцяти їй, що ти знайдеш винного в смерті її сина.

Кошовий підвівся, узяв халат з підлоги.

— Судячи з почутого вчора, він винен в усьому сам.

— Знову за своє?

Він одягнув халат, затягнув пояс.

— Магдо, ми товчемо воду в ступі. Ти вільна запевняти свою підопічну пані, в чому завгодно. Якщо від того залежить душевний спокій, її та твій, прошу дуже. Я маю іншу мету. Мені треба зробити неможливе: заспокоїти відразу дві стривожені спільноти. Не забула, як колись російський офіцер вимагав від мене допомоги, аби спустити на гальмах справу про вбивство дівчини на площі Ринок? Навіть за російської окупації таке виглядало можливим. Знаєш, чому? — вона мовчала, він засунув ноги в шкіряні домашні пантофлі. — З тієї ж причини, що десять років тому австрійська поліція й жандармерія мали бажання та змогу зам'яти справу з убивством Сойки. Яке, нагадаю тобі, сталося тут. Точніше — он там, у тій кімнаті, біля столу, за яким я працюю, а ти вчора сиділа, — Кошовий показав пальцем. —

Влада, Магдо. Якою не є, як би ми до неї не ставились, вона лишається владою. Австрійська могла собі дозволити забути про вбивство Сойки. Бо той, виявляється, працював проти неї, на боці російських анархістів, котрі його й убили, як мені вдалося з'ясувати.

Віко знову сіпнулося, до обличчя припливла кров. Клим швидко відвернувся, нібито в пошуках цигарок. Не хотів, аби Магда вкотре згадала ту, фатальну для свого приватного життя справу.

— До чого...

— До всього! — від лица відкотило, віко заспокоїлося, він закурив, відсунувши завісу й прочинивши квартиру, далі говорив, не повертаючись, дивлячись на глуху муровану стіну навпроти. — Царська армія зайшла до Львова, російська влада замінила австрійську. Ми з тобою не знали, як надовго. Ніхто не знав. Дев'ять місяців окупації тягнулися, як дев'ять років. Але весь той час тут, — Клим кивнув за вікно, — панувала чужа, проте все ж влада. З визначеними повноваженнями. Тож забути про вбивство на площі Ринок російський Генеральний штаб міг собі дозволити. Хто зараз накаже полякам та українцям забалакати вбивство офіцера в Стрийському парку? — він повернувся, схрестив руки на грудях, попіл падав на рукав. — Австрійська поліція? Її нема, я переконався в цьому на власні очі. Австрійська влада? Її теж нема, вона безсила й впаде не сьогодні, так завтра. Ми ж про це намагалися поговорити, хіба ні? Ти ж цього боїшся — світ, який стояв десятиліттями, зруйнується в один далеко не прекрасний момент!

— Тоді чому ти це робиш? Чому вчора так перейнявся вбивством ще до зустрічі з пані Малгожатою?

— Вночі думав. І знаєш, ти права. Вона — чи не єдина в цілому світі, кому не байдужа нагла смерть Яблонського. Для інших це не мало значення вже тоді, коли все почалося. Магдо, зверни увагу: вперше на моїй пам'яті не названо конкретного підозрюваного. Поляки, — він показав кудись убік пальцем, — заявляють про злочин, вчинений українцями. Не людиною чи людьми, котрі мають ім'я та прізвища. Винні всі. Коли так, істина не важлива. З нашого ж боку, — він тицьнув себе в груди, — самі виправдання й шум у відповідь. Мовляв, ми того не вчинили. «Ми» — це хто? «Вони» — про кого йдеться?

— Ти зараз пояснив дурну трату часу. Будь-який результат нічого не змінить. Чому? Ти мислив раціонально весь час, що я тебе знаю. І вплутався в справу, розв'язання якої не змінить нічого й не потрібне нікому?

— Відповідь здивує тебе. Але я мушу щось робити. Я бовтаюсь, Магдо. Ми всі шарпаємося, не знаходимо собі місця. Хочеться діяти хоч якось, боблятися, як ота жаба, котра впала в глечик із молоком й не заспокоїлася, поки не збила його на грудку масла й не вискочила з пастки.

— Думаєш, тобі вдасться?

— Я повинен. А ти розумій, як знаєш, — він щиглем пожбурих недопалок назовні через кватирку. — Розмови тут теж безглузді. Краще піду гляну, здається, там ще лишилося трохи кави.

На письмовому столі, поруч із прес-пап'є, він ще вчора примостив знайдений у парку камінь.

Знаряддя вбивства.

Розділ дев'ятий

Флячки в «Сан-Сусі»

У конторі вже сумлінно чекав Шацький.

З якогось часу Клим видав дантисту запасний ключ, дозволивши приходити, коли заманеться. Все одно Йозеф тепер був ранньою пташкою, і Кошовому не хотілося, аби друг товкся під зачиненими дверима. Запитавши, як пані Естер, й почувши у відповідь звичне: «Сумує», — Клим, не скидаючи пальта, сів за стіл й зосередився.

Чим швидше знайде Рафала Лінецького, тим скорше прояснить для себе кілька важливих питань. Він чудово розумів: поляк відмовиться з ним говорити по душах. Але навіть грубий прийом дасть відповіді. Навпаки — подібна реакція здатна сказати більше, ніж щира охота допомагати, йти назустріч. Лишалось вирахувати, де можна здібати цього свідка. І тут на допомогу прийшов Шацький.

— Ви забули, пане Кошовий, кого знає половина Львова й хто знає іншу, котра з ним ще не знайома? Зовсім списали мене з рахунків? — сказавши так, він докірливо поцмокав губами.

— Господь з вами! Не думав, що ви підкажете, де шукати незнайомого поляка.

— Йой, та це ж найпростіше! — Шацький сплеснув руками. — Такі, як покійний пан Яблонський, давно пригрілися в «Сан-Сусі»! Ми

ж бували там з вами, й то не один раз.

— Заходили, — кивнув Клим. — Пам'ятаю, там нелегко було зарезервувати столик. Серед білого дня там збиралося товариство, аби з'їсти французький рогалик із новою начинкою.

— Не скажу про рогалики нічого. Мені давно не по кишені вступати в такі місця. Але зробити резерв столика в «Сан-Сусі» нині неможливо й поготів. Там усе окупувало польське товариство, перетворивши заклад на такий собі клуб. Ще й почепили портрет свого кумира, пана Пілсудського.

— Звідки ви знаєте? Адже щойно сказали — не заходили туди.

— Та хіба я таке вам говорив? Пане Кошовий, ресторани мені не по кишені, — Йозеф багатозначно підніс вказівного пальця. — Це зовсім не значить, що я не можу поткнути кудись свого носа. Далеко не ступав, лиш зайшов на поріг, глипнув кругом. Ні, не для мене, — і завів далі виправдальним тоном: — Що Шацьому лишається? Хіба такі забавки! Як у Львові перестали так багато лікувати зубів й роботи для мене стало дуже мало, роблю вигляд, що йду по справах. Сам же вештаюся містом, без певної мети. А коли Шмуль... — він махнув рукою.

— Добре, — Клим відчув себе ніяково. — То ваша справа, Шацький. Давайте спробуємо прогулятися до «Сан-Сусі». Раптом застану того, хто потрібен.

— Принаймні вам можуть підказати, де в разі чого шукати пана.

Щодо цього Кошовий мав сумнів, та вголос не сказав. Підвівся, перевірів револьвер у кишені, переконався — заряджений, і вдягнув капелюха. Шацький свого навіть не знімав.

До потрібного місця дісталися швидко, дорога була знайомою, колись не раз ходили нею.

До війни «Сан-Сусі» був розташований у сецесійній кам'яниці^[29] поблизу Сикстуської^[30]. Вона відкрилася на піку будівельного буму й була запланована фірмою-забудовником у проекті від самого початку. Тут було зручне й затишне місце для ділових зустрічей, а коли ти приходив сюди вдруге, кельнер вітав, мов завсідника, пропонуючи найкращий столик — з тих, звісно, що лишалися вільними. Але Кошовий справді давно сюди не заходив.

Відчинивши двері, хотів пропустити Шацького вперед. Та враз передумав, причинив, жестом запросив ступити набік. Роззирнувшись,

так, ніби за ними наглядали, мовив неголосно:

— Вас не дуже образить, якщо я попрошу почекати тут?

Чи здалося, чи Йозеф зітхнув із полегшенням.

— Та де, пане Кошовий. Сам оце хотів запропонувати. Мені там, серед того товариства, не вигідно. Знаєте, жидові нині ліпше зайвий раз не висовуватися.

— Так ви ось щойно сказали — вешталися містом...

— І знову недочули. Хіба я говорив, що десь зупинявся надовго? Я вам заважатиму, ви праві. Зовсім не ображаюся. Та в разі чого знайте — я поруч. Завжди можете гукнути.

— Отож вчора «Під вошею» ви мене здивували. На вас таки можна покластися, спину прикриєте.

— А тепер ображаєте, — Шацький зовсім по-дитячому надув губи. — Невже дійшло тільки вчора? Весь час, усі роки не пускали мене за спину?

Клим засоромився.

— Справді... Шацький... Йозефе... Пане...

— Та йдіть уже.

Він удавав сердитого, Кошовий розумів це.

— Гаразд. Чекайте. Навряд чи буду довго.

Переступивши поріг, Клим упізнав «Сан-Сусі» — і не впізнавав модного закладу.

Тут було накурено вже зранку, хоч раніше о такій порі пили ранкову каву балакучі пані перед набігами на крамниці. Усередині він узагалі не побачив жінок. Столики займали чоловіки, всі говорили польською, неголосно, але — одночасно. Через що Кошовий уявив себе в бджолиному вулику. Кельнери сновигали залюю, і на тацях були не кава зі свіжими круасанами, а пляшки з товстого різнокольорового скла й тарелі з чимось паруючим. Видно, з якогось часу відвідувачі воліли бачити зранку інший асортимент.

Коли Клим зайшов, присутні мовби разом відчували чужого. Хоч він нічим не відрізнявся від присутніх. Намагаючись не звертати увагу, але все одно перечіпаючись об гострі погляди, Кошовий пройшов до шинквасу, ковзнув по згаданому Шацьким портрету Пілсудського, зняв капелюха, поклав його на масивну лаковану стійку. Кельнер підійшов

не відразу, вивчав його, прилаштувавшись у кутку. Лиш коли Клим відбив пальцями дріб на поверхні, ступив ближче.

— Що пан бажає?

— Чарку коньяку. Доброго, як маєте.

— Ми завжди маємо добрі й коньяк.

Спиною відчуваючи десятки пар прикутих до себе очей, Клим взяв піднесене замовлення, пригубив, кивнув, неквапом допив, смакуючи. Поклавши поруч із порожньою чаркою банкноту, дочекався, поки кельнер простягне руку, злегка притиснув папірець.

— Щось іще?

— Сюди заходить один пан, який мені дуже потрібен.

Кельнер примружився, тепер дивився оцінююче.

— Нас навідує багато достойних панів.

— Ви знаєте всіх?

— Тих, хто вартий, аби його знати, — кельнер поводився дедалі зухваліше.

— Рафал Лінецький того вартує?

Як і розраховував Клим, кельнер мимоволі зиркнув кудись у зал через його ліве плече.

Тут.

— Пана Рафала нема сьогодні.

— Перепрошую, а на кого ви щойно глянули? — Кошовий скривив кутик рота у подобі посмішки. — Не маю очей на потилиці. Та попри це можу вказати місце в залі, де він зараз сидить.

— Як ви такий мудрий, то йдіть і шукайте того, кого треба, самі.

Дозволивши купюрі зникнути в кишені кельнерового фартуха, Клим розвернувся, мацав поглядом перед собою в угаданому напрямку.

— Столик біля вікна, — почулося ззаду. — Отам питайте.

Хвилину тому Кошовий уже дивився на нього.

Буркнувши під ніс подяку, перетнув зал, лавіруючи між столиками й неголосно вибачаючись. Нарешті дістався потрібного. Тут сиділи, пили горілку та їли флячки троє чоловіків приблизно одного віку. Зі свого місця Клим міг роздивитися кожного. Ближче всіх до нього сидів простуватий з вигляду пан з залисиною й густими, трохи обвислими вусами. Навпроти примостився високий чорнявий жевжик в окулярах,

скельця блиснули на незнайомця хижо. Третій не вирізнявся нічим, крім м'ясистої бородавки на щоці.

— Смачного, панове, — Клим дивився на чоловіка в окулярах. — Маю до вас розмову, пане Лінецький.

Той відповів не відразу. Зачерпнув ложкою густу червону рідину, подбавши, аби прихопити при тому білу смужку волового шлунку — *фляка*, який давав страві навар й після тривалого виварювання пахнув пареним молоком. Для чогось уважно вивчив вміст ложки, мов бачив та куштував традиційну польську страву вперше. Нарешті відправив до рота, пожував, проковтнув, витер губи серветкою, аж потому мовив:

— Так говоріть з паном Лінецьким.

От дідько!

— Ви хто? — простуватий вусань.

— Пан Рафал Лінецький — то ви?

Відповіді не було. Третій чоловік потер пучкою бородавку, мовчки налив кожному ще по чарці.

— Хто з вас пан Лінецький? — Кошовий уже зрозумів, що над ним знущаються.

— Припустімо, я, — мовив простуватий.

— Припустімо — чи ви?

— Не маю бажання показувати вам свої документи.

Трійця реготнула, всі помарнувалися, дружно випили. Клим почекав, поки поїдять ще флячків, потому сказав:

— Панове, я — Климентій Кошовий, адвокат.

— Мені адвокат не потрібен, — гмикнув Лінецький. — Але я про вас щось чув.

— Я тут не як правник. Маю до вас приватну розмову.

— А я не маю жодного бажання з вами говорити, — він відкинувся на спинку стільця, дивлячись на Кліма знизу вгору. — Ви заважаєте нам снідати.

— Навіть про приятеля, Юліуша Яблонського?

Навмисне підніс голос, аби всі присутні почули.

Запала тиша. Зарипіли ніжки по підлозі — відразу кілька чоловіків поверталосся, аби краще чути й бачити. Витерши пальці об серветку, Лінецький підвівся. Тепер став навпроти Кошового, і той відзначив: зріст підходить, помилка — в кількох сантиметрах. Погляд ковзнув по

сильних руках, оцінив: ударити здатен. В очах читалося підтвердження тому.

Розлютила лише згадка про Яблонського.

Отож.

Сіпнулося віко.

— Чого вам тут треба, пане Кошовий?

— Поговорити, пане Лінецький. Я знаю, ви були тим, хто вчора забив тривогу, коли зник ваш товариш. Також свідчили в поліції.

— Ви служите в поліції?

— Ні.

— У такому разі нам нема, про що говорити. Я все розказав, де належить і кому слід.

— Не все.

— Як вас розуміти?

Йшло так, як передбачив Клим — з ним не збиралися говорити. А він не мав наміру вмовляти, просити, переконувати. Навряд чи тактика, обрана ним, за таких обставин була правильною. Але інакшої не бачив, поляки нав'язували йому таку манеру вести справи.

— Ми можемо відійти кудись на окрему, приватну розмову? — Кошовий все ще давав Лінецькому шанс.

— У мене нема таємниць від товариства. Коли ви заберетеся геть, доведеться пояснювати, чому не вигнав вас тут же, а витрачав на пусті балачки час.

— Гаразд, — зітхнув Клим. — Ви не поставили кримінальну поліцію до відома, звідки так добре знали про вміст кишень вбитого. Він завжди всім звітував, що має при собі? Також поліція не знає історію про борг пана Юліуша. Він взяв гроші, за які відповідали ви, й не повернув. Ну, і коли аж про таке зайшла мова, австрійська поліція повинна зацікавитися історією про природу тих грошей. Адже з того місця почнеться розповідь про таємні військові організації, котрі офіційно заборонені...

Він ще говорив, а Лінецький уже тягнув револьвер із кишені піджака.

Кілька чоловіків так само рвучко підвелися зі своїх місць. Мить — і на Клима вже дивилося щонайменше п'ять чорних дул.

Боковим зором помітив — знайомий кельнер квапиться зачинити вхідні двері.

Не встиг — ззовні їх штовхнули.

— Пане Кошовий, ви ще тут?

Шацький.

Дуже вчасно.

З'ява була раптовою, всі голови мимоволі повернулися до входу. Йозеф, як ніколи кумедний у своїх пальті й старому капелюсі, завмер, побачивши озброєних людей. Коли ж погляди знову націлилися на Клима, він уже стискав свій револьвер — вихопив, скориставшись вдалою нагодою.

— Шкода, не пішла розмова, — мовив, водячи цівкою перед собою.

— Я вийду, панове?

— Щасливої дороги, — процідив Лінецький.

— Але мені тепер ще сильніше кортить побалакати з вами.

— Ви звідкись знаєте, про що я свідчив поліції. Нехай там же, в поліції, вам скажуть про двох стрільців.

— Прошу?

— Йдіть геть. Через вас апетит втратив.

Шацький, задкуючи, залишив «Сан-Сусі» першим.

Кошовий пішов до виходу, пильнуючи обабіч себе.

Але поляки вже опускали зброю, мов за командою.

Розділ десятий

Колеги, партнери, добрі приятелі

— Ви навмисно так робите, чи воно само у вас виходить?

— Що саме, перепрошую?

Клим зупинився на найближчому ж перехресті й спробував закурити. Руки ще зрадницьки тремтіли, він нічого не міг з цим удіяти. Дивно, та коли два роки тому стояв на полігоні між дулами стрільців та жандармів, не маючи зброї в руках, нічого подібного не відчував. Хвилювався, але не колотило й бридкий холодний піт не тік по спині.

Треба зібратися з думками.

— Пане Кошовий?

— Так-так, — пальці ламали вже третій сірник.

— Ой, та дайте вже мені сюди!

Забравши коробку, Шацький чиркнув сірчаною голівкою по боку. Глянувши на вогник, Клим нахилився, міцніше стиснувши цигарку губами, підніс кінчик до вогника, пахнув двічі, закашлявся. Цигарка випала на брук. Кошовий винувато глянув на Йозефа. Той діловито задув сірника.

— То нічого. Дозвольте допомогти.

Шацький простягнув руку розкритою долонею догори, і Клим, мить повагавшись, поклав на неї цигаркову коробку. Делікатно

витагнувши «голуазину» й запхавши коробку собі в кишеню, Йозеф покрутив цигарку, понюхав, скривив носа, потім вставив собі до рота. Далі запалив сірника й прикурив, незграбно, закашлявшись. Зробивши затяжку, тицьнув Кошовому наслиненим краєм уперед.

— Не гидуєте?

— Боже збав!

Клим спробував стримати тремор, та не вдалося. Тож довелося нахилитися, брати цигарку губами, мов пес — їжу з хазяйських рук. Куриво нарешті заспокоїло, він показав Шацькому розчепірені долоні.

— У порядку. Нарешті.

— Не переймайтеся. Сам ледь на напустив у кальсони, ви ж мене знаєте, страхопуда.

— Знаю, але не впізнаю. Тому й дивуюся. Вчора, сьогодні... Ви рятуйте мені життя, Шацький. Я ваш боржник.

— Та не така вже й велика моя допомога. Вчора лише штовхнув батяра. Хіба я ніколи їх не бачив раніше? Я ж і курив колись, пане Кошовий. Смолив, як паровозна труба. Давно не бавився, Естер забороняла. Каже, хто п'є — той і курить, ти ж лікар, мав би знати. Насилу кинув, але Богу дякувати, не тягнуло довго.

— Згрішили сьогодні?

— Пусте. Задля доброї справи не гріх. Щодо сьогодні... — Йозеф поцмокав губами. — Справді, випадково вийшло. Хоч випадок, можна сказати, щасливий. Для вас, ну, і для мене.

— А ваше щастя в чому?

— Бо ви лишилися живі.

— Вважаєте, мене могли вбити?

— Ви ж *самі* так думаєте. Інакше б не мали тих нервів, — він кивнув на Климові руки.

Кошовий не поспішав з відповіддю.

Щойно Шацький, сам того не знаючи, підказав, чому сьогодні трапилося таке, чого він не переживав раніше. Хоч доводилося потрапляти в серйозніші пригоди. А націлені на нього рушниці на полігоні не виглядали страшнішими за нічну сутичку чотири роки тому, коли визволяв Магду з російського полону, а потім — біг із нею під кулями військового патруля через відкритий простір Галицької площі.

Ранком вони вже говорили про це з Магдою.

Тепер Клим лиш отримав привід для продовження розмови.

Тоді, холодної темної ночі, коли в нього на очах неговіркий злодій Гиря Краківський сам-один упорав кількох міцних російських військових, Кошовий відчував захищену спину. Гиря — злочинець, порушник закону, але в той момент він разом із бандитами Тими став на його бік. На стрілецькому полігоні жандармський поручник Гастлер у найкритичнішій ситуації зміг би своїм втручанням зупинити стрілянину, що він і зробив.

А сьогодні у «Сан-Сусі» Клим опинився один проти всіх. Почнися бійка — ніхто б не втрутився.

Зараз кожен сам за себе.

— Вдало навідалися? Знайшли того, хто потрібен?

— Пан Лінецький там був, — кивнув Клим. — Чи вдало сходив? Мабуть, так.

— Дізналися щось важливе?

Віко сіпнувся.

— Ані йому, ані іншому товариству розмова про Яблонського не сподобалася.

— Я бачив. Не до вподоби — м'яко сказано.

Кошовий торкнувся віка пальцем.

— Я так і не втяв, Шацький, для чого ви туди зайшли.

— Ви затрималися надто довго. Вирішив перевірити.

— Навпаки, я міг би бути в кафе ще довше. Аби розмова пішла.

— Я змерз.

— Вам не вперше мерзнути на вулиці.

— Гаразд, — зітхнув Йозеф. — Там є бар. Сам би ніколи не наважився переступити поріг. Ви все одно всередині. Я — з вами.

— Тобто вам припекло випити?

— Каюся, пане Кошовий. Маю за собою такий гріх. Ви маєте розуміти — після загибелі Шмуля...

— Пусте, — відмахнувся Клим. — Не захоплюйтесь, на вас тепер пані Естер і діти.

— Двоє з них не такі вже діти! — це прозвучало несподівано різко. — Особливо Рива!

— Що таке з вами?

— Нічого особливого. Перепрошую, — Шацький збавив тон. — Важко тримати себе в руках. Мене вдома ніхто не слухає. Прошу Естер

не ходити щодня на цвинтар, — жодної реакції, у відповідь просто мовчить. Рива її супроводжує, вони ніби змовилися. В обох все валиться з рук. Дійшло до того, що до нас почала ходити дружина Лапідуса, підгодовувати Іду з Даніелем. Коли було, щоб ми жебрали, особливо — в Лапідусів?

— Ви ж нічим не можете допомогти. Замість того, аби крутитися біля мене, нехай ваша присутність поруч цими днями доречна, ви б могли бути з родиною. Й самі дбати про неї.

— Але я не годен! Я не можу там бути! Я вмер для них, пане Кошовий!

— Та не мололи б дурниць.

— То не дурниця! Так, як раніше, вже не буде!

— Не лише для вас.

— А пощо мені хтось інший! Ціле місто, ціла країна, цілий світ! Пане Кошовий, руйнується порядок, до якого я звикав двадцять два роки! Рівно стільки, скільки прожив на світі мій Шмуль, мій первісток, моя надія! Я не знаю, як жити далі!

Кошовий поклав руку йому на плече, легенько стис.

— Пані Естер відчуває й переживає те ж саме. Як і діти. Вони не готувалися до наглої смерті Шмуля. До такого ніхто ніколи не готовий. У дружини — така скорбота, у вас вона проявляється інакше. Ви з нею, Шацький, у різний спосіб не находите собі місця.

— Дякую, — Йозеф поволі заспокоювався і, здавалося, зменшувався на очах, хоча перед тим наче виростав, виглядаючи вищим від себе нинішнього на голову. — Ви пояснили мій стан. Та від цього не стає легше. Вибачте, я не мав права показувати слабкість. Зараз вам не до того.

— Хто, як не я, вислухає вас. Усе гаразд, — Клим забрав руку. — Даруйте тепер ви, мені справді треба спробувати довести до кінця справу, за яку взявся.

— Думаєте, вам вдасться? Все ж намацали слід?

— Не знаю, — він зітхнув. — Швидше, ще більше заплутався.

— Прошу?

Кошовий зосередився, повернувся до свого.

— Лінецький розгнівався, коли я при всіх натякнув та його можливу причетність до вбивства. Точніше, натяк зрозумів лише він. Навряд чи хтось ще вловив, інші просто напали на мене з солідарності.

Поява чужих, особливо — таких, як я, не вітається тим товариством, навіть якби я стояв мовчки. Але я й хотів чогось подібного. Не думав, що поляк піде на відверту розмову зі мною.

— Значить, він винен, — відрізав Шацький. — Я за десять років звик довіряти вашим висновкам.

— І маєте знати: я часто помилявся.

— Не тепер.

— Чому ви впевнені? Ви ж навіть не знаєте, про що мова!

— По дорозі сюди ви мені розказали. Той Яблонський витратив на щось грубі гроші, за які відповідав Лінецький. Ганьба. Пани офіцери за таке вбивають.

— Чому ж, коли так, Лінецький не спорожнив гаманець своєї жертви?

— Пане Кошовий, повірте: часом повертається так, що гроші перестають важити. Зведення рахунків, помста...

— Все мудро кажете, я готовий погодитися. Проте, — Клим втримав паузу, старанно обдумуючи наступну фразу, призначену не так Йозефу, як собі, — саме фінанси їх посварили. Якщо нестачу треба покрити, зведення рахунків цього не виключає. Припустімо, ображена честь та гонор вимагають кривавої помсти. І Рафал Лінецький її втілив. Але ж, Шацький, втрачені гроші — теж справа честі. І повернути їх треба. Чому він залишив їх у гаманці свого кривдника — загадка.

— Розв'яжемо її — знайдемо вбивцю.

— Логічно. Просто я подумав: Лінецький *міг* мати можливість не перейматися грішми. Залагодив свою проблему в спосіб, невідомий нам, і лишилося тільки помститися за поругану честь. Вирішення фінансових питань є для нього своєрідним алібі.

— Хтозна, — знизав плечима Шацький. — За вами все одно останнє слово.

— І то так, — погодився Клим. — Але хочу того чи ні, мушу перевірити сказане ним.

— Що ж він вам сказав?

Кошовий вказівним пальцем зсунув капелюха на потилицю.

— Нібито є двоє стрільців. Про них щось знає поліція. Лінецький свідчив про Яблонського. Вони — теж. До пуття він, зрозуміло, нічого

не пояснив. Але поліція напевне мала інший привід допитати якихось стрільців. І в тій історії замішаний Яблонський.

— Звідки пан Лінецький це знає?

— Не має значення. Мені цікавіше, чому про таку пригоду мені нічого не сказали наші. Бо Арсенич мав би знати. А Снігур — тим більше. І якщо він знає, але навмисне приховав, — картина виглядає непривабливо. Й не нашу користь.

До поліційної дирекції Кошовий пішов сам.

Шацького після тривалих перемовин відпровадив до Кракідалів, тим більше, що Естер уже мала б прийти із цвинтаря. Клим знайшов слова, аби переконати Йозефа: той мав би бути зараз удома, з родиною. Попрощавшись із ним, навіть обійнявши на прощання, Кошовий повернувся на Шевську, де був телефон. Звідти зв'язався з Віхурою, витримав щедрю порцію бурчання, потому запитав, як прізвище пана Томаша, й після паузи почув — Новак.

Прийшовши в дирекцію, Клим дізнався: Томашів Новак у кримінальній поліції служить шестеро. Коли спробував дізнатися вік, спіймав облизня, його попросили з приміщення, але потім якийсь безіменний молодий поліцай у цивільному пошепки, неофіційно назвав адресу бару, де проводить свій час слідчий Новак. І ще менш, ніж за годину, Кошовий пригощав пана Томаша пивом.

Ще до полудня слідчий вливав у себе третю гальбу. Це яскраво відбивало загальний стан та настрої австрійської поліції. Єдиний позитив, який Кошовий побачив у цьому, — пан Новак розговориться, бо не має, чого втрачати. Так і вийшло: випивши половину кухля й зажувавши шматком смаженої ковбаски, він витер масні губи, промовив глухо:

— Ви мене зневажаєте.

— З чого ви взяли?

— Все написано на вашому обличчі. Пане Кошовий, ви юрист. Знаєте, що фаховий слідчий повинен уміти читати по очах.

— І там написано — я вас зневажаю?

— Вам гидко оце все, — пан Томаш обвів рукою прокопчений димом дешевого тютюну бар. — Ви ж не до такого звикли. Я так само, до речі.

— Зовсім не засуджую вас, — зітхнув Клим. — Усе розумію.

— Розуміє він... — слідчий гикнув, прикрився долонею, буркнув вибачення, повів далі: — Все котиться в Тартар^[31].

Клим ледь не похлинувся пивом.

— Куди?

— Чого дивуетесь? — зиркнув пан Томаш підозріло, тут же відмахнувся, мов від осоружної мухи. — Та всі ви так.

— Ми — це хто?

— Думаєте, коли поліцейський, то дурило.

— Я так не думаю.

— Думаєте, думаєте, — він закивав, мов порцеляновий китайський бовван, потім легенько стукнув себе кулаком у груди. — А Томаш Новак, аби знали, досі переконаний, що службовцю кримінальної поліції треба мати високу освіту. Я вчився в університеті, вивчав давню міфологію. Навіть грецьку, щоб читати філософські трактати в оригіналі... Ну вас до дідька!

— Знову мене?

— Хай усе йде до чорта. Воно й без вас туди падає... Порядок руйнується. Коли нема порядку, ми не потрібні. Та й ви теж.

— І все ж таки я?

— Не особисто. Всі *ви*, адвокати, правники, зубаті знавці законів. Та хіба зараз є закони, які можна і треба відстоювати? Торжествує політика. Але... — він ще раз гикнув, цього разу не прикрившись, — якщо руйнацію можна назвати торжеством.

— Тоді б я уточнив — торжествує бездарна політика.

— Пане Кошовий, обдаровані не починають воєн! І вже точно їх не програють! Будь-яка політика в непевні часи є бездарною. Проте саме непевні часи її й породжують.

— Замкнене коло?

— Саме так, — пан Новак зробив черговий великий ковток.

— У такому разі лишаяються люди, здатні розривати кола.

— Або — ходити по колу, — тут слідчий для чогось підморгнув йому, ніби пропонуючи змову, потім націлив на Кліма палець. — З убивством у Стрийському парку ви теж закрутилися. Кружляєте. Не зайшли в глухий кут лиш тому, що коло, — палець намалював кружальце в повітрі, — їх, кутиків, не має.

— Лише друга доба пішла.

— Що з того? Бувало, такі злочини розкривалися вже до вечора.

— Але частіше вбивць шукають тижнями, місяцями — й не завжди знаходять.

— Теж правда. Особливо — про те, що їх шукають. Машина працює, розумієте? Величезна система. Пошук убивці, пане Кошовий — справа колективна. То у книжках генії-самітники зачинаються в кабінетах, курять люльки, грають на скрипках, комбінують, і дурна поліція має все готове. Ясно тепер, чому ніколи не знайдуть того, хто вбив офіцера-поляка?

— Ні, — він збрехав, відповідь знав.

— Машина зупинилася! — мовив пан Томаш так, ніби оголошував вирок. — Не знайдуть, бо не шукатимуть!

— Я шукаю.

— На довго вас стане? Ви робите нікому не потрібну вже справу.

— За останні дні багато разів чув таке саме від різних людей. Ви змовилися?

— Світ змовився, — поліцейський знову моргнув.

Розмова починала набридати, та іншої можливості вирішити свою справу Кошовий не мав, тож взяв паузу на черговий ковток пива.

— Чув, Яблонський раніше мав проблеми з поліцією.

— Нічого про це не знаю.

— Підкажу. Повинна виринути якась історія, в якій, окрім нього, фігурують двоє січових стрільців.

— Українці?

— Так.

— Ха, це єдина конкретика від вас, шановний, — пан Томаш відкинувся на спинку стільця, поклав ногу на ногу. — Все інше — «повинна виринути» і «якась історія». Раптом не вирине? Взагалі — яка історія?

— Коли згадуються офіцер-поляк і військові — українці, мова про конфлікт, не інакше. Причому, — Клим нахилився вперед, поклавши на нечистий стіл зігнуті в ліктях руки, — що б не відбулося, сталася подія не так давно. Її б не згадали, аби була, так би мовити, несвіжою. З огляду на обстановку в місті й країні, про яку ви мені багато говорите, навіть коротка сварка, яка за іншої ситуації не вартувала б уваги, тепер могла стати причиною вбивства.

Слідчий почухав потилицю, пожував губами.

— З вами стає цікаво.

— Я тішуся з того.

— Я молодший за вас. Охоче працював би під вашим начальством.

— Принципи не дозволяють мати підлеглих. Партнери, колеги, добрі приятелі.

— Мене зарахували до кого?

— Просто допоможіть, якщо можете, — зітхнув Клим.

— Кажу ж — нічого не знаю про Яблонського і стрільців.

— Але ж можете дізнатися.

Пан Новак примружився.

— Для чого мені це треба?

— Хтось посеред хаосу повинен бодай намагатися робити свою роботу.

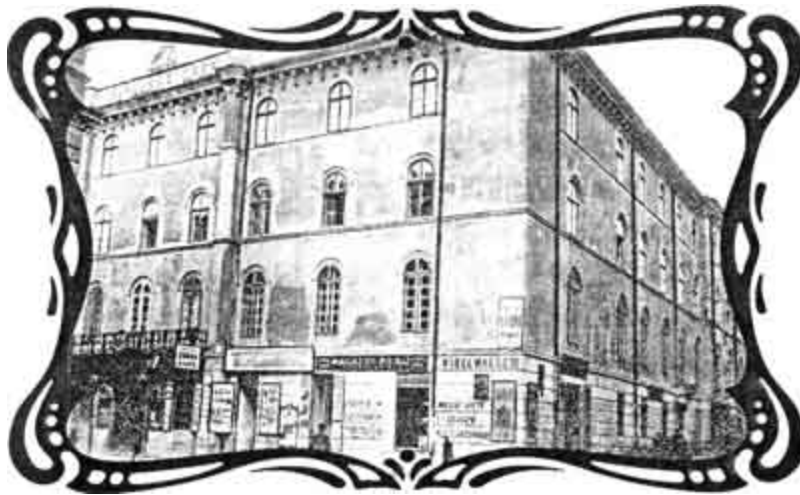
Поліцейський поміняв позу, так само подався перед, упершись у стіл.

— Годиться. Спробую попитатися колег. Теж маю їх, серед них ще лишилися добрі приятелі.

Розділ одинадцятий

Білявий та чорнявий

Годинник показував першу пополудні.

Кошовий вирішив не гаяти часу й не пішов до себе, на Шевську, а рушив туди, де міг знайти того, хто був йому потрібен, — на Рутовського^[32], до «Народного дому»^[33]. При вході тут стояла стрілецька варта, але Клима знали, тож не затримували, хоч він постійно мав при собі потрібні папери. Усередині, як зазвичай, панував некерований та не зрозумілий стороннім рух. Цивільні змішалися з військовими, всі — чоловіки, які зустрічалися, намагалися щось говорити одному, часом — палко доводити, та разом із тим ніхто нікого не слухав. Клим *переплив* бурхливий людський потік навпростець, піднявся сходами, повернув — й ніби навмисне налетів на того, кого зараз найменше бажав зустріти.

— Когось шукаєте, пане Кошовий? — запитав Михайло Снігур, звично дивлячись з-під лоба й не подаючи руки.

— Не вас, — відрізав Клим, ступаючи вбік і намагаючись обійти зустрічного.

— Розумію, що не мене, — підхорунжий заступив йому шлях. — А я саме збирався питати про вас. Як просувається справа?

— Хіба я повинен звітувати вам?

— Але точно не відповідати питанням на питання.
— Дозвольте пройти. Я поспішаю.
— Пане Кошовий, повторюся: є якісь результати?
— Втішних — нема.
— Прошу?
— Я маю версію. Навіть кілька. Та нічого не готовий сказати.
— Тим часом поляки красномовні. Читали ранкові газети?
— Нема часу.
— А ви почитайте. І не думайте, що зможете уникнути розмови зі мною.

— Пане Снігур, щойно в мене буде інформація, ви почуєте її першим, — Клим не стримав багатозначної іронічної посмішки. — Бо ви напевне знатимете, що з нею робити. Я її ніяк не використаю на користь спільної справи.

Не бажаючи більше тягнути час, Кошовий оминув Снігура й пішов далі коридором, не озираючись.

Павла Арсенича надибав там, де думав — у дальньому крилі стрільці облаштували щось на зразок штабного приміщення, чи швидше — комендатури, звідки керували охороною будівлі. Коли Клим зайшов, старшина саме вибивав файку об каблук. Крім нього, тут товклися ще кілька старшин. На появу Кошового не зреагували ніяк — розглядали розкладену на столі карту Львова.

Кошовий встиг помітити — дуже детальну.

— О, здоров! — Павло простягнув руку, коротко й міцно стис. — Сам прийшов?

— По справі.

— Та ясно, — реготнув старшина, мовби запрошуючи побратимів у свідки. — Аби просто так, побазікати, до тебе в чергу стають. Не допросишся.

— То ти весь час на службі, — в тон йому відповів Кошовий, і, вважаючи передмову закінченою, перейшов до діла: — Розмова є. Не тут.

— Секретна?

— Можна сказати й так.

— Тоді вибачайте, товариство.

Старшини, зайняті своїм, не глянули в його бік. Клим вийшов першим, Арсенич за ним і, коли примостилися біля вікна, — відразу

став серйозним.

— Кажи. Ти б даремно сюди не приходив, знаю я тебе.

Кошовий видобув із кишені складений учетверо папірець.

— Іван Повх, Карпо Семчишин, — сказав, не розгортаючи його. — Дев'ятнадцятий піхотний полк, ваш.

— Є, — кивнув старшина. — Обоє навіть є тут нині, вартують. Ти ж бачив. Повх білявий, такий, молодий зовсім, недавно ще студентом якусь науку гриз. Хімію чи що... Семчишин чорнявий, з вусами, старший трохи, той порох нюхав.

— Я не панна, аби задивлятися на чоловіків, старших чи молодших, — Клим починав дратуватися. — Чотири дні тому їх затримала поліція. Вказав на них Яблонський, побилися в барі на Джерельній. Сам теж брав участь у бійці, заявив поліції: стрільці напали першими. Був у цивільному, але світив нагородами. Не допомогло. Хоч протримали за ґратами всю компанію, Повха з Семчишином на ранок відпустили. Поляків оштрафували.

— Так їм і треба!

— Заплатив Яблонський. За всіх.

— Хай собі.

— А незабаром легіонери вистежили одного зі стрільців — Повха, молодшого, як розумію тепер. Напали втрюх, побили. Поруч ніби випадково гуляв наш Яблонський. Засвідчив поліції: стрілець приставав до дівчини. Дівчина, як на лихо, підтвердила це. Зі своїх джерел я дізнався — вона повія, за гроші підтвердить, що завгодно.

— З яких джерел? Коли встиг?

— Ой, нема часу пояснювати, довго. Повір мені.

— Вірю. Маєш надійні джерела. Як той раз, аж у розвідці австрійській, хе...

— Й нічого, допомогло тоді злапати агента, — Кошовий вже не приховував, що сердиться. — Мова зараз про інше, дослухай. Повх, коли говорив із поліцаями, доводив — нічого з тою повією не мав. Бо є в нього наречена, він її кохає, збирається одружуватися, як належить.

— Про те замалим не цілий полк знає! — вигукнув Арсенич. — Крутить з меншою сестрою Семчишина, отак.

Віко сіпнулося, цього разу — дуже сильно.

— Я не знав, — тихо мовив Клим.

— І що? Це так важливо?

— Дуже, — торкнувшись пучкою віка, Кошовий заспокоїв тик, та пальця не забирав, притиснувши сильніше. — Сестра старшого товариша все міняє. Бо мені розказали, ще й якесь пояснення показали: дівчина приходила за Повхом. Особу встановлювала, навіть принесла гроші на штраф. Кричала, плакала, як їй соромно. Йому, бач, ще гидотніше.

Павло не стримався — вилаявся по-солдатськи, тим самим даючи Климові зрозуміти — сам про все здогадався.

— Погано, — процідив крізь зуби. — Зле, дідько забирай.

— Яблонський помстився. Перед тим витратив час, аби зібрати відомості про обох стільців. Знав, кого куди бити. Відповідь *могла* не забаритися.

— За таким, як Івасик Повх, не засохне. Та й Карпо Семчишин нічого собі, не пробачить.

— Давай сюди обох, — зітхнув Клим. — Або — по черзі, вартують же.

— Ти як скажеш?

— Ліпше по одному. Хоча... Могли змовитися...

— Я їм змовлюся. Будь тут, я скоро.

Першим привів Повха.

Той не лишив зброю, тримав «манліхер» на ремені.

Тепер Кошовий міг краще роздивитися білявого стрільця й відразу прикинув на око — він нижчий за жертву десь на півголови. Все одно допитати треба, тож Клим кивком попросив Івана відійти в самий кінець коридору, до кутового вікна. Арсенич не міг зараз знайти їм іншого, кращого місця для розмови. Тому став трохи далі, заклав руки за спину й став походжати туди-сюди, мов караульний.

— Мене звати Климентій Кошовий, я адвокат, — він не знав, із чого краще почати розмову, тому назвався, швидко виправився. — Тобто, колись ним був.

— Іван, — голос стрільця виявився високим, грубуватим, якби не бачити, який він з себе, можна було дати більше років. — Мені товариш старшина сказав, хто ви.

— Що саме про мене говорив?

— Та нічого. Каже, маєте до мене розмову. Особисту.

— Навіть дуже особисту, — промовив Клим, для чогось роззирнувшись. — Вона лишиться між нами. Хоча... поліції ти все розповів.

— До чого тут поліція? — Повх насторожився й ступив півкроку назад.

Тягнути час більше не можна, відразу в наступ. Кошовий навмисне перейшов на «ти», що дозволяв собі вкрай рідко. Кидав рубані фрази, зважаючи кожному й при тому не зводячи зі стрільця очей.

— Послухай мене, хлопче. Я тобі не ворог. Не збираюся поки ні в чому викривати. Мені цікава правда — ти маєш якийсь стосунок до вбивства в Стрийському парку?

— Оте, що вчора? — випалив Повх, і тут же ляпнув, запізнівшись, остаточно виказуючи себе: — Перепрошую, а яке вбивство?

— Ти сам сказав. Оте, вчорашнє, — Клим сумно зітхнув. — Я вже все почув, хлопче.

— Та де ви почули!

Арсенич озирнувся на вигук, стрілець помітив, збавив оберти.

— Не знаю, що сказати. Не було мене там.

— Де саме? — Кошовий навіть не хотів радіти з такого швидкого результату. — Слухай, Іване, ти вже наговорив більше, ніж треба. Не вмієш брехати — ліпше мовчи. Я сам тобі все розкажу.

Повх поволі опановував себе.

— Ще раз перепрошую, пане Кошовий. Але ви спершу запитали про вбивство в парку. Кажучи, що мене там не було, маю на увазі — там, у парку, де сталося вбивство, про яке ви мені самі повідомили.

— Нехай, — Клим дозволив собі легко погодитися з хлопцем. — Та звідки ти знаєш, що воно було саме вчора?

— Хіба там кожен день когось убивають? — парирував стрілець. — У газеті вчора прочитав.

— У польській? Для чого ти читаєш польські газети?

— Хіба це заборонено? І — хто заборонив? Коли?

— Та читай собі. Щодня, мабуть, їх купуєш.

— Для чого щодня...

— І то так, — Кошовий зіграв спокій, навіть зобразив легку посмішку. — Виглядає, вчора ти купив ту газету випадково, під настрій. — Тут же, не давши Іванові передиху, зробив новий випад: — А ну, як не випадково? Бо я перевіряв: українські та австрійські нічого

не писали про пригоду. Отже, ти цікавився навмисне, — він видихнув. — Дякуй Богу, що ти не в суді. І я не прокурор. Горе ти, а не клієнт для адвоката. Не даєш мені себе захистити.

— Не треба мене захищати!

— Хтозна, — Клим повів плечима. — Може, ти й правий. Все, що я від тебе почув, — непрямі докази.

— Докази — чого?

Повх розгублено озирнувся на Арсенича. Не маючи духу гукати старшину на допомогу, послав йому сигнал. Кошовий правильно прочитав його погляд, перехопив мовчазну відповідь Павла: тримайся сам, *товаришу*.

— Тепер слухай, — заговорив він, при цьому взявши стрільця двома пальцями за гудзик шинелі. — Я не сказав, що ти вбив поляка в парку. Я маю всі підстави вважати: тобі відомо, хто міг це зробити. Вибач, загнав тебе на слизьке. Було нескладно, хоча б через твою самовпевненість. Іване, — Клим зітхнув, — ти ж не готувався до звинувачень. Значить, не вибудував стратегії захисту. Тебе заскочили зненацька, і дякуй Богові, що балакаю з тобою нині я, — пустивши гудзика, він тицьнув себе пальцем у груди. — Ти маєш мотив убити Яблонського. Через його провокацію ти втратив наречену і зганьбився. Ти необстріляний, Іване, та вдарити людину каменюкою по черепу може будь-хто в пориві гніву, охоплений люттю й бажанням помсти. Те, що ти не воював, не доказ твоєї миролюбності. Бо ти, чоловіче, записався добровольцем, а отже, маєш волю до боротьби й перемоги, готовий нищити ворогів. Поляк Яблонський — твій ворог. Поки я правий?

Тим часом Повх устиг змінитися. Розгубленість зникла з лица, її замінила рішучість, змішана з упертістю та впевненістю в собі.

— Коли говорите про поляка — так. Він заслужив й дістав своє. По заслугі.

— Не маю жодних сумнівів! — Кошовий розвів руками. — Ані в цьому, ані в тому, що ти, Іване, його не вбивав.

На обличчі стрільця відбилосся полегшення, та Клим знову пішов у наступ:

— Ти нижчий за жертву. Повір мені, я маю досвід, розуміюся на криміналістиці й трошки — на анатомії. Бив чоловік або сильніший за жертву, або принаймні такий же міцний. І головне, такий самий на

зріст. Ти не коротун, Іване. Але я вже знаю, що в Яблонських — порода. Щоб отримати удар сюди, — зігнутий палець легенько постукав по такому ж місцю на власному черепі, — офіцер мусив би нагнути до тебе. Трошки, та все одно. Це ж Семчишин?

Очі юного стрільця зробилися ідеально круглими.

— Ні...

— Нехай так, — Кошовий відступив. — Краще, ось він сам мені скаже. Ти молодець, тримаєшся й не здаєшся, навіть коли виходу нема. Можеш іти. Старшино!

Арсенич тут же наблизився, зараз у його стурбованому погляді проглядався не воїн, а батько чи старший брат.

— Ну, що?

— Проведи *Івана* на пост. Хай тепер *Карпо* прийде на коротку розмову.

По старшині було видно — кортить розпитати докладно, аж розпирало. Та стримався, пропустив стрільця поперед себе, вони зникли за рогом. Кошовий відступив ще далі в куток, притулився до стіни спиною, заплющив очі. Йому не хотілося продовжувати далі, він уже дізнався більше, ніж треба. Проте натури своєї приборкати не міг — мав іти до кінця, яким би прикрим не виявився результат.

Повернулися досить скоро. Чорнявий вусань Семчишин зблизька виявився мовби витесаним із каменю. Контури обличчя, вилиці, ніс, вуха, підборіддя — все було геометрично правильним, без звичних округлостей. На такому фоні очі, котрі дивилися з-під густих, низько посаджених брів, відразу вирізнялися. При цьому сам стрілець грубим не виглядав. Перед Климом стояв ставний, стрункий, сильний чоловік в ідеально підігнутому однострої, мов щойно ступив із мальованої картини.

Гвинтівка теж була при ньому.

Арсенич залишив їх уже без додаткового прохання, знову став, ніби на варті. Кошовий назвався Семчишину, простягнув руку.

Давно не відчував такого міцного потиску.

— Маю кілька запитань.

— Я повинен відповідати вам?

— Ні.

— То я можу йти на пост?

— Цілком.

Стрілець не зрушив із місця.

— Кажіть.

— Ваша сестра порвала з Повхом остаточно?

Той чекав на все, що завгодно, але не на таке — на лиці відбилосся.

— Пане Кошовий, до чого тут моя сестра та її стосунки з моїм побратимом?

— Повха оббрехали. Ви це знаєте, а вона повірила. Чому не переконали?

— Іван — молодий. Сміливий, надійний, ручаюся за нього, як за вояка. Та всякий має слабкості. Я виписав чортів, потім пробачив.

Сіпнулося віко.

— Чекайте... Слабкості... Повх, гм, зраджував нареченій?

— Ми кілька останніх місяців живемо в казармах. Ніби звичайна служба, ми ж вважаємося вояками австрійської армії. Та наші командири потай попередили: фактично маємо жити у військовому стані. Дисципліна стала суворішою. Побачення обмежили. Але в місто часом відпускають. Мудрою людиною виглядаєте, пане Кошовий. Треба далі пояснювати?

— Не варто. Повх не стримався, спокусився на коротку амурну пригоду з якоюсь повією. Якщо, звісно, такі пригоди пристойно називати любовними. Давно це було?

— Яка різниця? Коли я дізнався, Іван побожився більше так не робити. Я пообіцяв не казати нічого сестрі. Тому повірив у ту історію, з бійкою за курву. Іван *міг* не стриматися. Зійшло з рук раз — зійде вдруге. Ось чому я не відразу переконав Юстину.

— Сестру?

Карпо кивнув.

— Ви переконалися, що Повхові готували пастку?

— Досить скоро, пане Кошовий. Не допомогло. Виявляється, Юстя вже знала про той Іванів гандж. Звинуватила мене: мовляв, чоловіки всі однакові, всі заодно. Аби, кричала, вони побралися й Повх творив таке й після весілля, я б усе одно приховував. Ще й, каже, сам би тягався з зятем по курвах.

— Логічно, — гмикнув Клим. — Збрехавши раз, збреше вдруге.

— А зрадник зрадить знову, — в тон йому підхопив Семчишин.

— Натякаєте — сестра вважає зрадником? Тим більше. Злості додалося. Хіба все це — не причина знайти того, на кому можна

вимістити лють?

— Не розумію вас...

— Чудово розумієте! — Кошовий трохи підніс голос. — Щойно Повх покривав вас. Незграбно, невміло, але запекло й щиро. Тим він повертав борг, бо ви ж зовсім недавно заступилися за нього перед Юстиною, заперечували гріх. Ми говорили з Іваном про вбивство в Стрийському парку.

— Що він вам сказав? — питання прозвучало спокійно.

— Нічого. Але все було значно красномовніше, ніж якби Повх назвав вас убивцею.

Очі стрільця блиснули.

— Пане Кошовий, що тут відбувається!

Клим здригнувся. Говорячи, повернувся до старшини спиною й не встиг вчасно помітити появи Снігура. Арсенич не промовив нічого, лиш відступив, розправив плечі, як належить у присутності офіцера. Семчишин виструнчився, при цьому правиця стиснула пас «манліхера».

— А що відбувається? — перепитав Кошовий. — Спілкуюся зі стрільцем, маю до нього справу.

— Ти залишив пост, — підхорунжий перевів на Семчишина свинцевий погляд.

— З мого дозволу, — вставив Арсенич.

— Ось мені й цікаво, чому ви дозволяєте собі забирати вартових, коли заманеться.

— На те є потреба.

— Вимога цивільної особи?

Клим обсмикнув пальто.

— Цивільна особа, яку ви зараз згадали, виконує одне делікатне доручення.

Тепер Снігур знову дивився на нього.

— Поверніться на пост, — відчеканив він.

— Маю свого командира, — мовив стрілець.

— Виконуй наказ, — сказав Арсенич.

Ні на кого не озираючись, Карпо Семчишин рушив геть, карбуючи крок.

— Ви теж лишіть нас, — звертаючись до старшини, підхорунжий далі їв очима Кліма.

Павло не сперечався, теж пішов, хоч на ходу озирнувся. Коли він зник із очей, Снігур ступив до Кошового впритул.

— Забагато взяли на себе, пане Кошовий. Але це добре, навіть дуже.

— Тобто?

— Маю усі підстави доповісти Військовому комітету — рішення залучити вас було помилковим, про що я попереджав. Вважайте себе вільним від доручення. Ваша допомога більше не потрібна. З такими друзями ворогів не треба.

— Поясніть.

— Зволите, — відчеканив Снігур. — Побачивши вас, я нічого доброго не чекав. Тож вирішив поки не випускати вас з поля зору. Далі Арсенич, до якого ви навідалися, для чогось зняв з посту стрільця. Його не було певний час. Потому вони вертаються разом, за старшиною йде інший стрілець. Мені вистачило одного запитання, аби зрозуміти, чим ви тут займаєтеся.

— Чим, на вашу думку?

— Замість шукати спосіб спростувати звинувачення ляхів, ви робите те, чого вони найбільше хочуть. Знаходите вбивць капітана Яблонського серед своїх.

— Мені доручено знайти правду. Вона така: вбивцею *може бути* хтось із нашого табору. Зокрема, стрілець, який щойно пішов, мав для того сильний мотив. Хоч його молодший товариш — так само. Але я не відкидаю...

— Досить, — різко обірвав його Снігур. — Пане Кошовий, у цьому випадку та істина, про яку ви кажете, не має жодного значення й ваги. Ви повинні відкинути все, здатне навести тінь на когось із своїх. Адже підтвердивши причетність легіонера-українця до вбивства офіцера-поляка, ви тим самим натиснете на спуск. Львів вибухне, ми втратимо останній шанс на політичні домовленості як із поляками, так і, що важливіше, з фон Гуйном.

— Гаразд. По-перше, я не назвав убивцю напевне. Я лише припустив, ким він може виявитися. Це називається версією.

— До дідька ваші версії!

— Хай так, — кивнув Клим. — Ви забули: є й по-друге. Воно важливіше за всякі версії. Я не мав наміру йти до поляків та називати їм ім'я вбивці. Невже ви дійсно подумали, що я підіграю їм? Нарешті,

як ви собі уявляли результат мого приватного слідства? Скажімо, ми разом передаємо здобуті мною докази в поліцію, там негайно заарештовують підозрюваного, але за умови, що він не українець, тим більше — не військовий. Далі — що? А якби я не впорався за відведені мені дві доби? І повернемося до початку: зовсім відкидали можливу причетність до вбивства когось із своїх? — він перевів подих. — Пане Снігур, із того, що я вже встиг дізнатися за короткий час, складається наступна картина. Юліуш Яблонський мав забагато ворогів, навіть у своєму середовищі. Хто завгодно міг звести з ним рахунки. Та до політики пригоду краще не пристібати, помилка.

— Поляки вже скористалися справою в політичних цілях, як ви не розумієте!

— Коли так, істина не має значення ні для кого, — розвів руками Кошовий. — Хіба... Є двоє людей, котрим не байдуже.

— Хто ж вони?

— Нещасна глуха пані Яблонська. Матір, якій Бог послав поганого сина, та вона все одно любить його. Жінка при смерті, дуже хоче знати правду.

— Друга особа?

— Ваш покірний слуга. Для мене, пане підхорунжий, істина завжди має значення. Нехай представники мого виду вимирають швидше, ніж хочеться нам самим.

— Ви облишите цю справу, — голос звучав наказом.

— Я продовжу її для себе, — відповів Клим. — Є ще кілька людей, та вона мені теж важлива. У цьому нема рації, згоден. Не певен, що найближчим часом зможу присвятити цьому стільки часу, скільки треба. Але я знаю досить, аби робити висновки. Кілька штрихів, пане Снігур. Ще кілька штрихів. Займіться справами. Честь.

Торкнувшись пальцями краю капелюха, Кошовий обійшов підхорунжого.

Кортіло знайти Арсенича — та нині обставини не склалися. Пізніше, нікуди старшина не подінеться.

Вартові Повх і Семчишин, не змовляючись, відвернулися від нього, коли проходив повз.

Розділ дванадцятий

Пізно...

Шацького в конторі на Шевській не було.

Клима здивувала його сьогоднішня слухняність. Донедавна відпровадити його додому було складно. Після загибелі Шмуля в нього виник психологічний бар'єр, який Йозеф не міг у собі подолати. Кошовий кілька разів намагався розшифрувати його, та Шацький всякий раз ішов від відвертої розмови. Тому Клим обмежився висновком: його друга мучило відчуття власної провини в синовій смерті. Як батько не зміг стати для хлопця тим авторитетом, чия думка важлива, а до слів дослухаєшся. Шмуль на пам'яті Кошового ще підлітком почав відокремлювати себе від родини. З незрозумілих причин удома хлопцеві було важко, Естер займалася іншими дітьми, а Йозеф не підібрав до сина ключик.

— Його вбило життя, яке я дозволив вести, — ось і все, чого Клим зміг добитися від Шацького.

Але, повернувшись із Народного дому, він знайшов контору порожньою. Зазвичай Йозеф, маючи ключ, вигадував різні причини повернутися, лишитися довше. Кілька разів доходило до того, що Кошовий рішуче брав друга за лікоть й ледь не силоміць вів до Кракідалів, компенсуючи примус візитами до барів, котрі зустрічалися

по дорозі. Здавши родині її підхмеленого голову, Клим волів не лишатися, як робив раніше, а квапився геть від всеосяжного горя.

Кажуть, час лікує.

Мабуть. Навіть напевне. Він сам довго не міг отямитися після загибелі Басі, та минулося. Тепер він лиш згадує її, не відчуваючи при цьому болю. З Шацькими теж так буде. Нема людини чи родини, в яку хоч раз не постукало б велике горе. Всі переживають.

Клим шкодував, що нині Йозеф послухався його. Кортіло поділитися думками вголос, поміркувати, обговорити все зібране. Вголос думалося краще. Та й Шацький міг підкинути цікавих думок, часто — сам того не бажаючи. Кошового не бентежило й говорити сам до себе, в порожньому приміщенні. Та співбесідник саме зараз не завадив би.

Адже Клим опинився в дивній ситуації.

Щось подібне відчував десять років тому, коли нікому довкола не було користі від знань, хто насправді вбив адвоката Сойку. Офіційно ним назвали російського анархіста-бомбіста, застреленого поліцейським агентом, і глибоко в душі Кошового все влаштувало. Виявляється, людина, яку Клим вважав своїм другом та в якого вчився, зазнала метаморфози, внаслідок якої стала втіленням усього, що він не сприймав. Можливо, Сойка завжди був таким, лиш мерзота вилізла за сприятливих для того умов. Він заслужив смерті, зло породило зло й пожерло само себе.

Уроборос.

Так само Кошовий ставився й до вбивства Яблонського, якого не знав за життя, а про мертвого чув різні огидні речі лиш два неповних дні. Він заплатив за гріхи життям, для Кліма нічого не значив, можна було б при першій нагоді поставити на історії хрест та зайнятися вдячнішим, кориснішим, ближчим йому.

Та щось не відпускало.

Вмостившись за столом і закуривши, Кошовий взяв чистий аркуш, олівець, вивів коло з нерівними краями. Покрутив олівчик у пальцях, думаючи, для чого взявся за такі креслення й що збирався вписати в кружальце. Потім обвів уже намальоване іншим, схожим на пузир. Почав замислено й густо штрихувати менше коло всередині.

Убивцею міг бути Рафал Лінецький.

Висновок влаштував би й самого Кліма, й Снігура з Арсеничем, заразом — усю українську спільноту, політичну та військову. У відповідь на беззмістовні заяви, мовляв, *ви* закатрупили поляка за те, що він поляк, і тепер над поляками висить загроза, надається реальний кандидат на вбивцю. Є ім'я, прізвище, військовий чин, мотив: помста за ображену й принижену офіцерську честь. З реакції підозрюваного в «Сан-Сусі» Кошовий відчув: сказаного ним може бути досить для поліції в якості доказів причетності до вбивства. Можуть і арештувати. Австрійським органам правопорядку вигідно показати себе дієвими, впливовими, такими, що контролюють все. Полякам доведеться рахуватися зі слабкою, та все ж законною, чинною владою. І, як припустив Клим, це посилить позицію української сторони. Фон Гуйна делікатно тицьнуть у брехню опонентів, він здатен хитнутися в *наш* бік.

Те, що Лінецький раптом виявився поінформованим про конфлікт Яблонського зі стрільцями, в розумінні Кошового грало проти нього. Надто спритно й вчасно він витягнув потрібний туз із рукава. Так роблять шулери.

Але був тут інший бік, який перекреслював подібні здогади.

Заштрихувавши менше коло, Клим завзято почав замальовувати більше, намагаючись не виходити за окреслені краї.

Конфлікт Яблонського зі стрільцями повз увагу Військового комітету пройти не міг. Він стався не так давно, задіяна поліція, складалися протоколи. Повх із Семчишиним давали пояснення, причому за короткий час — двічі. Тож коли поляка, прямо причетного до їхніх проблем, знайшли незабаром убитим, досвідчений підхорунжий Снігур *не міг* утриматися від проведення паралелей. Все йде до того, що він мав певні підозри щодо ймовірної причетності стрільців до гучного вбивства, миттю пофарбованого в небажаний, проте вигідний опонентам політичний колір.

Для чого в такому разі Снігур прийшов до нього?

Впоравшись, Кошовий обвів заштриховані кружала ще більшим, узявся до роботи з більшим запалом, ніби від старанної штриховки залежала чиясь доля. Думки роїлися, заважали одна одній, пропонували й заперечували. Та враз щось клацнуло, Клим завмер, гострий краєчок олівця натиснув на папір.

— А все дуже просто!

Він сказав у голос, дивлячись перед собою на порожній стілець у кутку, який зазвичай займав Шацький.

Нічого нового під сонцем. Снігур діяв так, як на пам'яті Кошового чинив багато хто зі знайомих та незнайомих. Його особиста адвокатська практика мала схожі приклади, а колеги, котрі займалися переважно кримінальними справами, могли розказати ще більше. Підхорунжий зробив крок на випередження подій, намагаючись пустити погоню попереду втікача. Клим із його репутацією, особливо — після того, як зняв машкару з російського шпигуна й провокатора Баламута, мав велику довіру. Залучити Кошового значило забезпечити димову завісу. Його висновки не поставлять під сумнів. Звідси ж — дві доби, на яких наголошував Снігур.

Хіба за короткий час подібні складні справи вирішуються?

Ні — за винятком, якщо береться людина з беззаперечними здібностями до їх залагодження.

Кошовий не страждав на манію величі. Але водночас знав собі ціну. Пари днів цілком вистачало для попередніх висновків. Згадалося: ще нічого не почалося, ще не вникнув у суть питання, а вже мимоволі налаштував себе на польську провокацію. Українці нічим від поляків не відрізнялися. Тим досить голослівних звинувачень, а навзаєм чують таке саме. Без конкретики, ігноруючи докази, оперуючи лише непрямими підтвердженнями власних версій. Климіві нічого не вартує підтвердити загальну думку про польське втручання, і на нього посилатимуться, як на авторитетного експерта.

Снігур погано знав Кошового. Не взяв до уваги — він завжди йде далі, не вдовольняється тим, що бере по верхах. Сьогодні підхорунжий виявив його випадково. Та Клим усе одно прийшов би зі своїми здогадами до нього ще до кінця нинішнього дня. І його б так само зупинили.

Тобто... Думають, що зупинили.

Хай собі.

Наміру кидати публічні звинувачення на адресу Карпа Семчишина він не мав. Це було б неправильно саме зараз, з огляду на складну політичну ситуацію. За інших обставин Кошовий сам запропонував би йому адвокатські послуги, й взявся б захищати стрільця безкоштовно. Ба більше. Процес за умови правильного ведення міг би стати гучним, якщо не сказати — скандальним, навіть стати знаковим для доби. Але

він був би можливим ще на початку року. Тепер великі знання означають великі печалі.

Кошовий ще сильніше натиснув на олівець.

Гострий край грифеля зламався й розкришився.

Правиця зіжмакала розмальований каракулями папірець, він полетів у сміттєвий кошик.

Треба довести *собі* провину Семчишина. Або — переконатися в хибності версії.

Якщо стрілець винен, він виконає обіцянку, дану Магді, і все розкаже пані Яблонській. Немолода хвора жінка, яка може померти з дня на день, навряд чи розкаже про це комусь. Її не використовують, у цьому Клим був більш, ніж упевнений.

Поки сидів і міркував, Львів поволі накрили ранні драглисті сутінки, звичні для останніх жовтневих днів.

Він підвівся, задоволений рішенням та загалом — результатами сьогоднішнього дня. Звично мацнув револьвер через кишеню.

Зараз — додому, там видно буде. Не зайве тут і з Магдою порадитись.

Відколи почали стежити, Клим не зафіксував.

Помітив «хвоста» випадково. Якби о цій порі було жвавіше, міг і не зачепити поглядом сіру тінь, що рухалася назирці, тримаючись на протилежному боці вулиці. Це щось нове, тож рука ковзнула в кишеню, стисла руків'я, великий палець звів курок. Не знаючи поки намірів невідомого, Кошовий вирішив робити вигляд, що нічого не сталося. Тим часом дістався перехрестя, на мить зупинився, звернув у бік, протилежним тому, куди збирався йти. Хто б його не пантрував, вести небажаного супутника до свого будинку Клим не збирався.

Вечір ліниво плюнув дрібним дощиком — так, ніби місто застудилося й чхнуло, не прикрившись долонею. Швидко опанувавши себе й перевівши подих, Кошовий дійшов висновку: якщо «ноги» приставили до нього, той, хто наказав, знає, де він мешкає. Наступний здогад не забарився: поява шпига пов'язана з його розслідуванням. Ще вчора нічого не помічав, хоча, враховуючи стосунки з кримінальниками, ті могли про всяк випадок взяти колишнього союзника під контроль.

Прискорив крок, вдаючи поспішайка.

Сіра тінь прискорилася так само.

Клим все ще не відкидав можливості, що причепилися до нього за наказом Тими. Та домовився сам із собою: аби його *пасли* злодії, робили б це краще. В їхньому середовищі вистачало майстрів таких справ, і з пам'яті зринув Гиря Краківський — той міг розчинятися в повітрі навіть серед білого дня. Коли так, грішити треба на поляків.

Або — на своїх. Кошовий не мав сумнівів, що підхорунжий Снігур міг віддати відповідний наказ. Знайшовши потрібні слова для обгрунтування.

Поки міркував так, шпиг раптом перестав удавати самотнього перехожого й ступив із хідника на брук, перетинаючи його й заходячи Климові за спину. Примітивний маневр остаточно прояснив те, що відбувалося. Кошовий не помічав «хвоста» не тому, що той маскувався — а через те, що не дивився врізнобіч. Чоловік не ховався ані вже, ані раніше. Напевне чекав поруч із конторою, просто Клим не звертав на нього увагу, адже про можливість стеження чомусь не подумав.

Коли так — усе ставало на місця.

Його обкладали.

Мовби на підтвердження думок з-під склепіння найближчого прохідного двору виринула така сама тінь, уже сунучи навперейми. Не криються вони — він теж не буде. Рвучко сяйнувши крізь першу-ліпшу прочинену браму, Клим, який за десять років вивчив місцевість не гірше справжнього львів'янина, перетнув вузький двір, замкнений між старими мурами, побіг за протягом, вигулькнув на протилежній вулиці, чуючи за собою важкі кроки гонитви.

Але знали — ще двоє зустріли при виході, кинулися з двох боків.

Пірнувши під занесену для удару руку того, хто атакував зліва, Клим великими стрибками погнав через вулицю під прикриття наступного дворику. Там можна було закрутити, й він, зникши в темряві, швидко зорієнтувався, пришикнув у вузькій ніші, яка вела в глибину та закінчувалася тупиком.

Завмер, затамувавши подих.

Погоня прогупала повз нього, шпиги обмінялися короткими репліками. Слів Кошовий не розібрав, зате вловив польську мову. Вже не мав сумнівів, хто причепився. Ясна також причина — його вранішній візит до «Сан-Сусі». Перечекавши, вислизнув зі сховку,

обережно посунув назад, прикидаючи подумки, як краще запетляти, заплутати далі.

Сіра постать заступила шлях.

— Стій, курво!

Ще говорив, коли Клим, пригнувшись, викинув уперед кулак, цілячи в середину лица. Не влучив, противнику вдалося спритно ухилитися. Та на цьому зграбність вичерпалася — Кошовий переніс вагу тіла на іншу ногу, розвернувся, в русі вдарив, тепер уже — збоку, зачепивши вухо. Сірий скрикнув, накрив рукою забите місце, і Клим, неспортивно штовхнувши обома, збив шпига з ніг. Допомігши падати ногою, оминув тіло, ступив до виходу з двору на вулицю.

Збоку мов вихор налетів.

Кошовий не впав лише тому, що встиг зробити крок до кута й спертися плечем на стіну. Хотів відштовхнутися, аби продовжити бійку — не вийшло. Противник уже перехопив ініціативу, наліг, притиснув до стіни чималою вагою.

— Пусти! — просичав Клим, розуміючи марність вимоги, так само, як безглуздість питання: — Ти хто? Чого треба?

Замість відповіді нападник притулився сильніше, залишаючи Кошовому можливість хіба уявити себе метеликом, приколотим шпилькою до дерева. Миттю де не взялися ще троє, оточили щільно. Климові затопили в живіт, а коли зігнувся від різкого болю — скрутили руки, заломлюючи високо за спину.

— Туди його! — почув над собою і впізнав голос.

Рафал Лінецький.

— Ай-й-й-й! — видушив Кошовий, хоч збирався сказати інше.

Поляки, неголосно лаючись, поволокли свого полоненого вглибину двору, туди, де поворот вів у глухий кут. Поставили на ноги, притулили до стіни спиною.

Знову вдарили.

— Досить уже, панове! — рывкнула темрява. — Свого дістав! Кишені гляньте!

Дві пари сильних рук тримали, ще чиясь обмацала спритно, знайшла револьвер, передала Лінецькому, який стояв за два кроки від полоненого з виглядом головного. Поляк узяв зброю, підкинув на долоні, погрався. Потому неквапом, куля за кулею, спорожнив барабан.

Поки робив це, Клим устиг звикнути до темряви. Обшукував його знайомий жевжик в окулярах, праворуч грізно сопів чоловік із м'ясистою бородавкою на щоці, а в тому, хто стежив за ним від початку, з подивом упізнав кельнера з «Сан-Сусі». Не стримався, запитав:

— Бар хіба закрили?

— То є все, що зараз цікавить пана? — спитав Лінецький.

— Чим не догодила шановному панству моя скромна персона?

— Не така вже й скромна, пане Кошовий, — озвався Окуляри. — Поводилися ви так зухвало, що ми змушені були навести про вас довідки. Раптом за вами хтось могутній стоїть.

— Стоїть?

— Пан є відомим у певних колах. Навіть знаменитим, — мовив Лінецький. — Я доволі близько знав пана Леона Радомського. Ви тоді дали лад його справі, доклали руку до викриття убивці його доньки Агнелі.

— Завжди до ваших послуг.

— Не пащекуйте, пане Кошовий, — прогудів Бородавка. — Не в тому положенні.

— А в якому, хотілося б знати?

— Дізнаєтесь, — пообіцяв Окуляри.

— Швидше б. Я додому поспішаю.

— До пані Магди Богданович? — швидко спитав Лінецький. — Знана особа.

— То вже вас не стосується, — процідив Клим.

— Пан має рацію, — кивнув той. — Пані вільна сама вирішувати, з ким їй жити, лягати в ліжко тощо. Але краще вам переконати її залишити вас. Скоро такі союзи не матимуть перспектив. Мені взагалі дивно, як ви ще тримаєтесь разом.

— Ви стежили за мною й напали, аби обговорити моє особисте життя?

— Пан *сам* хотів поговорити вранці. У барі було незручно. Забагато вух.

— Я пропонував піти кудись на окрему розмову.

— Ось ми й розмовляємо. Пустіть його вже, панове.

Кельнер із Бородавкою послухалися, відійшли.

Тепер Кошовий стояв, притиснувши спиною до стіни, а його півколом оточували четверо неприязних, вороже налаштованих чоловіків.

— Пана переймали обставини загибелі капітана Яблонського, — не спитав, а ствердив Лінецький.

— Вони й далі не дають мені спокою.

— Пан може пояснити мету?

— При всіх?

— Ми заважаємо пану? — здивувався Окуляри.

— Мені здавалося, розмова стосується лише пана Лінецького.

— У мене нема секретів від колег, — відчеканив той. — Сьогодні ви, пане Кошовий, недвозначно натякнули, що я можу бути якимось чином причетний до вбивства. Чим пан уже бере свої слова назад?

Сіпнулося віко.

— Можу навіть повторити, — промовив Клим. — Ви дуже докладно розповіли в поліції про вміст кишень жертви. Натомість коли знайшли тіло, ані гаманця, ані іменного нагана при Яблонському не знайшли. Я знаю, хто їх украв, та крадій — не вбивця, це доведено. Але ви мали уявлення, що ваш колега мав при собі, вирушаючи на прогулянку в Стрийський парк. Чи то була не прогулянка?

— Не розумію, до чого пан веде.

— Знову змушений повторити те, що говорив зранку і що, поза сумнівом, не секрет для кожного з вас. Ну, хіба ось пана кельнера не втаємничили...

— Дозвольте його прибити, пане Лінецький, — просичав кельнер, повільно підносячи руку.

— Не рухайте, — жестом застеріг той. — Нехай говорить. Та краще я сам. Пане Кошовий, в нашому товаристві ні для кого не є таємницею, що насправді являв із себе покійний пан Юліуш. Його родина багато зробила для коронного краю, а коріння тягнеться ще з часів Речі Посполитої. Й повірте, коріння славне. Цей Яблонський користав із поваги до предків. Ті ж, хто дозволяв йому так поводитись, всякий раз зважали на заслуги роду. Також були свідомі того, що на всякому квітучому полі неодмінно є бур'ян. Поведінка пана Яблонського скорше свідчила про виродження, аніж так мало бути.

— Йому все сходило з рук? Усі вибрики, про які я можу здогадуватися?

— Не все, — кинув Окуляри.

Лінецький зиркнув на нього через плече, нічого не сказав, повів далі:

— За життя Яблонський був авантюристом. До війська його привело таке налаштування. До честі, свої нагороди і чини пан капітан заслужив. Та сам не раз обмовлявся: в час війни армія — те місце, де можна розвернутися найширше. Ідей у нього було море, й то не завжди якась комерція. Навпаки, Юліуш заповзвся заробити ім'я, стати героєм, і йому вдалося, пане Кошовий.

— Радий за нього. Проте герой та негідник цілком можуть уживатися в одній людині.

— Таким він був, — погодився Лінецький. — Але ж ми всі не янголи. Ви теж.

— Згоден, — Клим криво посміхнувся. — Проте є межа. Чи я помиляюся?

— Є, — Рафал знову кивнув. — Пан капітан її переступив.

— За це його вбили, — продовжив Кошовий в тон Лінецькому.

— І ви переконані — це зробив я.

— Або знаєте, хто.

— Пан дуже відвертий.

— Вас четверо проти мене одного. Схоже, вирок готовий. Не бачу смислу стежити за словами, панове.

— Ми повинні захоплюватися вашою сміливістю, поважати противника? Жодних захоплень. Але повірте, пане Кошовий, повагу до вас особисто я маю. Досить ролі, яку ви зіграли в розв'язанні трагічної історії панни Агнелі. Власне, через те я говорю з вами про речі, про які не мав би.

— Тобто... я піду живим? Панове, не допоможе. Далі шукатиму, хто вбив Яблонського. І якщо докази вкажуть на вас...

Лінецький ляснув у долоні. У тиші закутка звук пролунав, мов револьверний постріл.

— Вашу затятість я б назвав гонором, — сказав він. — Гонорові мені подобаються. Свій гонор мав капітан Яблонський, лиш проявляв його не там, де треба. За інших обставин я б не витрачав на вас часу, пане Кошовий. Ніхто б з присутніх тут не сприйняв вас серйозно. Зустрілися б у суді, це якби обставини склалися так, як ви того хочете. Але цього більше не буде.

— Чого?

— Судів, — відрубав Лінецький.

— Зовсім?

— Австрійських. Я шукав вас, щоб попередити — завтра не матиме значення ані нагла смерть Яблонського, ані все, що було до того. Хочете воювати з вітряками, то прошу дуже. Хто б не вбив його, він зіграв нам на руку. Те, що сталося, напевне відбулося б і без такої ритуальної жертви. Але вона є, чим не привід підштовхнути історію. Хай би як пишно це не прозвучало.

Тепер Клим відмовився щось розуміти. Мотнув головою, подивився на кожного з четвірки по черзі, потер перенісся.

— Панове, про що ми говоримо?

— Справді, — реготнув Бородавка.

Лінецький розстебнув кілька два верхніх гудзики на пальті. Рука пірнула за вилогу, повернулася з довгастим цупким конвертом.

— Тримайте. Ще вранці документ вважався таємним. Зараз цей протокол цікавий хіба історикам. Бо тут історія, почитайте й переконайтеся. Ще він цінний для вас, персонально. Нічого пояснювати не буду. Уважно вивчайте не так зміст, як дати й цифри. Матимете вичерпну відповідь.

Машинально взявши конверт, Кошовий взявся за кутик, аби розірвати.

— Не тут, — мовив Лінецький. — Кажу ж, уже пізно. Те, що ви там побачите, нічого не змінить. Аби ви не перейнялися так справою про вбивство чужої вам людини, то знали б останні новини. Завтра матимете сенсацію.

— Я?

— Всі, хто не згоден із польською претензією на Галичину й Лодомерію, — голос Лінецького задзвенів. — Учора в Парижі наш, Польський національний комітет, отримав нарешті підтримку від Америки та держав Антанти. У Кракові створено ліквідаційну комісію. Фон Гуйн офіційно попереджений, що за два дні ми перебираємо на себе владу в краї. Українцям та іншим охочим краще поступитися.

Віко сіпнулося так сильно, як ніколи. Пальці стиснули конверт, рука так і лишилася зігнутою.

— Розслідування вбивства Юліуша Яблонського переберуть на себе вже нові, польські слідчі органи. Їх, звичайно, треба ще створити.

Але, бачите, поспішати нема куди. Нехай це прозвучить цинічно, та ім'я зловмисника на той час матиме ще менше значення, ніж зараз. Та особа, що би не мала до пана капітана, дала привід для виходу Польщі з будь-яких переговорних процесів.

— Польський комітет давно з них вийшов, — вичавив із себе Клим.

— Неформально. Усіх тримав фон Гуйн. Теж мені, намісник. Дипломат. Намагався давати на всі боки, вашим і нашим. Аби він не гальмував, усе б сталося раніше. Хіба до того не йшло, пане Кошовий?

Клим тремтів усім тілом.

— Ви... Ви так легко мені про це все кажете?

— Звісно. Скорше чи пізніше, менш, ніж за півдоби, це перестане бути секретом. Вам доведеться прийняти все. Вам і вашому поважному товариству. І шукати себе вже в новій державі та з новою владою. Тому думайте про себе. Обговоріть з пані Богданович. Маєте віднині інший клопіт, аніж пошуки того, кому так сильно насолив Яблонський. Тримайте.

Лінецький простягнув йому спорожнений револьвер. Кошовий взяв його вільною, лівою рукою за дуло.

— Повертаєте зброю...

— Пан цивільна людина. Завше носили її для впевненості в собі. Чи — для забави. Або й так, і так. Честь.

Відсалютувавши, Лінецький тим самим дав зрозуміти — розмові кінець, більше вони не побачаться. Пішов геть першим, кельнер і Бородавка — за ним. Окуляри ще лишився і, щойно компанія залишила їх, панібратськи поплескав Кліма по плечу.

— Пан матиме, з чого стрілятися. Нехай.

Сказавши так, теж розчинився в вологій темряві.

А Кошовий щойно помітив — дощик засіяв густіше.

Розділ тринадцятий

До приємного болю

Лишившись сам, Кошовий відчув себе одним у порожнечі.

Сіпнувся бігти. Та враз зупинився, ніби вперше побачив — обидві руки зайняті. Покрутивши конверт, запхав його в кишеню пальта. Потім повівся зовсім дивно, сам від себе не чекаючи: сів навпочіпки, поклав зброю біля ноги й, присвічуючи сірниками, почав визбирувати розкидані Лінецьким по землі набої. Відшукав не всі, запхав знайдені в порожні гнізда барабану, й ступив уперед, стискаючи руків'я, немов мав намір когось застрелити тут і тепер.

Але знову завмер.

Чому поляки розказали йому все — й лишили живим?

Давши відповідь, він зрозуміє, які кроки має зробити далі. Віко сіпалося відчутно, тик навіть перейшов на щоку, чого раніше ніколи не помічалося. У скронях гуло, думки не трималися купи, й Климові довелося притулитися плечем до муру, аби хоч трохи оговтатися й опанувати себе, бо ще трохи — і ноги не триматимуть.

— Це не секрет, — мовив уголос. — Тому й так.

Дійсно, поляки мали б розуміти, що, почувши новину, українець, який значною мірою втаємничений у політичні справи, поквартиться повідомити її іншим. Та Ліщинський все одно залишає його, ще й

кепкує, дозволяючи забрати зброю. Отже, їм уже нема чого боятися. Це може означати лише одне: плани поляків уже не таємниця. Й не будь він перейнятий пошуком убивці, напевне дізнався би про це разом з іншими. Навіть якщо підготовка поляками захоплення влади поки не розголошується широко, з їхньої поведінки напрошується логічний висновок: дуже скоро про це знатимуть усі, кому належить.

Подібний поворот зводить на пси Климове розслідування.

Ким би не був убивця Яблонського, хотів чи ні, але свою справу зробив — порушив крихку рівновагу, дав польській стороні формальний привід вийти з будь-яких переговорних процесів. Те, що сталося щойно, вкотре за ці два дні підтвердило правоту всіх, хто казав: викриття не матиме значення. Українець убив офіцера чи поляк, з метою провокації чи з особистих мотивів — установлення істини ні на що не вплине й нічого не зупинить.

Звісно, є одна особа, зацікавлена дізнатися, хто і за що вбив капітана Яблонського, підливши олії у вогонь політичної боротьби. Кошовий десь глибоко в душі переконував себе: неодмінно виконає обіцянку та дізнається правду, хай вона не врятує пані Малгожату. Проте у світлі останніх подій не бачив сенсу як у продовженні слідства попри все, так і в негайному попередженні про польський демарш.

Магда.

Поляки не дарма згадали її кілька разів. Не знаючи достеменно, чи загрожує їй небезпека, а якщо загрожує, то яка, Клим стурбувався самим фактом згадки. Можливо, члени таємної польської військової організації — всі четверо, поза сумнівом, ними були, — в такий спосіб давали зрозуміти: давно тримають Кошового в полі зору. Також ймовірно, вони дізналися про їхній зв'язок ось тепер, коли спливла давня історія про вбивство доньки нафтовика Радомського у власному автомобілі й поляки зацікавилися особою, що провадила неофіційне слідство, впритул. Так чи інакше, він не міг, не мав права лишити Магду без захисту.

Її найперше слід попередити.

Кошовий знав, що робити і як діяти далі. Заховавши револьвер, він швидко виринув з двору, далі, так само — дворами, зрізаючи шлях, де знав, дістався на Личаківську. Брану давно не зачиняли, Зінгер позбавив себе такого клопоту, й Клим зараз відчув: це необхідно — мати ворота замкненими, як в старі добрі часи. Сходами не піднявся —

злетів, загаратав у двері, не знаючи напевне, чи Магда вже вдома. Вона була, відчинила скоро, на лице набігла тінь, очі на короткий час відбили переляк, та Магда швидко взяла себе в руки, мовила, за сухістю приховуючи виправдання:

— Грюкаєш, наче женуться за тобою, — й тут же: — Мокрий. Там наче не сильний дощ падає.

— Звідки знаєш про дощ? — питання вийшло найменш доречним.

— Повернулася нещодавно, — Магда ступила крок назад, зміряла його поглядом згори вниз, зсунула брови: — Климентію, я сто років тебе знаю. Обговорювати погоду не у твоїх правилах. Що сталося, кажи відразу, не треба мене готувати.

— Ні до чого я не... — він теж почав виправдовуватися, осікся, махнув рукою. — А! Все одно. Магдо, поляки більше не хочуть перемовин. Є рішення за кілька днів проголосити тут польську владу.

На її обличчі нічого не відбилося.

— Цісар капітулює? Перед Польщею, не перед Україною? Новина.

— Для мене новина, що Відень взагалі готовий здатися кому б то не було. До цього йшло, але ніхто не думав, навіть не передбачав, що можна отак... *Гонорово*. Не домовлятися, не враховувати жодних інтересів, а ставити вимоги. Так поведуться росіяни.

— Звідки знаєш?

— Ти бачила їх кілька місяців. Я виріс поруч із ними, під їхньою владою. Ти народилася за інших умов. Мала свої труднощі, шукала себе, вирішувала, мудрувала. Але погодься: донедавна тут, у Львові, всі могли знайти спільну мову. Без війни, Магдо.

— Ми з тобою, наприклад, — посмішка вийшла печальною. — І хто сказав, що буде війна? Тобто... Війна триває, та ось-ось настане мир. Він потрібен усім.

— Чому ж тоді поляки поведуть себе так, ніби ставлять ультиматум? Ти ж розумієш — якщо якась сторона не пристане на їхні вимоги, почнеться війна. Не світова, локальна, та від того нікому не краще. Знову жертви, знов руїна.

— Ти перебільшуєш. Нагнітаєш, Климентію.

— Ні, Магдо.

Він далі лишався в пальті. Вона сплела пальці, зігнула в ліктях руки, пройшлася кімнатою. Зупинилася біля темного вікна, постояла так трошки, потім повернулася. Їхні погляди схрестилися.

— Як далі?

— Хотів те саме запитати в тебе.

— Манеру відповідати питанням на питання має твій друг Шацький.

— До речі, про нього не подумав. Євреї можуть опинитися між двох вогнів.

— Чому ти знову говориш про якісь вогні? Климентію, все може пройти тихо-мирно. Передача влади іноді відбувається й так.

— Магдо, але чому владу передають полякам?

— Вони... — вона запнулася, помовчала, сказала це: — *Ми* того захотіли.

— *Ми* теж хочемо. Маємо не менше прав, ніж поляки.

— Гарзд. Мушу повернутися туди, звідки почали. Ще раз запитаю: як далі, Климентію? Не поляки з українцями, не ваші з нашими. Ми з тобою.

Кошовий судомно ковтнув — грудка стала в горлі, заважала дихати.

— Я за всяких обставин не стоятиму осторонь.

— Не маю в тому жодних сумнівів, мій жовніре.

— Ти... зі мною?

— Я з тобою чотири роки.

— Розумієш, про що я.

— Так. Я з тобою жила в державі, котра була моєю лише за місцем мого народження. Ти приїхав десять років тому з іншої держави, яка так само тебе не влаштовувала. І знайшов себе тут. Климентію, я, полячка, теж знайшла себе не у своїй державі.

— Для тебе це важливо?

— Як і для тебе.

— Ми ніколи не говорили про це.

— Бо не було потреби.

Кошовий зітхнув, перейшов кімнату, наблизився до Магди впритул.

— Пальто мокре, — нагадала вона.

— Не страшно, — Клим стиснув її за плечі, подивився в очі. — Завтра або найближчими днями у місті може початися Бог знає що. Я не хочу, аби тебе використали проти мене, а мене — проти тебе. Ми повинні домовитися між собою, як бути далі. Бо я не можу, не маю права зачинитися тут, у цьому затишному помешканні, з тобою. Нікому

не відчиняти, прикинутися мертвим, чекати, поки все вляжеться саме собою.

— Не вляжеться.

— Знаю. Ти маєш бути в безпеці. Вважай, Магдо. Будь обережна. Можуть статися різні провокації, подібні до вбивства Яблонського.

— То ти знаєш, хто це зробив? — вигукнула вона, відсторонившись.

— Здогадуюсь, — він вирішив не казати їй подробиць недавньої зустрічі. — Підозрюю особистий мотив, котрий у якийсь момент вирішили перетворити на привід для локального конфлікту. Ще більше переконуюсь: не трапся комусь під руку той капітан, знайшовся б інший поляк. Юліуш Яблонський опинився не в той час і не в тому місці.

— Певен?

— Тепер — так. Щодо імені вбивці... — рука торкнулася кишені, в якій чекав на свій час цупкий конверт, — думаю, то був виконавець. Наказ віддавала інша особа, чийого імені я назвати не готовий. Хоча б тому, що є кілька кандидатів. Всі вони від завтра готуються стати очільниками нової держави. У якій Яблонському вже відведене місце в пантеоні героїв.

— Не зовсім розумію тебе.

— Я сам лише мислю вголос, Магдо. Знаєш, люблю це. Та Шацького нема, тож доводиться ділитися думками з тобою.

— Коли так, розмова ні про що, — вона знову сплела пальці. — Маєш право приписувати полякам вселенську змову. Але прошу, послухай і мене. Зараз поляки сильніші, не сперечайся. Треба не опиратися. Прийняти все. Їй домовлятися про спільне життя вже в іншій державі. Адже нічого не зміниться, всі можуть далі діяти взаємно.

— Зміниться! — не стримався Клим. — Чому не хочеш зрозуміти: ми маємо на це місто й на цей край такі самі права, як ви, поляки!

— Ось чому війни не оминуть, — в її голосі чувся смуток. — Всі мають свій гонор.

— Це погано?

— Мабуть, ні, — вона зітхнула. — Гаразд. Припинимо цю розмову без початку й кінця. Ми заходимо в коло. Що хотів з'ясувати для себе? Чи підтримую польські наміри? Так, підтримую. Чи готова при цьому

порвати з тобою? Ні, не готова. Ми спробуємо жити, як жили раніше. Обіцяю не дозволити нікому змусити мене діяти проти тебе. Пообіцяєш те саме?

— Звичайно.

— То в чому справа, Климентію? Про що мова? Бачу по очах — тобі треба йти. Роби, що мусиш.

Кошовий знову взяв її за плечі.

Не відповів — притягнув до себе, міцно притис.

— Пальто... Ще вологе... — Магда спробувала пручатися.

— Нічого.

— Справді... Нічого...

Більше слів не шукали.

Клим поцілував її, ніколи не думаючи — коли тобі сорок і розмінював п'ятий десяток, можна, мов спраглий юнак, робити це до приємного, м'якого болю в губах.

Розділ чотирнадцятий

Без жодного пострілу

У Народному домі дійсно вже все знали.

Кошовий прийшов туди пізніше, ніж планував — Магда затримала в спальні, й він учергове відчув: любощі були схожими на прощання. Та коли почав одягатися, відкинув таку думку остаточно. Навпаки, переконав себе в тому, що вони нарешті зрозуміли, на якому світі опинилися, з чим доведеться зіткнутися, й про жодні розставання не йдеться.

Хіба... *його* можуть убити.

Але це хоч і не міг викинути з голови, стало клепки не говорити вголос.

На варті при вході вже стояли інші стрільці, та й загалом військових побільшало. У великій залі тривала дискусія, котра Бог знає коли почалася, й досвід підказував Климові: невідомо, коли й чим завершиться. Постоявши у дверях й послухавши трохи, так і не зміг вловити суть: у гармидері губилося все. Зустрівши кількох знайомих у коридорі, обмінявся нічого не значущими фразами про суть поточного моменту.

Щось підказало — головні надії слід покладати на Військовий комітет, там домовляться й вирішать потрібні питання швидше. Вже

навіть подався шукати Арсенича, бо мав з ним стосунки ближчі та довірливіші, ніж із кимось іншим. Та по дорозі перетнувся з Левицьким^[34], котрий, з його слів, утомився через брак конструктиву. І негайно зачепився з Кошовим та гуртом відразу набіглих збурених цивільних — доводив, що Відень обіцяв ось-ось скласти маніфест про передачу влади українцям. Тому дії поляків є провокацією, цісар того не толеруватиме й Польський національний комітет зробив собі тільки гірше. Чим більше присутніх на спонтанному зібранні не погоджувалося з ним, тим сильніше це обурювало Левицького, й суперечка, як водиться, вкотре пішла не туди, почала переходити на особистості. Після чого Кошовий утратив до неї, як і до бурхливих, але позбавлених сенсу процесів, усякий інтерес.

Арсенича не застав, зате побачив Снігура. Вони обмінялися строгими поглядами, та вирішили краще не перетинатися, розійшлися, демонстративно дивлячись у різні боки. Натомість у коридорах здибав кількох знайомих політиків, і вони подалися під дощик, до найближчого бару, де товкли воду в ступі ще зо дві години. Дійшовши висновку, що ніхто нічого не розуміє й нема єдиної думки щодо протидії польським ініціативам, Кошовий повернувся додому. По дорозі перевіряв кілька разів, чи нема «хвоста», але обійшлося, ніхто не причепився. Отже, на нього, як і на інших, противники вже не зважають.

Удома Магда вже міцно спала. Трохи подумавши, Клим вирішив не турбувати її, розмістився в кімнаті на канапі. Думав не роздягатися, та в останній момент усе ж скинув верхній одяг. На диво виспався, і ранком вони з Магдою, не змовляючись, вирішили не повертатися до вчорашньої розмови. Швидко поснідавши, Кошовий знову подався в Народний дім, бо не міг сидіти й чекати, поки складеться без нього чи замість нього. Дієва натура вимагала руху, щось штовхало й підкручувало зсередини.

З минулого вечора атмосфера змінилася. Тепер Народний дім не виглядав мурашником, у якому кожен бігає, куди і як хоче. Навіть на позір порядку й злагодженості тут стало більше, а погано виспаний, проте — жвавий та всупереч вчорашньому рішучий Левицький уже вимагав у великій залі зібрати групу для переговорів із фон Гуйном. Глибоко в душі Клим розумів марність таких зусиль, вважаючи за краще локалізувати польські військові товариства силами стрільців,

поки ті не оговталися й живуть ілюзіями швидкої перемоги. Відшукав нарешті Арсенича, переговорив із ним, отримав несподівану відповідь: цивільним ліпше триматися поки подалі, їм *потім* скажуть, що і як. Це не образило — збентежило, й після такого Кошовий відчув себе зайвим. Тож забрався звідси до себе на Шевську, куди без попередження згодом підтягнулася вчорашня компанія для продовження розмов, які нічого не означали.

Шацький чомусь знехтував звичкою — вперше за десять останніх днів не з'явився в контору. Видно, вчора його вдалося переконати, що треба бути поруч із Естер. І Йозеф знайшов для того сили.

День минув без подій, у пустих балачках. Кошовий остаточно зневірився в здатності спільноти домовитися хоча б про спільну позицію, із сумом констатував: тут потрібне стихійне лихо, аби почухалися, й пішов на Личаківську в препоганому настрої. Магда побачила це, повелася мудро: не мучила питаннями, а сама покликала в ліжку раніше, ніж зазвичай. Так у них усе відбувалося, щойно почали жити разом.

Новий день, останній день жовтня, не обіцяв нічого нового й Клим дозволив собі повалятися довше. Магда пішла до пані Малгожати, він же лежав горілиць, поклавши руки за голову й женучи непотрібні зрадницькі думки. Нарешті змусив себе піднятися, вмитися, поголитися, вдягнутися. Поснідав у найближчій кав'ярні, втиснувши в себе ерзац-каву з булочкою. Спробував повернутися до вбивства Яблонського, навіть витягнув конверт, який носив у кишені вже третій день. Покрутив у руці, зітхнув, запхав назад — поки не лежала душа. Допив каву, булочку доживував на ходу.

І знову не впізнав Народний дім, зайшовши в нього — вперше за весь час вартові суворо запитали документи й перепустку.

Клим розгубився, вже почав думати, кого б кликати. Та ніби сила думки викликала старшину Арсенича. Побачив Кошового у дверях, коротко розпорядився — пустили. Виглядав Павло, мов збирався в військовий похід: підтягнутий, наваксовані чоботи, туго затягнуті ремені, шапка-мазепинка сиділа на голові, мов улита.

— Що тут? — дурнішого запитання вигадати годі, та іншого Клим не придумав.

— Зі мною ходи, — звелів Арсенич коротко і рушив сходами вгору.

Просунувши за ним, Кошовий піднявся на третій поверх, де вже зовсім не було цивільних, у очі кидалися передусім офіцери вищих рангів, хорунжі, поручники, рідше — старшини й підстаршини. Павло, на ходу переговорюючись із зустрічними, провів Кліма в одну зі шкільних кімнат. Двері лишив прочиненими, тут теж гуртувалися стрільці, на появу Кошового не реагували, заглибились у вивчення карт.

— Що відбувається? — повторив Кошовий. — Здається, я проспав.

— Довго спиш, — старшина звично видобув файку, почав натоптувати тютюном. — Військового комітету вже нема.

— Тобто? Розігнали?

Старшина похитав головою, розкурюючи люльку. Пахнувши, видав разом із терпким димом:

— Тепер маємо Генеральну команду^[35]. Керує Гнат Буряк.

— Хто?

— Сотник Вітовський^[36]. Він уперся, більше жодних перемовин із віденським намісником. Про поляків мови нема.

— Що це значить? — відповідь Клим знав, але хотів почути.

— Випереджаємо ляхів. Беремо владу вже, маємо бажання та зброю.

Арсенича відволікла поява двох зовсім молодих хлопців. Вони зайшли до класу діловито, роздивилися, їх гукнув хтось із стрільців, юнаки підійшли, отримали запечатані конверти й так само злагоджено залишили приміщення. Кошовий провів їх здивованим поглядом.

— Можу помилятися, звісно. Тільки, Павле, я тих, хто вивчає богословські науки, здалеку бачу. Щось у них таке є... Спільне.

— Є, — кивнув Арсенич. — Ці богослови — кур'єри, наші зв'язкові. Розносять накази тим, хто ще нічого не знає. Військові вже мають їх від окружних командирів. Цивільні мають знати, до чого готуватися.

— До чого ж?

Старшина знову загорнув себе в хмарку диму.

— Завтра матимемо законну владу. Мусять обійтися без чвар, доста вже. Єднаємося та всі виходимо на вулицю.

— Тепер?

— Чекай. Хай військо свою справу зробить. Керувати — не наша справа.

— Скільки в нас людей?

Арсенич зиркнув на Кошового, гмикнув.

— Сказати тобі відверто, друже? Інший би таке запитав — уже б волік до Снігура. Тому лише дай когось такого до рук, відразу шпигуна викриє. Але тобі скажу, — він підморгнув. — Й ти, пане адвокате, можеш цікавитись подібним тільки в мене. Другий би згріб за карк — і куди треба.

— Лякаєш.

— Не зайве. З язиком обережніше.

— Та ясно. І все ж таки. Сил у нас вистачить?

Арсенич знизав плечима, потім — похитав головою.

— Що це значить?

— Під крісами заледве півтори тисячі.

Кошовий потер перенісся.

— Павле, я цивільна людина. Сказати навіть, глибоко цивільна. Та мені здається: цього мало, аби взяти все під контроль.

— Цивільний ти, — погодився старшина. — Нічого не знаєш про фактор несподіванки. Вони не встигнуть оговтатися. Поки сушитимуть мізки, до нас надійде підмога з Чернівців, там уже мають штафету. І ще таке: до німецьких та мадярських куренів готуються відозви. Туди підуть парламентарі, проситимуть нейтральності. Думаю, вони не втрутяться.

— А далі як?

— Сліпий казав — побачимо, — Арсенич докурив, нахилився, вибив файку об каблук. — Тобі ж не треба нагадувати, що це все таємниця.

— Я просто зараз до поляків побіжу, — буркнув Клим.

— Не дмися. Жарти жартами, та наша розвідка виявила в тебе, на Личаківський, якусь польську залогу в одному з будинків. Уже третій день там крутяться ляхи, перебрані в цивільне. А раніше їх у строях бачили. Не помічав?

Кошовий хитнув головою.

— Ось і вважай. Ти в нас хоч і не при керівництві чи в якійсь партії, але все одно персона на виду. Хочеш, можемо тебе поки в казарми евакуювати. Тільки сам розумієш, без цієї твоєї...

— Не треба, — Клим зупинив його різким жестом. — Дам собі раду сам. Тільки б у вас людей вистачило. А в них, — кивок у бік

прочинених дверей, — волі. Бо пересваряться ж.

— Навряд. Уже домовилися.

— Маю надію. Й хочеться вірити.

День добіг кінця ще швидше, ніж учорашній, невизначений.

Аби не мозолити військовим очі, Клим звично перемістився на Шевську. Вже по обіді там зібрався втаємничений гурт, і, щільно зачинившись, складали відозви, в яких зазначали, серед іншого, правомірність дій української спільноти зі створення власної держави. Кошовий наполягав наголошувати на тому, що всі меншості, передусім — поляки, й надалі матимуть рівні права, зможуть ними без перешкод користуватися за умови визнання зміни влади. Знайшлися радикали, котрі пропонували дати полякам час, аби ті визначилися, по який бік новоствореного кордону будуть. Адже претензій на Варшаву ніхто з присутніх не мав, через те треба переконати поляків відмовитися від прав на Львів — або залишити місто у визначений термін. Кошовий із таким категорично не погодився, всі знову завелися, та нарешті гармидер улігся.

Задоволений власною державною діяльністю, яка остаточно відволікла від потреби шукати вбивцю, виконуючи дану обіцянку, Клим повернувся додому. Нічого казати не збирався, ніби між іншим попросив Магду не виходити пізно ввечері або вночі з дому.

— Твоя обережність уже берегів не бачить, — посміхнулася вона.
— Минули часи, Климентію, коли я могла кудись вийти проти ночі, розважитись чи ще щось.

— Попередити я повинен.

— Розумію. Хто б ще за мене подбав, — і тут же не стрималася: — Бачу, все вляглося. Не так уже трагічно.

— Ти про що?

— Сам знаєш. Польські наміри проголосити нову владу. Газети вже пишуть відкрито. Австрійський намісник ніби лиш чекає, коли складе повноваження.

— Мені здається, там домовляються ще. Не все так просто.

— Ти знаєш більше, Климентію. Завжди знаєш більше.

— Не тепер, Магдо, — збрехав, дивлячись їй в очі. — Я особа без певних занять, не маю жодного статусу. Так, займаюся якимись

справами, наближеними до політики. Тільки вони вже збоку. Там мене не сприймають серйозно.

— Добре, — вона усміхнулася. — Мені це подобається. Хай тебе нікуди не втягують, розбивають лоби самі.

На тому небезпечна розмова скінчилася. Клим нарешті вирішив почитати, що ж підкинув Рафал Лінецький і чому полякові було так важливо донести до нього це саме тепер. Коли, на його переконання, все позаду й більшість питань вирішена. Кошовий повернувся до того швидше в силу звички доводити справи до кінця. Події останніх днів зробили неможливе: довели Климові, що іноді встановлення істини може не мати жодного значення й ні на що не впливати.

Акуратно розкрив цупкий конверт.

Витрусив кілька складених, списаних крупним почерком писаря-поляка аркушів. Вмостився за столом зручніше. Уважно прочитав, чим далі, тим більше не розуміючи, для чого йому все це знати.

Учасники невідомої йому польської мілітарної спільноти на таємному зібранні погодили підтримати свій національний комітет та долучитися до процесу відновлення держави. Загальні фрази, список присутніх, протокол голосування, підписи, дата...

Дочитавши до кінця, покрутив аркуші в руці.

Поклав на стіл, розклав перед собою рядком, немов там ховався нерозгаданий ще шифр.

Раптом сіпнулося віко — невідомо чому.

Притримавши його пальцем, вирішив довіритися знакові. Було *щось*, на що мав би звернути увагу й досі не розтелепав. Примружив очі.

Враз розкрив. Схопив останній аркуш, знову глянув на підписи й дати.

Усе зрозумів.

Така проста підказка, *пся крев...*

Зібравши папери, заховав назад у конверт. Сам конверт — у шухляду.

Знайшов залишки наливки. Випив, пожував губами, прокручуючи в голові нову і, як не крути, справді важливу інформацію.

А потому пішов спати. Мусив дочекатися завтрашнього дня.

Сон не йшов.

Півночі Клим крутився, розбуркав Магду, вона щось невдоволено прошепотіла й розвернулася спиною. Аби не тривожити, перебрався знову на канапу в кімнаті. Кортіло вдягнутися, взяти револьвер та вийти на вулицю. Натомість підвівся й завмер біля вікна, слухаючи ніч та намагаючись зловити віддалені звуки пострілів. Нічого не чув. Або стріляли не тут, або — все скасували, перенесли, як пропонував хтось із нового керівництва Національної Ради, або — все йде гладенько, опору не чинять.

Коли набридло стовбичити, забрався під ковдру, вкрився з головою — й на диво заснув. Нарешті зморило, день вимучив, ось тільки наздогнав. Коли продер очі, холодне сонце першого листопадового дня вже пробивалося крізь завіси, а Магда шаруділа на кухні. Пахнуло свіжозвареною кавою.

— Ти втік від мене, — сказала Магда жартома, побачивши Кліма в дверях.

— Заважав.

— Не так, щоб дуже.

— Ти сказала.

— Ой, ти завжди слухаєш, що говорять уві сні?

— На мене кави лишиться?

— Пий цю, я собі зварю. Маємо ще трохи. А ти, Климентію, мене дивуєш. То рання пташка, а тут просипаєш другий день поспіль.

Замість відповіді Кошовий поцілував її, відмовився від кави, що теж було не зовсім на нього схоже, перевдягнувся й поквапився. Йому свербіло знати, що ж відбулося в місті, поки воно бачило сні.

Вийшовши, не відчув нічого. Львів жив звичайним життям. Хіба ранок видався холоднішим, ніж попередні. Вночі падав дощ, під ранок стихнув, та коли Клим перетнув вулицю — бризнув знову. Кошовий щільніше запахнув пальто, шкодуючи, що не подумав про шарф, натягнув рукавички. Йти до Народного дому, де напевне є вся інформація, можна було, оминувши Шевську. Але сила звички понад усе: ноги вели знайомим, сотні разів пройденим маршрутом.

Не здивувався, побачивши поруч із конторою Шацького.

І зовсім не заскочив блиск в очах Йозефа — вони випромінювали великі знання. Якщо дантист Шацький не почує про щось у Львові першим, неодмінно дізнається наступним. Зараз Клим бачив свого

друга таким, якого знав усі ці десять років. Його аж розпирало від бажання розказати, він навіть підстрибував від нетерпіння.

— Пане Кошовий, пане Кошовий! Ви чули?

— Що саме? — обережно запитав Клим, намагаючись не виказати себе.

— Йой, то ви не чули! — він театральню сплеснув руками. — Весь Львів знає! А ви спите! Ви проспали грандіозні зміни! Я не міг собі такого уявити, ще вчора не міг! Я помилявся, ох, як я помилявся! Недооцінив вас!

— Мене?

— Усіх вас! — вигукнув Йозеф. — Ми вся вчора лягли спати в Австро-Угорській імперії! А поки бачили сни, влада помінялася!

Віко легенько сіпнулося.

— Як — помінялася?

— Та ви, бачу, справді нічого не розумієте!

— Слухайте, Шацький, ми багато разів із вами про те говорили. Рано чи пізно ця імперія впаде, як минулого року впала Російська. Династія Габсбургів уже віджила своє, для бурхливого двадцятого століття це вчорашній день. Але ж ми не розглядали конкретні дати.

— Усе, можна не розглядати! — Йозеф випнув груди вперед, немов у тому, що сталося, є найбільше його заслуг. — Все, бабусі Австрії капець, пане Кошовий! Українці вночі захопили Головний двірець^[37]! Ваші стрільці вже охороняють станції на Личакові, Підзамчому, Персенківці! Вони контролюють Австро-Угорський банк і головну пошту, казарми, Кадетську школу, тюрми на Баторія і Казимирівській! Це — збройний переворот, який відбувся без жодного пострілу! Дякую, я дуже вам дякую!

Шацький у пориві схопив обома Климову правицю, кілька разів сильно струснув.

— Бог із вами, мені за що?

— Жертв нема! Людських жертв! Ви собі не уявляєте війну в містах, у натовпі, на вулицях!

— А ви можете?

— На щастя, теж ні. Бо ніколи того не бачив. Пане Кошовий, коли починається така колотнеча, першими, хай там як, завжди страждають жиди! Цього я боявся найбільше! Мій старший син уже загинув, хто зна за віщо!

— Навряд чи Шмуля застрелили, бо єврей.

— Він був у самообороні! — відрізав Шацький, голос відразу помінявся, Клим ще не бачив свого друга таким категоричним, навіть жорстким. — Це дуже важливо, і ви ображаєте мене, якщо не готові це усвідомити.

— Господь із вами, Шацький! Я зовсім не хотів вас образити!

— Вірю, — стримано мовив той. — Проте маєте зрозуміти: загони *нашої* самооборони небезпечні для всіх сторін конфлікту. Австріяки намагаються владу утримати, поляки і українці — здобути. Жиди нічого не хочуть, аби лиш не чіпали. Та боронитися в нас уміють.

Говорячи так, Йозеф стиснув сухий кулак. Кошовий не мав відповіді, тому мовчки кивнув. Шацький сприйняв жест, як згоду з його позицією, сказав уже м'якше:

— Нічого. Сталося, як сталося. Обійшлося без вуличних боїв, ніхто не постраждав. Дай вам Бог, пане Кошовий, далі триматися цієї лінії.

— Ви лишаєтесь?

— У вас зараз багато своїх справ. У мене — теж клопоти. Не державної ваги, звісно, та моя родина — моя маленька держава.

Сумно посміхнувшись, Шацький махнув на прощання, повернувся й подався геть.

Розділ п'ятнадцятий

«Фейгале, моя фейгале!»

— Щось буде.

Магда сказала так, повернувшись додому ввечері третього дня відтоді, як влада у Львові, а надалі — по всій Східній Галичині перейшла до Української Національної Ради. Весь цей час Кошовий, відкинувши інші справи, розривався між Народним домом та Шевською. Його як правника й знавця законів залучили відразу до кількох груп, зайнятих створенням різних підзаконних актів, котрі мали регулювати подальше життя нової республіки, хай вона на той момент ще не мала власної назви^[38]. Приходив пізно, Магда зазвичай уже спала або вдавала, що спить: після безкровної перемоги та раптової зміни влади в місті вона замкнулася, уникаючи будь-яких розмов на цю тему.

Власне, вона сама заговорила до Кліма, порушивши непроголошену обітницю мовчання.

— Прошу?

— Ми з тобою ніби в різних містах живемо й різними вулицями ходимо.

— Нічого не розумію, Магдо.

— А дарма.

Вона стягнула рукавички. Кошовий допоміг зняти зволожіле від листопадового дощу пальто, струсив, почепив на краєчок дверей, для чогось провів долонею по чорному каракулю згори вниз. Магда тим часом вмостилася в крісло, витягнула ноги, прикрила повіки й заговорила далі, мовби в порожній простір:

— Ви не відчуваєте настроїв у Львові. Поляки не подарують, на вулицях уже ведуться дивні розмови. Задоволених з того, що відбулося, серед *наших* нема. І не забувай, Климентію — нас більше.

— Це погроза? Тебе хтось раптом уповноважив попередити?

Повіки піднялися. Тепер Магда дивилася просто на Клима.

— Ти зараз кажеш те, в що сам не віриш.

— Вибач. У такому разі, для чого розмова?

— Влада не в того, хто здобув, а в того, хто втримав, — відповіла вона. — Я дуже боюся, що спроба перебрати владу у *вашої*, тієї, як її, Національної Ради, вийде не такою мирною.

— У місті стрільці. Їде підкріплення з Чернівців.

— Подумай сам. Хто вони, ваші вояки? Добровольці, люди, поза сумнівом, сміливі та відважні. Більшість пройшли фронт, обстріляні, мають бойові заслуги. Але, Климентію, проти них — не менш мужні, добре вмотивовані люди. Які, до всього, місцеві. Тутешні поляки знають Львів, Мов власне помешкання, — вона витримала паузу, потому додала: — Ще я чула, частина стрільців розходиться по домівках.

— У нас не військовий переворот, — стримано мовив Кошовий. — Тим більше, не військова диктатура. Зараз пишеться Конституція, де всім меншинам обіцяють рівні права. Здається, я не раз говорив тобі про це.

— Але поляки — не меншина! — вигукнула Магда й рвучко підвелася. — Як ви не розумієте цього! Поляки не приймуть усе покійно, огризатимуться! Саме так налаштоване місто.

— Ти говориш за весь Львів? Відколи?

— Я переказую тобі настрої. Якщо ти не готовий слухати — твоя справа. Коли вже ваша влада, то треба робити все, аби не лилася кров! А до того йде!

З цими словами вона пішла в спальню, грюкнувши дверима. Постоявши на місці, Кошовий, не знаючи, як реагувати, сів у крісло, з

якого щойно підвелася Магда, й закурив. Витратив дві цигарки, перш ніж прийняв рішення: вдягнувся, взяв револьвер і рушив у холодну ніч.

До Народного дому не дійшов — добіг. Мав потрібну перепустку, тож варта не зупинила. Арсенича відшукав не відразу, довелося пошукати по класах і кабінетах. Застав старшину на другому поверсі, він стояв біля столу, на який прилаштували польовий телефон, і слухав, міцно притиснувши трубку до вуха. Побачивши Кліма, кивнув, водночас заговоривши, й на мить склалося враження — наказ Павло віддає йому:

— Не хочу більше цього чути, товаришу! Не кажіть мені, чого у вас там нема! Краще доповідайте про виконання! Все!

Грюкнувши слухавкою об важіль, Арсенич прогудів, звертаючись до всіх присутніх — крім Кошового, жодних цивільних тут не було:

— Вони мені торочать, що не мають підричників! Такого не може бути! Це саботаж, і я доповім командуванню!

— Ти про що? — поцікавився Клим.

— Про оце саме! — палець старшини націлився на телефонний апарат. — Військова таємниця, але тобі скажу, ти свій, перевірений сто разів. Мною особисто.

Узявши Кошового за лікоть, Арсенич вивів його в коридор, подивився в темне вікно, пробурчав крізь зуби, вже тихіше:

— Чорт знає, що робиться. У Перемишлі домовилися з ляхами про перемир'я. Відпускаємо полонених, вони визнають нашу владу, погоджуємо лінію розмежування вздовж Сяну. Але там півтори тисячі добровольців порозбігалися, щойно отримали амуніцію та пайок на складах!

— Дезертирство.

— Так і є! Це нам тут, у Львові, треба знімати яку сотню, відправляти в Перемишль, наводити там порядок! Хіба їм там порядку не потрібно? А до поляків підкріплення підходить, там не тікають! Є наказ підірвати міст через річку, відрізати береги. У них, бач, саперів катма!

— Саботаж.

— Дурість і легковажність! — відрубав Павло. — Взяли владу дуже легко. Вирішили — далі теж піде просто. У місті вже стріляють, причому — нашим воякам у спину. Ховаються на горищах чи в глухих дворах. Відстрілюють патрулі, забирають зброю.

Клим спохмурнів.

— Багато таких випадків?

— Не має значення. Один, три, десять... — Арсенич махнув рукою.
— Це, як то кажуть, тенденція. Боюся, чим далі, тим гарячіше буде.

— Чому ж я прийшов, — Кошовий сіпнув старшину за рукав. — Місто просякнуте такими настроями. Я — людина цивільна, не маю жодних прав чи повноважень. Ти можеш донести, кому треба.

— Аби командував військом — напевне, — кивнув Павло. — А так лише передаю накази. Здається, на фронті добровольці мали більше порядку, ніж тут і тепер.

— Але захищатися ж треба!

— Звичайно, — старшина почав натоптувати файку. — Якими силами? Нема стільки патрулів, щоб утримувати кожну вулицю. Ми ледь забезпечуємо охорону міського центру. Ще ж злодії під шумок пожвавилися, поліції ж нема на них, а приборкувати шумовиння — не стрілецька справа. Тому надія — на вас.

— На мене? — Клим здивовано тицьнув себе пальцем у груди.

— На цивільних. Політиків. Військові справу зробили. Київ, Велика Україна, нас уже визнала. А їх, своєю чергою, так само визнає та підтримує Європа. Поляки мають підкоритися та поважати наш вибір.

— Хто тобі це сказав? — Кошовий зараз пригадав усі розмови й суперечки з Магдою. — Павле, змусити когось поважати себе можна двома способами. Якщо опонент готовий домовлятися і справа — в умовах договору. Або — якщо він слабший за тебе. Жоден варіант із поляками не проходить.

— Хочеш сказати — вони сильніші?

Арсенич націлив на Кліма свою коротку люльку, мов револьверне дуло. Ще трохи — і звинуватить у зраді, це читалося по очах. Навіть майнуло: ось гукне когось, підбіжать стрільці, арештують. Мовби сила думки спрацювала: по коридору почулися швидкі важкі кроки, відволікаючи Павла, й із-за рогу вибігли двоє вояків.

В одному Кошовий упізнав Карпа Семчишина.

Стрілець теж його помітив, мазнув поглядом, заговорив до Арсенича.

— Там знову стріляють.

— Де? — старшина подався вперед, тут же витрусив файку на підлогу, машинально розтер попіл каблуком, запхав люльку до кишені.
— Яка різниця, вперед!

Заскочивши до кімнати, за мить вибіг звідти з «манліхером» та прихопивши ще трьох із тих, хто був вільним. Кошовий поквапився за вояками, хоч його ніхто не просив. Але й не гнали. На нього раптом перестали зважати, що цілком влаштовувало Клима.

Постріли почули, опинившись на вулиці Листопадовий дощ уже давно вщух, невловимо потягнуло морозцем, не сильним, він ще не відчувався, погода лиш *обіцяла*. Клацало, неначе батогом, десь за кілька кварталів, і група, яку повів Арсенич, побігла, на ходу перелаштувавшись у бойовий порядок. Стрільці контролювали темні вулиці, прикриваючи при тому один одного, Климові ж довелося рухатися в тилу. Він вихопив револьвер, стиснув у зігнутій руці, крутив головою й був готовий стріляти, аби лиш не помилитися й не вдарити випадково по своїх.

Так вони добігли до місця — й відразу побачили двох стрільців на перехресті. Один, без головного убору, напевне збитого кулею, лежав посеред бруку лицем униз. Другий сидів неподалік, намагаючись встати, спираючись на кріс і шпортаючись у власній шинелі. Семчишин і ще один вояк підбігли, спритно підхопили під руки.

— Там! — закричав поранений, показуючи рукою над головою.

Поки вояки роззиралися, збоку гавкнуло ще кілька одиночних пострілів.

— Вогонь! Вогонь! — загорлав Павло, пересмикнувши затвор і пославши кулю в темряву, реагуючи на спалахи.

Стрільці стали стріляти хаотично, не цілячись, лише відганяючи від себе невидимих ворогів. Кошовий, відскочивши до найближчої стіни, теж пальнув тричі, не знаючи, куди саме й чи влучив. Семчишин із товаришем тим часом відтягнули пораненого під прикриття найближчого рогу, та Клим тепер не мав гарантій, що на них знову не нападуть іззаду. Про всяк випадок озирнувся, смальнув кудись у холодний листопадовий морок.

Завмер, не знаючи, що робити і як діяти далі.

Тим часом стріляти перестали — так само раптово, як почали.

І ворог був невидимий.

На постріли вже збігалися вояки з довколишніх вулиць. У темряві лунали уривчасті команди оточити квартал, обшукувати будинки, вважати на дахи. На Кошового не звертали увагу, він відступив убік, аби не заважати. Хоча, здається, стрільці, сновигаючи хаотично, заважали один одному. Після чудес героїзму, виявленого на фронтах, коли ворог по той бік лінії фронту й битися треба лицем до лица, війна в міських умовах ставала викликом.

Побачивши — нічого тут більше не буде, Клим повернувся й, далі не помічений ніким, пішов назад.

Йому раптом стало страшно за Магду.

Ранок приніс нові тривоги.

Прибіг сполоханий Зінгер і, як ніколи рясно стікаючи потом, розказав: горить центральний вокзал. Звідки й коли він устиг це почути, не ясно, та сумнівів у правдивості його слів Кошовий не мав. Магда стулила губи й почала збиратися, коротко пояснивши: треба до шпиталю, напевне повезуть поранених. У її словах чувся легкий докір — а може, Климові здалося, бо він сам погано спав, не знаходив собі місця й знав: Магда поруч теж спить тривожно.

Хотілося щось робити. Сидіти склавши руки після вчорашнього вечора він не міг. Огризнувся на Зінгерове: «Що тепер з нами буде?» та: «Ось і догратися!», навіть нагримав на нього, після чого ображений домовласник подався геть. Лишившись сам, Кошовий подумав, прикинув варіанти — і знайшов, до чого себе застосувати.

Шацький.

Раптом як батогом уперіщило: він може мати рацію, побоюючись погромів під шумок, коли влади в місті нема кілька днів. І на поверхню виносить тих, хто змушений був ховатися бодай заради дотримання правил пристойності. Згадав при цьому кинуту Арсеничем фразу про знахабнілих злодіїв. У Кракідалах нема чого брати, але то на перший погляд. Принаймні Шацький так не вважає, тож сидить біля Естер розгублений і ламає голову, як би дати собі раду.

Кошовий не міг нічим допомогти другові. Але просто прийти, підтримати, спробувати заспокоїти, загалом — дізнатися, як у Шацьких справи, саме зараз було б доречно. Звично перевіривши револьвер, доклавши в барабан набоїв із недавно роздобутої коробки і ще насипавши в ліву кишеню, поруч із цигарковою коробкою, жменю запасних, Клим вийшов із дому.

Вулиці вражали безлюдністю. Окремі цивільні, переважно чоловіки, пересувалися швидко, перебіжками, сторожко озиралючись на ходу. На центральних перехрестях за ніч вирости застави, біля вогнищ грілися стрільці, зупиняючи для перевірки тих, кого вважали підозрілим. Раз гукнули й Кошового, та його впізнав один командир, бачив у Народному домі, хоч забув, як звати *знайомого*. Більше перешкод не зустрів, до порожнього, як ніколи, мовби вимерлого Краківського базару дістався відносно скоро.

Двері відчинила Рива.

— Тата нема, — мовила, не встиг Клим привітатися.

— Прошу? Як то — нема?

— Пішов із мамою.

— Так.

Зайшовши до передпокою, Кошовий скинув капелюха, похазяйськи, чого ніколи не робив у гостях, пройшов далі, до великої кімнати. Менші діти, Іда і Даніель, сиділи за столом, саме доїдаючи зварений третій буряк, загризаючи сніданок сухарями. Тримаючись на диво спокійно, Рива зняла з плити закіптюжений чайник, який уже кипів, влила кожному з менших окропу в кухоль, на дні якого лежала якась сушена пахуча травичка.

— Пригощайтеся чаєм, пане Кошовий.

— До біса чай! — вигукнув він, не стримавшись та помітивши, як здригнувся Даніель, посунувшись ближче до Іди, відразу стишив тон: — Вибачте. Але — в місті стріляють. Я чув — горить двірець, там почалися бої. Небезпечно, а батьки кудись пішли. Для чого відпустили?

— Бо вас не було! — зухвало огризнулася Рива, випнувши обтягнуті сукнею налиті груди й змушуючи Кліма мимоволі зробити крок назад. — Може, ви б змогли втримати маму! Вона щодня ходить на цвинтар, на Шмулеву могилу! Зупиніть, якщо вдасться!

— Ясно, — зітхнув Кошовий. — Тато казав мені. Просто я подумати не міг, що пані Естер наважиться йти туди, коли кругом таке робиться.

— Я намагалася пояснити. Ви знаєте маму, на неї не діє, — тепер настала черга Риви зітхати. — До того ж я все зіпсувала. Хотіла, як краще...

— Що зіпсувала?

— Сказала при татові про Ефраїма.

— Так, — він помовчав. — Я чогось не знаю?

— Ви й не маєте нічого знати, — знову гарикнулася Рива. — Старший син нашого сусіди, Лапідуса. Вони з татом не миряться.

— Чекай! — Кошовий клацнув пальцями. — Згадав! Тато ваш закидав тому Ефраїму, що він збив з пантелику Шмуля й затягнув його до самооборони!

— Шмуль — не ганчірка: Його не тягають! озвалася Іда.

— Саме так! — підхопила Рива. — Наш брат завжди мав свою голову на плечах! Він не винен у тому, що батьки гризуться! Мама теж не від того, аби вітатися з пані Лапідус. Та батько ж забороняв! Скандалив усякий раз, як жінки мирно говорили між собою! Дені ще не народився, як це почалося! Я вже була, але не пам'ятаю, в чому там справа!

— Зараз не важливо.

— Звісно! Тільки, пане Кошовий... — дівчина замовкла, збираючись із духом, — Словом... Ефраїм подобається мені, я — йому. Ну, і Шмуль із ним дружив. Ми хотіли бути не такими, як батьки. Не все глечики бити — ми сусіди, ворожнечі треба класти край.

— Мудро, — кивнув Клим. — Але я все одно не розумію, до чого тут Ефраїм і в чому помилка.

— Він у загоні *нашої* самооборони, — пояснила Рива. — Жиди нікуди не встряють, ми лиш маємо захищатися, хто б не напав. Ефраїм має зброю, людей, молоді міцні хлопці. Я здуру запропонувала: проведи, мовляв, провів маму до цвинтаря й назад, поки в місті таке робиться. Мама ніби погодилася. Тато став дибки.

— Уявляю собі!

— Отож. Словом, перепало на горіхи всім. Маму проводить сам. Віко сіпнулося.

— Де це? Риво, треба йти за ними.

— Більше години, як пішли. Хіба вертатимуться.

— Тоді — назустріч. Де це?

— На Клепарові, де шпиталь. За ним.

— Шацький казав. Та я ніколи там не був. Підемо разом.

— Сама хотіла пропонувати. Мені так спокійніше, ідо, — озирнулася на молодшу сестру, — сиди вдома, з братом. Зачиніться, носи не потикайте. Як щось, лізьте під ліжка й сидіть там.

— До пивниці можна? — запитав Дені, для якого все довкола поки було чимось подібним до гри.

— Навіть треба, — посміхнувся Клим.

Йшли швидко, рухалися до вокзалу — шлях вів саме в тому напрямку.

Чим ближче підходили, тим чіткіше чулися звуки бою. Час від часу щось вибухало, над дахами піднімалися клуби чорного диму й лишалося тільки уявляти, що там коїться і яка вирує пожежа. Рива спершу крокувала поруч, та, наслухавшись гуркоту, взяла Кошового під руку, притиснувшись плечем. Щойно дівчина зробила так, Клим сунув правницю в кишеню, намацав револьвер, звів курок — передалася тривога.

Звернувши нарешті в бік Клепарова, вийшли на перетин Городоцької та Янівської^[39]. Якщо завернути звідси на Раппопорта, потому вже напевне не розминутися з Йозефом та Естер. Затримавши Риву трохи, Клим, уже не криючись, вийняв зброю, покрутив головою, уважно видивляючись на всі боки, далі вивільнив лікоть, сам стиснув руку дівчини, потягнув навскоси через перехрестя, пам'ятаючи про вчорашній підступний обстріл та намагаючись чимшвидше перейти відкритий простір.

Попереду гримнуло — раз, два, три постріли поспіль.

Рива скрикнула.

— Стій на місці! — гаркнув Кошовий, пускаючи долоню, й миттю поміняв думку, знову схопивши її, смикнувши: — За мною! Біжи за мною, тримайся ззаду!

— Мама! — вигукнула Рива.

— До чого мама! Все добре з мамою! Не лізь уперед!

Вони перебігли безлюдне перехрестя. Клим відразу штовхнув дівчину до стіни найближчого будинку. Звелівши стояти тут, завернув за рік.

Побачив Естер Шацьку.

Вона лежала долілиць на хіднику, розкинувши руки, наче збиралася полетіти, та була збита на злеті каменюкою. Голова була непокритою, хустка валялася поруч, і волосся розсипалося довкола, мов широке воронове крило. Закриваючи густу темну пляму, що повільно розтікалася круж.

Над нею вкляк Шацький, без капелюха, розхристаний і розгублений. Він не помітив Климової появи. Здається, він узагалі зараз ні на кого й ні на що не реагував. Для нього життя зупинилося, світ завмер.

Зате Кошового дуже добре розгледів старий знайомий — батяр з родимою плямою на половині лица. Він грався револьвером, а недобрый блиск в очах Кошовий бачив навіть зі свого, віддаленого від убивці місця.

Кшись Пляма стояв поруч із розчахнутими дверями невеличкої єврейської крамниці, котрі не зламали, а зірвали, вони теліпалися на одній петлі. Засклену вітрину розгатили, всередині хтось активно шурував, і до Кліма почало доходити, що тут сталося.

— Фейгале, — пробурмотів Шацький, повернувши до нього голову й показуючи рукою на мертву дружину. — Моя фейгале... Що я наробив...

— Мама! — це з-за рогу на батькове квиління вибігла Рива й завмерла, побачивши тіло Естер, промовила вже тихо, закривши долонею рота: — Мама... мама... мама...

— Жидів ніхто не кликав! — рявкнув Пляма. — Йшли б собі по справах, не мали б клопоту!

Кошовий не відповів. Він не мав бажання взагалі про щось говорити з Плямою. Ступивши крок уперед, підніс озброєну руку. Та задовго: батяр рухався швидше, перехопив намір, випередив — дуло дивилося Клімові в лице.

— Не руш, — процідив крізь зуби. — Бігме поруч покладу, пане. Ми з тобою ще кілька днів тому, «Під вошею», не домовили.

Климова рука завмерла на півдорозі.

— Я тебе вб'ю, — просичав він. — Усе одно вб'ю, паскудо. Хай не зараз, так десь інде. Тепер я за тобою ходитиму, озирайся.

— Йой, як лячно! — вишкірився Пляма. — Бач, добре, що сказав. Так на дідька мені тебе лишати? Аби ходив за мною? Заки тут, ліпше юж закатрупити, та й по всьому!

Обоє забули про Шацького.

Дарма.

— Моя фейгале! — вигукнув він, це прозвучало бойовим кличем.

А далі знову, вкотре за останні дні, здивував Кошового. Спритно, мов кішка, кинувся вперед, оминувши в русі тіло Естер. Налетів на

Пляму збоку. Той оговтатися не встиг, як Йозеф схопив за руку. Битися не вмів, та в бій вели ненависть, лють, бажання помсти за наглу смерть найближчої людини.

Навалився всією масою.

Збив ворога з ніг.

Упав зверху, придавив, посунувся.

Замахнувся.

Кошовий завмер.

Сіпнулося віко.

— НАЗАД!

До реальності повернув грубий вигук — з потрощеної крамниці вийшов Єжи Тима, теж стискаючи револьвер. У проїмі розбитого вікна майоріли постаті ще двох грабіжників, усіх Клим у різний час бачив «Під вошею», та вони й не ховалися особливо.

— Забери його, Кошовий! — дуло тицьнуло на Шацького, котрий з останніх сил товк Пляму, але той вже отямився й борсався сильніше.

— Що тут робиться?! — Клим так само відкинув бувалі церемонії.
— Ти дозволяєш своїм людям мародерствувати, Тимо! Де ж ваші хвалені злочинські кодекси?!

— У сраці! — гаркнув той у відповідь. — Хіба ці двоє не бачили — краще обійти!

— Паскудний ти чоловік, Тимо!

— Ги-ги, а ти не знав? Весь цей час ходив до мене, паскудного, по допомогу! Навіть кланявся, забув? Коли твою курву треба було...

Тима не договорив.

Розвернувшись у його бік, Кошовий скинув револьвер.

Палець натиснув на спуск, раз, ще раз.

Клим розстрілював Тиму з револьвера, який той дев'ять років тому сам йому роздобув і продав.

Закричала Рива — Тима зі здивованим виразом обличчя осідав на хідник, але Пляма вже дав собі раду з Шацьким, скинув його з себе й підводився, мацаючи вибиту з руки зброю. Клим тільки тепер помітив: наган Яблонського, баяр так і не позбавився трофея, залишив собі.

— Фейгале, моя фейгале!

Шацький теж намагався встати, але Пляма ударив його носом, цілячи в лице, влучивши в плече, знову зваливши на землю.

Тима впав на бік, незграбно, зігнувши ноги.

Грабіжники висипали з крамниці, наїжачилися дулами.

— Ах ти ж...

Бахнув постріл, зупиняючи Пляму в русі.

Стріляли ззаду, з-за Ривиної спини. Дівчина скрикнула, сахнулася, кинулася до стіни. До гурту неквапом підходив Кароль Лінда, озброєна рука висіла вздовж тулуба. Пляма впав на коліна, відкрив рота, але передсмертного зойку не вийшло — застогнав, рухнув поруч із мертвою Естер.

— Він давно просився, — промовив колишній поліцейський. — А Тима... Нарвався, такі тепер часи. Заберіть пукавки, вже все добре.

Остання фраза адресувалася грабіжникам, і ті підкорилися, негайно визнавши Лінду за старшого. Цівки опустилися, вони забрали зброю. Риву вже нічого не зупиняло: заголосила, кинулася до мертвої матері, впала навколішки, обхопила руками. Плечі затремтіли, дівчина заридала.

— Що сталося? — Лінда зиркнув на Кошового.

— Самі бачите, пане Ліндо! — визвірився Клим, не думаючи ховати револьвер. — Ви не могли зупинити це! Ви ж були поруч! Гуляли, тут вам забавка!

— Не гуляв, прошу пана. Стежив за порядком. Хлопаки під весь цей гармидер надибали кілька гуртівень із алкоголем. Ллється рікою, самі розумієте. Всюди треба бути, всіх контролювати.

— Оце ви добре контролюєте! — дуло тицьнуло на тіло Естер.

— Всюди не встигаю, — розвів Кароль руками. — Я вам так скажу, пане Кошовий: не шукайте винних. Якщо вони є, то ось, покарані. Тима, чесно кажучи, давно муляв. З нього поганий наступник пана Сілезького. Той хоч мав трохи честі. Цей чим далі, тим більше нахабнів. І доста, — він жестом зупинив намір Кошового щось сказати. — Забирайте звідси всіх, ми теж підемо. Давайте домовимося більше не перетинатися. На відміну від Тими, не маю проти вас нічого. Проте...

— Вік би вас не бачити. Всіх, — процідив Клим.

— Ось і добре.

Свиснувши, Лінда почекав, поки грабіжники заберуться, не забувши прихопити здобуте добро. Затим ще раз обвів поглядом поле битви. Торкнувся складеними пальцями краю капелюха.

— Сумую, пане Шацький. Щиро сумую. І справді шкодую, пане Кошовий.

Клим нічого не відповів.

Провів поглядом невеличкий гурт, котрий рухався в бік вокзалу, звідки вибухи лунали вже частіше. Потім глянув на першу за сорок років убиту ним людину. Перевів погляд на Пляму. Ступив до Шацького, простягнув руку.

— Вставайте.

— Що я накоїв! — простогнав Йозеф, хитаючи сивою головою.

— Ви — нічого. Вашої провини нема. Були біля дружини до останнього.

— Я тягнув мою фейгале геть звідси... Але вона побачила, не змогла стриматися. Той батяр, з плямою, впізнав мене... Він ще баньки собі залив... Я не думав, що він стрілятиме в стару жінку...

Кошовий не знаходив потрібних слів.

Якщо тут узагалі можна було знайти якісь слова.

— Риво! Риво!

Озирнувшись на крик, угледів трійцю молодиків, у цивільному, на бігу вони виймали револьвери. Націливши на них свій та готовлячись захищатися, Клим уже збирався стріляти, навіть не питаючи, хто такі й що треба. Але той, що біг попереду, високий, міцний, з рідкою юнацькою борідкою та в заломленому картузі, закричав, виставивши вперед ліву руку:

— Ні! Ні! Не стріляйте!

Аж тепер Рива підняла заплакане обличчя.

— Ти...

— Я, — парубійко, оминувши Кошового, підбіг до неї, завмер над тілом, зняв убір, потому глянув на Шацького: — Яке горе... Ми не встигли...

— Чого мали встигати... Не кликав ніхто...

— ТАТУ! — Рива підвелася, ігноруючи простягнуту хлопцеву руку.
— Ти знову! Біля тіла мами! Після всього! Як ти можеш!

Клим зрозумів — теж треба втрутитися.

— Стоп, — він став між Шацьким і юнаком. — Юний Лапідус.

— Ефраїм, — підтвердив той. — Ми заходили до Риви додому, бо справжня війна починається. Хай там як, маємо боронити, бо хто ж

крім нас. Іда каже — назустріч батькам пішли. Сказали, куди. Ну, ми за вами... Рива стала поруч із Ефраїмом.

— Я не знаю, що далі робити. Мама не може лишатися тут.

— За те не журися, *моя фейгале*, — мовив хлопець, і Кошовий помітив, як болісно сприйняв таке ніжне звернення Шацький.

Рива теж відчула щось подібне. Підійшла до Клима, витираючи очі, мовила благально й твердо водночас:

— Пане Кошовий... Ви друг родини. Дуже прошу вас, подбайте сьогодні про тата. Ви ж бачите, навіть після всього він не переступить через себе. А зараз, як би це не виглядало, від Ефраїма та його друзів нам користі більше.

— Не хвилюйтеся, — додав Лапідус. — Пані Естер ми поховаємо гідно, як Шмуля. Ми ж разом із ним хотіли... Та він не дозволив, сам вирішив...

— Що хотіли? — не зрозумів Клим.

— Впорати того поца, Яблонського. Якби я тоді був із ним...

— Ефраїме! — Рива смикнула його за рукав і, перш, ніж Кошовий щось второпав, відтягнула набік. — Ми домовлялися! Не тут, не тепер, взагалі не треба! Не на часі!

— Ні, Риво! — Кошовий знову ступив до них. — Ми поговоримо тут і тепер! Це ж дуже важливо для мене, хіба тато нічого не казав тобі?

Шацький отямився.

Підвівшись без сторонньої допомоги, обтрусив пальто, підняв і начепив капелюха, розправив плечі, відчеканив:

— Пане Кошовий, я щойно всіх утратив. Паскуди вбили мою фейгале. Рідні діти зраджують, дозволяючи моїм ворогам дбати про її похорон. Не знаю, як би пережила це нещасна Естер. Але я не можу, не буду, не готовий. Тому Рива має рацію. Заберіть мене звідси, хай я сьогодні побуду зі своїм горем у вас.

Клим зітхнув.

— Що з вами робити, такий ви впертий... Ходімо.

— Маму без тебе не ховатимуть, тату, — сказала Естер.

— Все одно під обстрілом не можемо то залагодити, — зітхнув Ефраїм. — Та буде ж колись у всіх перемир'я, бодай коротке.

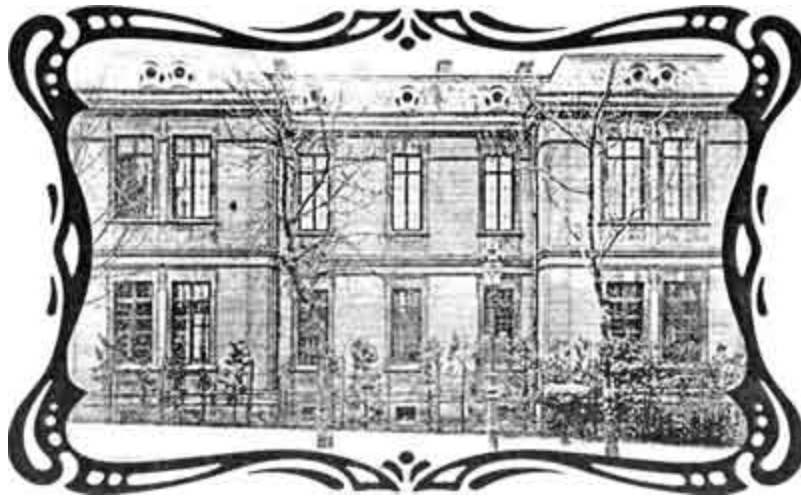
— Теж маю надію, — кивнув Кошовий. — Ходімо, Йозефе. Тут без нас є, кому робити справу.

Щось прошепотівши собі під ніс, Шацький нарешті дозволив відвести себе геть.

Поки міг — озирався на ходу.

Розділ шістнадцятим

Маленький шпиталь на Личаківській

Кілька кварталів вони пройшли мовчки.

Кошовий не міг зрозуміти свого стану. Менше, як півгодини тому стріляв у людину і вбив її. Намагався відтворити в пам'яті прочитані сенсаційні романи та переглянуті за той же час фільми, де герої позбавляли життя інших, аби згадати, де і як саме описували подібний стан. Та згодом облишив дурне, змирившись із тим, що нічого не відчував, навіть мук совісті. Натомість запитав Шацького, понурого, заглибленого у власні думки:

— Ніяк не збагну, що ви не поділили з Лапідусом, щоб аж так.

— Чому вас це цікавить, коли я оплакую дружину? — глухо відповів Йозеф, дивлячись перед собою, і ось тепер Климові стало соромно.

— Даруйте, — легенько торкнувся його плеча. — Справді, вибачте. Просто...

— Що — просто? — Шацький огризнувся, і таким Кошовий свого давнього друга ще ніколи не бачив. — Куди ми йдемо? Чому я не біля Естер?

— Рива попросила... — з язика ледь не зірвалося *забрати*, але тут же стримався, сказав інакше, — поки побути з вами.

— Бо менший Лапідус для неї важливіший! — відрубав Йозеф. — Тепер Лапідуси пануватимуть у моєму домі! Вони вирішуватимуть, коли і як мені проводити мою фейгале в останню путь! Пане Кошовий, ще кілька годин тому все було інакше!

— Діти не хочуть воювати з сусідами, — Клим намагався говорити виважено. — Тим більше, ви не готові пояснити їм, що відбувається. І потім, менший Лапідус, друг вашого сина, знав щось про Яблонського.

— З чого ви взяли?

— Так ось же! Ефраїм обмовився — вони зі Шмулем збиралися, цитую буквально, впорати того поца Яблонського.

— Вас іще досі цікавить справа, про яку всі давно забули? Мене вже ні! — Шацький виставив уперед підборіддя. — Я пішов із вами, пане Кошовий, бо хочу прийти до тям. Того, що сталося, назад не повернути. Моя кохана дружина загинула, винен у цьому я, не питайте, чому. Лапідус і їхня хвалена самооборона дадуть тілу раду. Лиш я не готовий при тому бути. Оговтаюся, змирюся з тим, що менш ніж за місяць втратив сина й дружину. Поміркую, як уберегти решту дітей. Повернуся додому й більше не заважатиму вам своєю присутністю. Я ж набрид вам.

— Та що ви кажете!

— Знаю, що кажу! Давно набрид! Ви мене терпите з ввічливості, бо жалієте дивакуватого самотнього балакучого жида, котрий завжди пхає свого носа туди, де йому бути не слід!

— Припиніть бичувати себе! Самі розумієте — кажете дурню!

Відмахнувшись, Шацький прискорив крок, відірвався й зник за найближчим рогом. Кошовий тихо вилаявся, поквапився за ним, теж повернув — і опинився перед стрілецьким гуртом. Відразу побачив Арсенича, впізнав високого старшину зі спини. Поруч, у профіль, стояв Карпо Семчишин з гвинтівкою на плечі. Іван Повх товкся трохи далі, слухав дантиста, який тупав ногами, махав руками й запально щось доводив.

Стрілець помітив Кліма першим, навряд чи зрадів знайомому. Шацький же, перехопивши погляд, закричав через вулицю, ніби вони з Кошовим і не сварилися зовсім:

— Ось, гляньте! Дивіться, що робиться! За кого вони мене мають! Мене зупинили!

Гармидер уже привернув увагу інших вояків. Коли Шацький хотів, він міг опинитися в центрі уваги. Арсенич ступив до Кліма, той — до Йозефа, голосно говорячи на ходу:

— Самі ж знаєте, стріляють у місті. Патрулі тут для перевірки.

— Ви з поляками воюєте! Хіба я подібний до поляка! Стрільці вже що, жиди не вирізняють на вулиці?!

— Та я його знаю, — втрутився нарешті старшина. — Хай іде. Хоча, Кошовий, я тобі скажу так — Повх усе вірно зробив. Як належить. Чого твій колега шумить?

— Павле, у нього дружину вбили. Він трошки не в собі, — пояснив Клим. — Навіть *дуже* не в собі. Як дитина мала, тобто — велика. Залишати його самого тепер не варто. Йдемо до мене, на Личаківську.

— Мудро, — погодився Арсенич. — Поки тут шумовиння й ми якось наводимо лад, цивільним справді краще зачинитися по хатах. Чув, на двірці чисто тобі війна?

— Ще й дим бачив.

— Ото й не ходіть туди. Дідько, ляхи справнішими виявилися! — він роздратовано сплюнув на брук. — Там же чекали підкріплення, людей знімають із інших міст, направляють на підсилення Львова. Поки, бач, тримаємо центр.

— Я попереджав...

— Та всі ж грамотні, всі письменні! — старшина знову сплюнув. — Командирів вистачає, радник на кожному кроці, лад навести нема кому.

— Перепрошую, ми можемо йти далі? — Шацький виступив уперед.

— Не можете — треба йти! Не крутіться під ногами. Але чекайте, нехай вас проведуть.

Клим роздратовано гмикнув.

— Павле, за кого ти мене маєш!

— За того, ким ви з твоїм колегою є! Цивільні особи. Навіть якщо зброю свою мені покажеш, користі тобі від неї — щурів лякати.

Знав би ти...

— Няньчитися зі мною надумав? Сам же кажеш — людей катма.

— Усе одно на Личаківській у вас патруль потрібен. Ось і підемо, — старшина хвильку подумав. — Хто там вільний зараз... О! Повх!

Семчишин! Підете з ними! — наказав і тут же уточнив: — Тобто з нами.

Стрільці не сперечалися, звиклі коритися. Визначивши, кого лишити за себе, Арсенич пішов уперед, очоливши невеличкий гурт із трьох військових та двох цивільних. Обмінюючись із Шацьким поглядами, Клим знизав плечима.

Хай собі.

Дивні дні почалися.

На Личаківську піднялися Францисканською^[40] — старшина вирішив йти так.

Тут, як і всюди, досі було безлюдно, не ходив і трамвай. Хіба вище, з лівого боку, майнуло кілька постатей. Та побачивши військових, перехожі швидко забралися геть, далі від гріха. Перейшовши з хідника на брук і зупинившись на колії, Арсенич роззирнувся, кивнув Климові й Шацькому на потрібну їм браму, бо знав, де мешкає Кошовий, потому повернувся до стрільців з наміром дати розпорядження.

Не встиг.

Ніхто не побачив, звідки гримнуло — почули тільки постріл, згори, над головами.

Шацький нагнувся, зайцем помчав через вулицю до рятівної брами, для чогось прикриваючись руками, мовби так міг урятуватися від кулі. Клим за виробленою звичкою висмикнув револьвер, та Арсенич уже заступив його, вигукнув:

— Геть! Геть звідси! Горище!

Лишатися посеред вулиці означало бути гарною мішенню, і стрільці без команди сипонули врізнобіч, на ходу перехоплюючи зброю. Другий постріл грянув, поки вони бігли, й Семчишин, зашпортавшись, упав долілиць, не встигнувши виставити руки, аби пом'якшити падіння. Вдарився, розпластався, поворухнувся — кілька випущених надалі куль влучно вліпилися в тулуб.

Повх, помітно необстріляний, присів біля краю хідника — й сіпнувся до підстреленого, з явним наміром рятувати.

— Назад! — загорлав Арсенич.

Та чи стрілець вирішив не слухати, чи пізно схаменувся — неподалік рвонула кинута вправною рукою бомба, Повха збило, він перекотився й завмер.

Шацький тим часом дістався брами, влетів під неї, зник із очей. Кошовий, стискаючи револьвер, притулився до стіни. Він був такою самою приманкою для невидимих стрільців, та його врятував цивільний одяг — нападники цілили у вояків.

Поки Клим переводив подих і думав, як діяти далі, Арсенич уже оговтався, зайняв позицію й водив цівкою, вишукуючи мішень. Повх голосно стогнав, юзаючи бруком та намагаючись відповзти з лінії вогню. Набравши повні груди повітря й глибоко видихнувши, Кошовий рвонув до пораненого. Старшина щось кричав, та Клим не зважав — добіг, нагнувся, схопив Івана за руку, поволік.

З парадного одного з будинків ураз висипало один за одним четверо, вбраних у цивільні пальта. Вони дружно, злагоджено скинули зброю й хаотично посипали кулі в бік супротивника. Кілька свиснуло над Климовою головою, одна збила капелюха. Він не зупинявся, продовжуючи волочити Повха до найближчого укриття.

Арсенич між тим завмер, опустився на коліно.

Кошовий уже знав, як той може стріляти. Тому не здивувався, побачивши — один із нападників після пострілу старшини упав на бік. Двоє інших встигли відірватися й побігли далі, заскочивши до одного з найближчих дворів, третій зашпортався й, коли Арсенич влучив у ногу, — закричав, пальнув у відповідь і подався назад до парадного, причинивши за собою двері.

Запала тиша.

А потому з брами Климового будинку вибіг, озброєний револьвером, Марек Віхура.

Без пальта й капелюха.

За ним, так само без верхнього одягу — Магда.

І аж тоді виткнувся Шацький: ось хто їх попередив.

— Пане комісарє, ви що тут робите?!

— Климентію, потім про все!

— Магдо! Ти чому! Зайди, тут стріляють!

— Знаю! А ще тут поранені! Я ж медсестра, коли ти забув!

— Але не лікар!

— Я лікар! — озвався Шацький.

Вони говорили всі разом, і в Кошового голова остаточно пішла обертом. День починався аж занадто жорстоко, й тільки перейшло за

полудень, тож невідомо, яких ще сюрпризів від нього чекати. Та хай там як, зараз Кліма найбільше хвилювала безпека Магди. Пустивши руку Повха, якому поки нічого не загрожувало, він підбіг до неї, обійняв, притиснув міцно — але вона відсторонилася, підійшла до пораненого, нахилилася.

— Допоможіть хтось! — гукнула, не повертаючись.

— Що тут? Цілий? — це наблизився Арсенич.

— Гаразд усе, — простогнав стрілець.

— Поранення в бік. Поки все, що бачу, — Магда кивнула на закривавлену з правої сторони шинель. — Беріть його, чоловіки, ведіть нагору.

— До нас? — перепитав Клим.

— Пропонуєш лишити тут?

— Пані права, — втрутився старшина. — Семчишин — все, а поки я піду за санітарами, поки взагалі когось приведу... Бач, ляхи на горищах засіли та верхніх поверхах.

Від цього слова Магда здригнулася, Віхура спохмурнів, та Арсенич або не зважав на обох, або справді не звернув увагу на реакцію поляків.

Підстрелений ним нападник поворухнувся.

— От курва... — процідив старшина, пересмикуючи затвор.

Віхура зробив крок уперед, став між пораненим та стрільцем.

— Геть! — не стримався старшина.

— Я комісар кримінальної поліції Віхура, — відчеканив той.

— Якої? Австрійської вже нема, хіба не знаєте?

— Поліцейському не важливо, Австрія тут чи якась інша країна. Пораненого ніхто не чіпатиме. У моїй присутності ніхто нікого не вб'є.

— Кошовий, ти ж знаєш його! — Арсенич кивнув на відставного комісара, не дивлячись на Кліма. — Хай іде до дідька! Ти ж бачив, вони стріляють у нас! Підло, нахабно, хіба це не порушення! Їх захищати не треба!

— Поки нема законної влади, поки не працюють відповідні інституції, закон і порядок представлятиму я. Хоч у відставці, але все ще комісар. Запитайте в пана Кошового, він поділяє цю думку. Тепер — з дороги, той чоловік стікає кров'ю.

Старшина завмер із розкритим ротом.

Більше не заважав, опустил гвинтівку. Підхопив Повха під другу руку, буркнув:

— Чорт знає, що робиться. Гайда, — це вже до Кліма.

— Климентію, тут треба допомогти, — гукнула Магда, яка тим часом разом із Віхурою вже підійшла до пораненого.

— Тут теж.

— Не грай вар'ята. Ти чудово все розумієш. Пан Віхура сам його не потягне.

Арсенич усе прочитав по очах Кошового.

— Чорт знає що, — повторив. — Розказати, так не повірять же. Йди, давай. Я вже сам.

— Для чого сам! — поруч виринув Шацький, про якого в гармидері всі разом забули. — Прошу дуже, пане старшино, якось двоє впораємося.

Клим не припускав, що Йозеф придасться як санітар. Та згадав, як дантист кілька разів волочив його під час їхніх довоєнних походеньок, коли діставалося на горіхи, й поступився місцем. Шацький перекинув руку пораненого стрільця собі через плече. Він виявився нижчим, але зовсім трохи — побачивши їх поруч, Кошовий на око визначив: Повх вищий від його друга на півголови, не більше.

Шацький закректав.

Повели.

Витерши спітнілі долоні об пальто, Клим ступив до Магди й Віхури. Попри критичну ситуацію все ж вирішив дізнатися спершу, як тут опинився відставний комісар. Але все вилетіло з голови, щойно розгледів як слід пораненого.

Знизу вгору на нього дивився Рафал Лінецький.

— Ні, — Кошовий мотнув головою. — Магдо, краще лишити його. Я сам гукну лікаря, знайду, приведу. Цьому панові нічого не загрожує.

— Він кров'ю стікає! — вона тупнула ногою. — Ми всі люди, кінець кінцем! Нехай хоч хтось, хоч десь лишиться людиною!

— Пан здивований, що так трапляється, — простогнав Лінецький.

— Бачу, ви знайомі, — мовив Віхура. — Тим краще. Всі всіх знають, якийсь час не посваритесь. Давайте, пане Кошовий, йому ніби в живіт стрелили.

Зціпивши зуби, Клим як міг обережно підняв пораненого під руки.

Віхура спритно підстрахував.

Отак і рушили.

Арсенич не лишився.

Перед тим, як піти, випив води, гмикнув, зміряв недобрим поглядом підбитого ним поляка. Проте Магда відразу закерувала, звелівши Климові й Віхурі забрати Лінецького подалі від стрілецьких очей. Єдиним місцем, придатним для нього, виявилася спальня, де поранений без жодних церемоній та слів подяки розмістився на ліжку. Повха вклали на канапу, і Кошовий, вірний звичці думати наперед, зрозумів: найближчим часом їм із Магдою доведеться облаштуватися на підлозі. Якщо врахувати Шацького, котрий нині навряд чи захоче вертатися додому, вільною від постояльців лишиться хіба вбиральня — Йозеф займе кухню.

Пообіцявши незабаром розібратися й таки відрядити на Личаківську санітарів, старшина пішов. Віхура захопив собі крісло, перетягнув його на середину зали й вмовився так, аби розділяти дві кімнати, створивши щось на зразок прикордонної застави між пораненими стрільцем — українцем і офіцером-поляком. Шацький віддався клопотам, допомігши обом по черзі роздягнутися й роздивившись рани з виглядом, ніби був не дантистом, а хірургом. Магда тим часом помила руки й навіть перевдягнулася, бо мала вдома вбрання медсестри, час від часу брала його прати й прасувати. Відправила Йозефа різати на бинти чисте простирадло, оглянула обох сама.

— Думай, що хочеш, Климентію, але пан Лінецький має важчу рану. Кулю треба діставати.

— Та що я можу думати...

— Насамперед ним займуся.

— Бога ради!

— Тобі це неприємно.

— Магдо, слово честі: мені однаково після всього, що вже трапилось сьогодні. І підозрюю — ще не вечір.

Стрепенувшись, Магда перехрестилася:

— Пане Шацький, дуже перепрошую! Прийміть співчуття! Це жахливо, жахливо, так не мало бути!

— А отак — мусило? — Йозеф сумно кивнув на Повха, який скрутився на шкіряній канапі, голий по пояс, затискаючи рану жмутом

із власного одягу. — Чи так, як отой пан? — кивок на спальню. — Пані Магдо, я впораюсь. Краще скажіть, чим допомогти, бо хтось помер, а хтось ще живий.

— Справді. Завжди цінувала вашу мудрість. І... пані Естер теж.

Не втримавшись, вона ступила до Йозефа, нахилилася, торкнулася губами його лоба. Потому сказала промити та перев'язати рану стрільця. Сама ж пішла на кухню, кип'ятити ніж — збиралася все ж таки вирізати Лінецькому кулю сама, та, за її словами, сиділа, на щастя, неглибоко.

— Побачив у вас там наливку, пане Кошовий, — мовив Віхура, сідаючи зручніше. — По-перше, нашим підопічним не завадить, іншої анестезії нема. І я пригощуся. Хтозна, скільки тут ще сидіти.

Клим тільки тепер звернув увагу — він один стояв у пальті. Знявши його, кинув на спинку стільця. Капелюх так і лишився на вулиці, йти по нього не було бажання, обійдеться, має декілька. Аби ж лиш цього горя. Взявши з шафи карафку, затримав погляд на камені зі Стрийського парку, що досі лежав на письмовому столі біля прес-пап'є, прихопив чарки, примостився навпроти відставного комісара.

— Пане Віхуро, ви мене здивували.

— Прошу?

— Чи не вперше за час нашого знайомства ви з'явилися вчасно та в потрібному місці.

— Ви завжди недооцінювали поліцію.

— Приклади лише з мого досвіду. Як ви тут опинилися? І що на це скаже турботлива пані Віхурова?

Віхура простягнув руку. Давши йому чарку, Клим налив, потім — собі. Решту тицьнув Шацькому, котрий відразу щедро зросив міцним напоєм тампон.

— Не повірите — пані Віхурова й благословила мене поспішити на допомогу пані Богданович.

— Тобто?

— Щойно в місті почалася стрілянина, моя дружина відразу згадала про вдову мого друга й шефа, — відставний комісар пригубив наливку, посмакував. — Не дивіться так. Бачу, вас обурює. Мовляв, пані Магду є, кому захистити. Тільки ж ми маємо враховувати певну специфіку конфлікту, серед якого опинилися. Поруч із вами полячці... даруйте на слові...

— Хочете, закінчу? — випалив Клим. — Небезпечно, так? І ви поспішили захищати її — від мене? Здається, не так давно подібна розмова в нас уже була.

— Пане Кошовий, я не маю наміру заходити зараз у кола політикування. Можливо, іншим разом, за інших обставин. І то... Без великої охоти, ось. Не важливо, заради чого спішив до вас на Личаківську я. Маємо іншу задачу: не допустити, аби ці двоє, гм, пацієнтів за першої ж нагоди вчепилися один одному в горлянки. Тож, із вашого дозволу чи без, я лишуся доти, доки представники ворогуючих сторін не позабирають кожен свого пораненого.

— Мудре рішення, пане Віхуро, — озвався Шацький.

Застогнав Повх, йому саме чистили рану.

Магда вийшла зі спальні, витираючи руки чистим рушником.

— Пане Шацький, допомога потрібна?

— Пані Магдо, я дантист, але й таку справу знаю.

— Чудово. Коли закінчите, ваша допомога знадобиться мені. Асистувати будете.

— Із задоволенням.

Кошовий не розтягував — випив усе відразу.

Чим далі, тим більше йому здавалося: все довкола відбувається не з ним. Не в затишному помешканні, в якому він прожив десять років, хай тут у різний час і знаходив два трупи. Підвівшись, узяв карафку, налив собі ще. Поліз по цигарки, вчасно зрозумів — не треба курити, прихопив чарку, подався на кухню.

— Пане Кошовий!

— Так, перепрошую, тримайте, — Клим простягнув Віхурі карафку.

— А, ну, це звичайно, — відставний комісар гмикнув. — Серед усього цього, моє питання найменш дочасне. І все одно, як оте ваше слідство? Ви ж намагалися з'ясувати, хто вбив того поляка, офіцера, в Стрийському парку. Вдалося чи закинули?

— Закинув, ясна річ.

Кошовий збрехав.

Йому вдалося.

Він уже знав, хто вбивця. Хай викриття нічого не дасть.

Розділ сімнадцятий

Паперовий спадок пані

Стріляли, але вже не на Личаківській.

Климові вікна виходили в глухий двір. Та якщо їх прочинити, все одно можна було почути відлуння вуличних боїв. Шацький поринув у нову для себе роль медичного асистента, причому Магда сама не називала себе фаховим хірургом. Тим не менше, в чотири руки вони в умовах, котрі наближалися до польових, зробили справу так добре, як могли.

Виколупавши Лінецькому кулю без наркозу, вливши в нього перед операцією майже всю наливку і давши в зуби дерев'яну ложку, аби терпілося, Магда лишила Йозефа старанно зашивати рану, сама тим часом оглянула перев'язаного Повха, який несподівано засоромився жінки. Обидва пацієнти поки перебували в задовільному стані, й Магда примостилася у фотелі, яким поступився Віхура. Своєю чергою, Кошовий віддав йому стілець, сам без церемоній влаштувався на підлозі, підстеливши пальто, і так завмер, заплющивши очі та прокручуючи в голові вже відомі факти. Переконаючи самого себе — вбивця той, на кого вони вказували, а ні хто інший.

Так сплигло кілька годин.

Спершу Шацький обмовився, що зголоднів.

Потім дзенькнув телефонний апарат. Клим неабияк здивувався — був переконаний, що станція не працює, хоч її разом із поштою все ще контролюють стрільці. Він давно не користувався телефоном, тим більше не чекав зараз дзвінка ні від кого. Перш ніж почав підводитися, Магда випередила — кречнувши, мов стара баба, *підвела* себе з крісла, підійшла до столу, зняла ебонітову слухавку.

— Так, — помовчала. — Так, Дануто. — Послухала ще, спохмурніла. — Чекай. Кажу — сядь і чекай. Відчиниш тільки мені. Все, заспокойся. Так мало статися.

Кошовий все зрозумів, але однак перепитав:

— Померла пані Яблонська?

— Впокой її душу, — Магда прочитала коротку молитву, перехрестилася, поклала трубку на важіль. — Дякувати Богу, зв'язок не зник.

— Усе могло бути, — зауважив зі свого місця Віхура.

— І нещасна, налякана Данута сиділа б поруч із покійницею, тремтячи й боячись вийти з дому, — зітхнула Магда. — Хтозна, скільки це триватиме. Але хай там як, дівчина все одно не ризикнула б виткнути носа. Отак і жила б разом із мертвою під одним дахом день, два, три...

— Ти перебільшуєш, — Кошовий звівся на рівні.

— Аж ніяк. Кудись зібрався?

— З тобою. Ти йдеш до Яблонської, пішки, через місто. Я не можу тебе отак пустити саму.

— Пані Магдо, слухайте. То є мудро, — зауважив Шацький.

— Розумію. Сама хотіла тебе просити.

— Думала — треба говорити про такі речі окремо, спеціально? Це ж очевидно, Магдо — одна не підеш.

Клим спершу подав пальто їй, потім — натягнув своє. Перевіряти, чи заряджений револьвер, стало вже звичкою, подібною до куріння. Віхура теж підвівся, пересісти в крісло.

— Пані Віхурова мене б прокляла, — буркнув він. — Супроводжувати вас та берегти — ніби моя справа зараз. Та з паном Кошовим не менш надійно.

— Дякую за довіру, — гмикнув Клим.

— Я серйозний, як ніколи. Хіба безпечніше лишати вас, зацікавлену особу, з двома пораненими ворогами в одному

приміщенні?

Повх заворочався, та нічого не сказав. Лінецький лежав за щільно причиненими дверима, тож навряд почув сказане. Якби й почув, нікому з присутніх не хотілося заходити в безкінечне коло дискусій.

— Лишаємо на хазяйстві, — Кошовий сумно посміхнувся.

— Все гаразд, ми з паном Шацьким знайдемо, чим себе забавити. Не нудьгуватимемо. Якщо у вас десь прихована ще одна карафка наливки, можете в такому разі ходити довше.

— Бачу, пане Віхуро, я мав би познайомитися з вами раніше. Вам ніби хто віжки відпустив.

— Колись і я був молодим. Та й пан Шацький, знаю, має, що згадати з молодості.

— Йдіть уже, — буркнув Йозеф. — Пан комісар шуткує. Ми з ними тим часом пошукаємо, чим заморити черв'яка.

— Пляшка вина є в буфеті, — згадала Магда. — І господарюйте, панове. Сьогодні можна й треба. Не забувайте про поранених.

— Їх нагодуємо спершу, — запевнив Віхура. — Не затримуйтесь, у місті вечором прогноую ще більшу небезпеку. Тому дуже прошу вас: коли вже працює телефонний зв'язок, дайте чути, як дістанетеся до місця й коли йтимете назад. Задля мого особистого святого спокою.

— І мого, — вставив Шацький.

Поволі наближався вечір, міцнішав ранній морозець.

Клим із Магдою рухалися вулицями, швидко перебігаючи на короткі відстані, завмираючи, слухаючи місто й долаючи наступний шматок дороги. Тіло Семчишина з Личаківської не прибрали, далі на вулицях вони наткнулися ще на кілька трупів: стрільці, чоловіки у формі польського легіону, цивільні.

Дивно, що попри страх, що скував Львів, який навіть за часів російської окупації не бачив такої кількості вуличних боїв і взагалі щонайменше сотню років не переживав нічого схожого, то тут, то там зринали перехожі. Жінок не помічали, сновигали самі чоловіки різного віку, здебільшого молоді, більшість — вбрані, мов батяри. Кошовий міг битися об заклад: то вибралися на полювання щурі — мародери, й краще обходити їх десятою дорогою. Також траплялися стрілецькі патрулі, але чим далі від центральної частини, тим менше військових траплялося на очі.

Діставшись нарешті до потрібного будинку, Клим затримав Магду, тихо наказав зупинитися, почекати, поки він огляне все довкола й переконається, що не чигає засідка. Ковзнув у парадне першим, роздивився — ніби тихо, закликав Магду. Стукав у двері Яблонської він, почувши зсередини тихе налякане: «Хто?», відповів: «Я!», на що у відповідь зойкнули й попередили:

— Я поліцію гукну!

Магда роздратовано відсторонила Кошового, грюкнула кулачком, мовила голосно:

— Дануто, відчиняй!

Замок клацнув, і Магда швидко ступила всередину, кивнувши Климу. Побачивши, що гостя не сама, Данута, бліда й розпатлана, знову скрикнула лячно, а потім, розгледівши чоловіка й упізнавши, підбитою ластівкою кинулася Магді на груди. Плечі затрусилися.

— Ну-ну, не треба, — Магда провела рукою по її голові, та раптом передумала: — Треба, дівчинко. Плач, плач, кругом горе.

— А поліція б не прийшла, — додав Кошовий, замикаючись. — Ніхто б ваших пробі не почув, панно Дануто.

— Що їй було кричати? — Магда сильніше притиснула дівчину до себе. — Зараз ніхто нічого не знає. Всі розгублені, Климентію. Цивільні, військові.

— Поляки, як бачиш, зібрані.

— Це докір чи висока оцінка?

Клим закусив губу.

— Досить. Всякий раз кажу собі не чіпати того — і постійно порушую.

— Я так само, заспокойся, — Магда відсторонила від себе Дануту, витерла вологу пальцем у рукавичці. — І ти спокійніше. У місті страшно, бо такого не чекали. А тут... Пані Малгожата могла піти з дня на день, ми з тобою були готові, хіба ні?

— Але що маємо робити тепер! — вигукнула Данута, притулившись до одвірка спиною. — Пані Магдо, їй... *нам* не віддали тіло! Ви ж знаєте, його не тримають, воно нікому не потрібне, крім нещасної матері! Та ж цими днями просто не було до кого звернутися! Чужа смерть уже нікого не обходить, а віднедавна поліції фактично нема! Звертатися до нової влади... Якщо вона є...

Магда глянула на Клима.

— Ось, пан Кошовий тобі посприє. Лад у Львові наведуть до ранку, дуже на те надіюся. Пан має доступ до тих, хто при владі. Близько знайомий зі стрільцями. Не ті, так ті допоможуть. Колись усе одно місто ховатиме своїх мерців.

— Звісно, звісно, — прокашлявся Кошовий. — Пані Магда права, треба дочекатися миру.

— Він можливий?

— Перемир'я — неодмінно. Перемовини вже йдуть, — він не знав цього напевне, проте переговорний процес був цілком передбачуваний.

— А з пані Малгожатою як?

— Так, як належить, — тепер Магда говорила строго. — Робимо те, що мусимо. За будь-яких обставин покійницю слід обмити, вбрати відповідно. Помолитися за упокій душі.

— Вона не може бути тут довго.

— Ніхто не говорить цього, Дануто. Скажи краще, як вона *пішла*.

Дівчина шморгнула носом.

— Зле, пані Магдо. Недобре.

— Чому? Боліло?

— Отут — дуже, — Данута притулила долоню до грудей зліва, де серце. — І ота колотнеча з тілом, яке не відспівати й не поховати. Ще пан обіцяв знайти, хто міг його вбити... Оце все тиснуло, вона ж мати, серце не витримало.

Магда розвернулася до Кошового.

— Справді, Климентію. Знаю й бачу, не до того. Хоч тепер можеш щось сказати про вбивство Яблонського?

— Можу.

Не хотів — вирвалося, бо кілька останніх годин крутилося в голові, навіть коли в його помешканні розміщали поранених.

— Невже? — Магда вочевидь не чекала такої відповіді. — То говори. Заради пам'яті пані Малгожати. Ти слово дав.

Кошовий шукав правильних слів, а Данута втрутилася:

— Отже, панові вже не треба того, що лишилося від пані?

Сіпнулося віко, не знати чого.

— Прошу? Лишилося? Що саме?

— Ну, тамті папери. Листи, за якими пан питався. Кореспонденція, яку я мала розібрати й впорядкувати. Звернення, скарги...

— А, список поганих справ пана Юліуша, — згадав Клим. — Можете мені все це дати?

— Так пані хотіла. Вже перед самою смертю заповіла. Бачте, до останнього все те її мучило... Мовляв, якщо це допоможе панові, підкаже, де й кого шукати, хай уже буде. Після смерті жодної приватності не треба.

Кошовий торкнувся пучкою віка.

— Хіба переконатися додатково у правильності здогаду.

— Хто? — запитала Магда, дивлячись йому в очі.

— Ти його знаєш, — Клим вирішив поки обмежитися такою відповіддю. — Мені зараз важливіше мотив. Шацький правий, та й інші припускали: жодної політики, особисте, помста. Яблонський заплатив за гріхи, тож я не готовий звинувачувати вбивцю. Тим більше — засуджувати, бо не суддя.

— *Хто?* — повторила Магда. — Ми маємо право почути це тут і тепер. Данина світлій пам'яті Малгожати Яблонської. На відміну від сина, вона була достойною людиною, справжньою шляхтянкою.

— Я скажу, — запевнив Клим. — Та спершу все ж гляну на те, що зосталося від пані.

— Ходіть.

Данута жестом запросила до невеличкої зали, де вони балакали минулого разу. Вікна щільно запнені, замість лампи горіло кілька свічок. На столі біля підсвічника вгледів невеличку теку. Розгорнув, побачив стосик паперів. Поштові аркуші перемішалися з вирваними із зошитів, усі списані від руки.

— Тут усе, що доставляли від кінця вересня. Раптом згодиться.

— Я перегляну. Дякую.

— Ти поводишся трохи дивно. Але сьогодні день такий, — зітхнула Магда. — Ну, і манеру твою, Климентію, за десять років я вивчила. Роби, як знаєш і мусиш. Дануто, ми — до пані.

Вони вийшли, причинивши за собою двері.

Кошовий розстебнув пальто. Пошукав цигарки й раптом зрозумів — забув покласти в кишеню, коли збирався. Взяв аркуші, перебрав, проглядаючи.

Раптом завмер.

Підніс один, списаний акуратним округлим почерком, до свічки.

Віко знову сіпнулося, він заплющив очі, потім розплющив, придивився краще.

Вчитався.

Більше Климентія Кошового в цьому помешканні нічого не цікавило й не затримувало.

— Магдо! — він склав аркуш учетверо, заховав до кишені, поруч із револьвером. — Магдо, прошу на хвилю!

Вони вийшли до передпокою водночас. Він — із зали, вона — зі спальні.

— Щось сталося?

— Нам треба йти.

— Я не можу, ти ж бачив і знаєш.

— А я не лишуся тут.

— Тебе не тримають.

— Ти з Данутою...

— Ми зостанемося. До темряви пані не вберемо. Вночі ходити небезпечніше. Заночуємо вдвох у залі, помістимося, не до церемоній. Але — що сталося, чому ти раптом поквапився?

— Дещо зрозумів.

— Про вбивцю?

— Так.

— Хто? Я почую нарешті?

— Він у нас удома. Цього поки досить, — і тут же додав, випереджаючи її реакцію: — Він не становить небезпеки, Магдо. Не завдасть клопоту. Живий Юліуш Яблонський був значно небезпечнішим. Коли остаточно все перевірю, ти неодмінно дізнаєшся, хто він.

Клим відшукав поглядом телефонний апарат.

Підняв слухавку.

Тихо.

— Здається, зв'язок утрачено, — він розвів руками, поклав слухавку назад. — Боюся, довгенько перемир'я чекати.

Розділ вісімнадцятий

Один із трьох

Повертався, пірнувши в ранні листопадові сутінки.

Дістався назад так само без перешкод, під гуркіт далекої канонади — постріли гупали частіше. Мабуть, десь перед містом утворилася подоба лінії фронту. Коли заходив у браму, помітив вузьку щілину у дверях помешкання домовласника — то Зінгер сторожко визирав і зачинився, щойно переконався: то не чужі, боятися нема кого.

Магда видала залишені після пані Яблонської ліки, серед них — ті самі, знеболювальні, зі снодійним ефектом. Вони призначалися найперше для Лінецького, якого Клим застав при пам'яті. Повх лежав на здоровому боці, дивився в підлогу й мовчки сопів. Віхура зовсім похазяйськи розвалився в кріслі, поклавши ноги на ослін, поруч на підлозі нудьгувала спорожнена винна пляшка. Шацький тинявся з кутка в куток, і, виглядало, жоден із присутніх не мав бажання говорити один до одного.

— Ми відрізані від світу, телефон замовк. А ви зовсім берега пустилися, — Клим кивнув на пляшку. — Не припиняєте дивувати, пане комісарє.

— Інакше ніяк, — у голосі відставного поліцейського звучали філософські нотки. — Коли цікаво, то пан Йозеф запропонував

пом'янути його дружину.

— Я б нині поминав усіх померлих та загиблих, — зауважив Кошовий, скидаючи пальто. — А за живих молився.

— Ніколи не помічав за вами надмірної набожності, — зауважив Віхура.

— Зараз вона не надмірна, — сказав Клим. — Дозвольте зайти в спальню.

— Маю надію, ви не скористаетесь із моєї довіри та не довершите справу того старшини.

— Годі вже дурниці верзти.

Лінецький тяжко дихав, лице рясніло дрібними крапельками поту. Побачивши над собою Кошового зі склянкою рідини, прохрипів, оближуючи сухі потріскані губи:

— Отруту мені принесли?

— Не така ви важлива персона, аби труїти вас, ще й у власній спальні. Пийте. Рану від того не затягне, але стане трошки легше. Болітиме не так.

— Чекайте...

— Що?

— Пересвідчилися — смерть мерзотника Яблонського не мала значення?

— Якщо в такому стані вам важлива моя думка, смерть капітана таки щось означала. Пийте.

Клим підніс склянку впритул до Рафалового рота, підтримав голову рукою, дочекався, поки той зробить кілька ковтків. П'ючи, закашлявся, та Кошовий довів справу до кінця, вливши в пораненого все. Залишивши, вийшов, щільно причинивши за собою двері. Ступив до Повха, присів навпочіпки, торкнувся плеча:

— Іване...

— Так, — мовив стрілець глухо, далі видивляючись щось на підлозі.

— Я тоді, коли ми говорили в Народному домі, не спитав: Юстина, сестра Карпа, пробачила тебе?

— Вам зараз конче знати? Саме тепер?

— Семчишин загинув. Ти маєш піклуватися про неї. Хіба ні?

— Моя справа. Дам собі раду. Раніше ж давав.

У кріслі заворочався Віхура.

— Пане Кошовий, чим ви перейнялися?

— Незавершена справа. Самі ось нагадали — ми давно знаємося. А ви забули: я не заспокоюся, поки так. Хай навіть під кулями.

— Сказано гарно. Але перебільшуєте. Під кулями ви думаете про одне: куди б сховатися, як би вижити.

Клим підвівся.

— Пане Віхуро, вже кілька днів довкола нас і з нами всіма відбуваються процеси, котрі вже не матимуть вороття. Ставте великого хреста й готуйтеся, що вас перейматиме зовсім інше, ніж турбувало вчора. Нове не завжди означає добре, даруйте за банальність. Але на порозі цього нового, яким би воно не було, особисто я хочу навести лад і повернути старі борги.

— Ви все ж таки про випадок у Стрийському парку?

— Насамперед. Вам цікаво?

— Ні. Знаєте, визнаю вашу правоту: мене відтепер більше хвилює завтрашній день, аніж незавершені справи вчорашнього.

— Так я і думав.

Кошовий взяв зі столу камінь, підважив, підкинув, обвів присутніх поглядом, зупинився на неприкаяному дантисті.

— Шацький, ходіть на кухню. Дуже чаю хочеться.

Той стрепенувся, закивав, пожвавився й зник за кухонними дверима перший. За мить Клим приєднався до нього, зачинився так щільно, як міг, став ув одвірку, схрестивши руки на грудях.

Камінь тримав у правиці.

— Ви хочете мені щось важливе повідомити? — запитав Шацький і тут же сам собі відповів: — Звісно, звісно ж! При них не збираєтесь говорити. Думаете, не зрозуміли?

— Мене це не обходить, — мовив Кошовий, говорив серйозно, як ніколи. — Зараз я викладу вам деякі власні міркування. Ви були присутні на початку, трималися поруч майже весь час, вчасно приходили на допомогу.

— Ой, годі вам. Нічого особливого, пане Кошовий.

— Неправда. Ви розкрилися за кілька останніх днів з такого боку, з якого я, слово честі, не бачив, не міг уявити вас раніше. Крім того, Шацький, сьогодні ви пережили трагедію, тримаючись при цьому дуже гідно. Ще раз прийміть співчуття, і я особисто зроблю все можливе,

аби пані Естер гідно поховали. Не знаю, чим ладен допомогти. Та моя рука — ось.

У простягнутій правиці він далі тримав камінь.

Шацький скосував на нього.

Легенько ляснувши себе по лобі лівою долонею, Клим нарешті примостив камінь на стіл, біля кухлів. Потому знову стукнув себе, тепер трохи сильніше, показуючи тим самим — забув про чайник. Розпаливши гасову плиту, перевірів, чи досить води, примостив посудину на вогонь, мовив чи то до себе, чи — до Шацького, чи, може, до чайника:

— Отак.

— Я дякую вам, — сказав Йозеф.

— Не треба. Це мій обов'язок. Якщо хочете, я заборгував вам за ці роки. Ви приділяли мені забагато уваги.

— Говоримо, ніби прощаємось.

— Усе може бути. Припускаю, комусь доведеться незабаром залишати Львів.

— Чому?

— Тепер двом громадам в одному місті вже не вжитися. Будь-який варіант подальшого розвитку подій виглядає поганим. Але — давайте до наших справ.

— *Наших?*

Клим замислено торкнувся пальцем чайника, що повільно нагрівався.

— Саме так. Нехай це прозвучить неправильно, цинічно, та ключ до того, що сталося минулого тижня в Стрийському парку, дала мені сьогоднішня смерть пані Естер. Згадайте, вона й раніше підказувала мені правильний шлях. Зробила це й нині, своєю загибеллю. Якщо я не коректний, сердечно перепошую. Відтак інакше все одно не скажу.

— Усе гаразд. Моя фейгале стала вам у пригоді навіть так, — Шацький моргнув. — До речі, як саме?

— Чекайте, зараз усе поясню, — Кошовий потер перенісся, остаточно збираючи думки докупи. — Коли бути зовсім точним, усе вирішила не так її трагічна загибель, як ваша реакція на вбивцю.

— Хіба хтось повівся б інакше?

Клим хлопнув у долоні.

— Давайте почнемо спочатку. Що трапилося? Вбили Юліуша Яблонського, офіцера, поляка, шляхтича, людину прикру, підлу, хоч про покійників так не говорять. Він розорив власну матір, вкручувався в сумнівні оборудки, не мав жодних моральних чеснот. Словом, жертва за життя охоче порушувала всі десять заповідей, отримувала від того задоволення й дістала, я вважаю, по заслугах. Але, — тут він багатозначно підніс палець, — треба також розуміти не лише *чому* Яблонського вбили, а й *коли*. Не знаю, чи хотів убивця, аби вийшло так, чи особисті мотиви наклалися на політичні. Проте вбивство поляка у Стрийському парку стало приводом остаточно перекреслити навіть саму можливість перемовин між українською й польською політичними сторонами. Польські політичні лідери звинуватили українців у провокації, це підштовхнуло Польський національний комітет створити свою ліквідаційну комісію й заявити про перехід Східної Галичини разом зі Львовом під польську юрисдикцію. У відповідь наша Національна Рада змушена була діяти на випередження. Результат: вона взяла владу в свої руки, створено нарешті державу. Наслідок — збройні сутички на вулицях, мародерство і, як не сумно, загибель пані Естер.

Шацький кивнув, та нічого на це не сказав. По очах видно — чекав, що далі. Кошовий не тягнув.

— Забігаючи наперед, скажу: так мало б статися раніше чи пізніше. Переговори навряд чи вирішили б суперечку, чийй державі тут бути. Ліквідаційну комісію, певен, задумали створити ще до того, як Яблонського вдарили ось цією каменюкою по черепу, — він кивнув на знаряддя вбивства. — Проте саме обставини, викладені мною вище, тобто міцна прив'язка вбивства до політичного контексту, спонукала мене взятися за справу. Й не полишати її після того, як викриття злочинця, про що багато говориться всіма й усюди, вже не мало жодного значення й ні на що не впливало.

— Я так розумію, пане Кошовий, вам удалося?

— Бо вбивця особливо не ховався, — пояснив Клим. — Він не замітав сліди, хоч і не признався прямо. Так я за короткий час отримав набір фактів, котрі не мали до сьогодні спільного знаменника. Більше скажу: за дивним, фантастичним збігом обставин, які, певен, створюють лише війни чи якісь бойові дії, убивця Юліуша Яблонського тут.

— Де? — Шацький тривожно покрутив головою.

— У цьому помешканні, — мовив Кошовий спокійно. — Він один із трьох, присутніх зараз у моїй квартирі.

Свиснувши, закипів чайник.

Клим обережно зняв його з плити, знайшов у бляшанці залишки справжнього індійського чайного листу, який не так давно роздобула десь Магда. Кинувши кілька дрібок у кухоль, залив окропом, накрив блюдцем, підсунув ближче до Шацького, поруч виклав шматок сухаря. Таку ж маніпуляцію проробив зі своїм кухлем, хіба не прилаштував нічого зверху.

— Двоє — поранені, — тихо проговорив Йозеф.

— Хіба це знімає підозру? — гмикнув Клим. — Тоді, в день убивства, польський легіонер Рафал Лінецький і необстріляний доброволець-січовик Іван Повх були здорові. Кожен мав мотив та можливість звести рахунки з кривдником. Причому Лінецький переслідував подвійну мету, про яку я вже згадував. Помста за ображену честь та провокація, одне одному не заважало.

Шацький замислено підняв блюдце, перевіряючи, чи напій уже заварився.

— Ви сказали — Лінецький. Дуже впевнено. То це він?

— Він, — ствердно кивнув Кошовий. — Тобто все вказувало на нього, включно з зухвалою поведінкою. Та згодом Лінецький витратив час, аби дати мені зрозуміти: зводити рахунки з Яблонським, хай той навіть скористався довірою й привласнив спільні кошти, за які його товариш відповідав, — дріб'язково. Адже для Лінецького та інших поляків, спраглих до відродження держави, наставали переламні часи. Де нема місця вбивству шахрая через *якісь там* гроші. Ось.

Клим витягнув із внутрішньої кишені, розгорнув та показав Шацькому ближче аркуш, рясно всіяний підписами.

— Що це?

— Остання сторінка протоколу засідання таємної польської військової організації. Однієї з тих, що були створені військовим та діяли у Львові протягом останніх місяців. Українці мали те саме, спільноти виявляли одна одну й стежили, намагаючись якимось протидіяти. Зміст протоколу не цікавий. Бо те, під чим підписалися

учасники зібрання, вже відбувається. Лінецький сам дав мені оригінал, адже на ньому, крім підписів — дата й час. Розумієте?

— Не зовсім...

— Вони збиралися, коли Яблонський прийшов у парк, де знайшов смерть. Тут підпис Лінецького. Це не підробка — він вів протокол. Яблонського вбивали в момент ухвали рішення тих зборів. Лінецький фізично не міг цього зробити. Алібі, Шацький, буває й таким.

Йозеф покрутив аркуш, акуратно склав, поклав на підвіконня.

— Тобто полякові важило, аби ви не підозрювали його.

— Так. Він бачить себе державником, Шацький. Вони не підстерігають негідників у кущах із каменюками. Вони якщо атакують, то з горищ, — він зневажливо гмикнув. — Чи у відкритому бою. Лінецький хотів, щоб я сприймав його саме так.

Шацький помовчав, поцмокав губами, похитав головою.

— Все ж таки українець, той стрілець, білявий, молоденький...

— На жаль, — сказав Кошовий. — А я ж скинув його з рахунків, бо будував висновки так само, як тоді, пам'ятаєте, коли шукав убивцю Божени з площі Ринок.

— Нагадайте.

— Охоче. Особливою прикметою я відразу визначив зріст: убивця бив згори, так міг ударити тільки значно вищий за жертву чоловік. Оглянувши труп офіцера, я до останнього був переконаний: завдати удару міг лише той, хто одного зросту з Яблонським. А той був високим, вище за середній, — задля наочності Клим зобразив рукою, як саме жертву вдарили. — Повх і його старший товариш, Карпо Семчишин, теж мали мотив. Яблонський влаштував провокацію, аби зганьбити Повха перед нареченою, сестрою Семчишина. Дівчина повірила, що молодий стрілець освідчується їй, водночас не гребуючи пов'язями, була глибоко й прикро вражена, розірвала стосунки миттєво. Провокація вдарила й по ній. Я дізнавався при нагоді — на Юстину тицяли пальцями, такі звичаї в певних колах. Проте, — він знову підніс палець, — мене збив з пантелику зріст Повха. До того ж Семчишин, обстріляний вояк, має більше досвіду й куражу. Його зріст підходить, мотив — зрозумілий. Хай навіть він спробував переконати мене: зміг помирити Юстину з Іваном, потреба помсти відпала. Але сьогодні, як я вже казав, я отримав підказку від вас.

— Від мене?

— Кинувшись на Пляму, вбивцю пані Естер, ви збили його з ніг та осідлали. Ви, Шацький, нижчий за нього та, вибачте, хоч старший, та слабший. Це не завадило вам у той момент бути з ним на одному рівні.

— Перепрошую?

— Він не нахилився до вас. Ви лежали згори, саме так опинившись урівень з Плямою. Тож якщо Повх збив Яблонського з ніг та, наприклад, притиснув коліном груди, йому нічого не заважало огріти ворога каменем. Навряд чи він думав, як міркую собі я. Та створилася ситуація, котра дозволила вдарити в те місце, в яке б цілив чоловік, рівний із жертвою зростом. Як бачите, Іван Повх, котрий лежить на моїй канапі й тихо стогне, перетворився на кандидата номер один.

— Помстився — й мимоволі дав полякам козирі, — Йозеф знову поцмокав губами. — Прикро. Тим більше, перепрошую, внаслідок цього Повха й поранили.

— Я додумався до цього кілька годин тому. Але вбивця — не він.

Очі Шацького зробилися круглими.

— Не він?

— Трохи більше години тому отримав тому підтвердження.

— Чекайте... — Шацький видихнув, раптово перейшов на шепіт. — Пане Кошовий... Як так... Ви кажете: один із трьох... Віхура...

— Так, — твердо мовив Клим. — Комісар Марек Віхура...

— Не може бути! Невже...

— Чекайте. Я не закінчив думки. Комісар Віхура *ніколи* б не додумався до такого. Скільки б ми не гарикалися один із одним. Та сам я не повірив, дізнавшись, що Юліуша Яблонського вбив у Стрийському парку той, хто досі мухи не ображав.

Їхні погляди зустрілися, Клим поставив крапку.

— Йозеф Шацький.

Розділ дев'ятнадцятий

Тризна Йозефа Шацького

Запалу потому тишу порушив віддалений звук пострілу ззовні — долинув через прочинену квартиру кухонного вікна.

І зовсім недоречним, не відповідним моменту, видалося інше, не заглушене щільно прикритими дверима. У кімнаті лунко й, виглядало, виклично захропів відставний комісар кримінальної поліції Марек Віхура. Не витримавши, Клим визирнув, побачив його, розмореного, в кріслі. Руку склав на грудях, ноги примостив на стілець. За інших обставин така дещо незвична Віхурина поведінка справді виглядала б комічно, стала б приводом для подальших кепкувань. Але — не тепер.

Зачинившись, Кошовий знову глянув на Шацького. Той сидів, ніби щойно йшлося не про нього й говорилося не до нього. Зі спокоєм, удаваним чи природним, Йозеф узяв кухоль, спершу пригубив чай, потім зробив великий ковток і закашлявся. Клим хотів похлопати його по спині, та дантист хитнув головою, сам вдихнув-видихнув.

— Ви не заперечите мені, Шацький? Не скажете, що помиляюся?

— Пане Кошовий, ми дружимо роки. Коли ви помиляєтеся, самі визнаєте. Інший би доводив, протестував, огризався. Я не буду. Після всього, що сталося, це навіть непристойно. Нижче моєї гідності. Те саме відчував пан Лінецький, попри все бажаючи довести вам свою

непричетність до вбивства цього мерзотника. Він правий, знаєте. На своєму місці не може бруднити об *таке* руки. Шацький, бачите, зміг.

— І вам не цікаво, як я здогадався?

— Я не здивувався. Аби ви не викрили мене зараз, я б неодмінно сам признався, поховавши мою Естер.

— Ви б похвалилися вчинком?

— Можливо, так би виглядало. Пане Кошовий, я знаю вас, але й ви знаєте мене. Погодьтеся, я б ніколи не наважився. Господи, ви ж помітили мою, так би мовити, дивну, незвичну поведінку.

Шацький зробив ще один ковток чаю.

— Справді, ви вели себе агресивніше, ніж завжди. Я назвав би це сміливістю. Кураж ви точно мали. Значить, після того, як власноруч розтовкли Яблонському голову, надалі отримували якісь поштовхи зсередини. Звідси, — Клим торкнувся рукою голови, — чи звідси, — долоня лягла на серце. — Тільки ж я виявився не надто мудрим. Не вартий ваших високих оцінок, Йозефе. Чули, я сказав: убивця не ховався, бо не бачив потреби. Каятися не квапився, проте нічого не приховував, слідів не замітав. Навіть сам легко відшукав та передав мені знаряддя, — кивнув на каменяку. — Тож я мусив здогадатися, ви ж постійно давали мені підказки. Мимоволі, згоден. Просто я їх не читав, бо ж не бачив у вас убивцю.

— Я сам у собі його не бачив. І потім, то не вбивство. Я юдей, але у слов'ян це називається тризною.

— Так-так, розумію. Ви згадуєте поховальний обряд, який передбачає, серед іншого, принесення жертви. Яблонський став такою жертвою. За трагічним збігом, сюди додалися військові ігри, зовсім не обрядові, справжні.

— Естер теж стала жертвою. Її забрали вищі сили, це кара для мене за скоєне. Я не мав права забирати життя того офіцера. Але він після всього у моїх очах позбавлений права жити. Я вже не міг йому дозволити це.

— Забрали життя за життя. Так?

— Ви й це знаєте, пане Кошовий?

— Дізнався кілька годин тому. Без цього з легкістю дозволив би собі повірити, що вбивця — Іван Повх, і з чистою совістю приховати від сторонніх.

— А тепер? Не приховаєте?

Перш ніж відповісти, Клим закурив. Зробивши глибоку зтяжку й випустивши дим під стелю, заговорив, не зводячи очей з Шацького:

— Почати з того, що вперше я відчув вашу брехню, зайшовши тоді в «Сан-Сусі». Можливо, подумав я, ви не так хотіли збрехати, як щось недоговорювали за звичкою. Вам у чомусь було незручно признаватися. Не зрозуміли?

— Та ні.

— Описуючи, як виглядає «Сан-Сусі» нині, ви згадали про портрет Пілсудського в залі. При цьому сказали: не заходили всередину, лише зазирали, ступили не далі порогу. Але коли туди зайшов я, помітив: побачити згаданий портрет і розгледіти, хто зображений, можна, лише пройшовши далі, до шинквасу. Ви шукали за Яблонським, тамтешнім завсідником. Ось другий фрагмент мозаїки, до каменю з парку.

— Не думав про це.

— Авжеж, — Кошовий знову зтягнувся. — Відкинемо обставину, що ви від самого початку крутилися поруч. Ваша цікавість не новина, я цьому значення не надав. Проте, коли ви вже заговорили про тризну, сплив ще один символічний момент. Вбили Яблонського на дев'ятий день після загибелі Шмуля. Дев'ятини, традиційне поминальне відбування. Саме так ви пом'янули сина — вбили його вбивцю, — він зітхнув. — Бачте, й тут зійшлося. Обмовився ж тоді: знайду, мовляв, винного. Маєте. Хоч ви вже тоді знали, що Шмуля застрелив Яблонський.

— Знав, — кивнув Шацький, обмежившись цим.

— Поки про інше. Сьогодні Ефраїм Лапідус обмовився: вони зі Шмулем мали щось проти Яблонського й збиралися вчинити якісь дії. Ви швидко втрутилися, перевели розмову, завадили мені почути більше. Погодилися йти зі мною, аби відвести подалі від Лапідуса. Третій фрагмент, який у світлі подій виглядає зовсім інакше. Нарешті, ваш напад на Пляму. Підказка, як саме завдав удар убивця. Щоб виглядало, ніби билися двоє сильних одного зросту. Тільки ви не на Повха перевели, а себе виказали. Хай і не хотіли.

— Все?

— Ні, Йозефе, — він далі говорив спокійно, рівно, м'яко. — Біля тіла пані Естер ви кричали: «Що я наробив!» Тоді я подумав — ви дозволили їй, попри події в місті, піти на могилу Шмуля, як зазвичай. Винуватите себе з цього приводу. Тепер усе виглядає інакше. Ви

переконані: вбивство Яблонського стало причиною гострого протистояння. Думаєте, що, не бажаючи, запустили невідворотні процеси. Саме через вас, без перебільшення, стрімко розвалилася цісарська влада з усіма трагічними наслідками. Саме ви стали причиною створення українцями нової держави. Саме ваші дії спровокували поляків на збройні виступи та удари у відповідь. Отака, виходить, ваша тризна.

Очі Шацького наповнилися болем та відчаєм.

— Але це ж правда, пане Кошовий!

— Єдина правда — в тому, що ви помстилися Яблонському за вбивство сина і все горе, яке та людина встигла завдати вашій родині раніше. Усе інше ані від вас, ані від мене вже не залежало. Вкотре переконуюсь: ті, хто казав — убивство офіцера не має значення, як і встановлення вбивці, — мали рацію. Зате велике значення для вас і, повірте, тепер також для мене, має ось це.

Клим вільною від цигарки рукою витягнув із кишені піджака та показав Йозефу ще один аркуш.

— Було серед паперів, залишених після смерті пані Малгожатою, матір'ю безпутного Яблонського. Останнім часом жінка з відчаю завела практику приймати листи від тих, хто мав претензії до тих чи інших дії її сина. Бажала бути бодай поінформованою, коли вже не здатна нічого вдіяти. Хтозна, чим керувалася. Так само не можу пояснити, на що сподівалися люди, подаючи листи. Можливо, бачили останню надію. Раптом матір ще впливає на сина-негідника. Пані Естер була серед них, ось її лист. Ви знали?

Шацький мовчки похитав головою, але й аркуш не взяв.

— Тут написано: Юліуш Яблонський дозволив собі негідну поведінку щодо Риви, вашої доньки. Матір пише до матері. Пані Естер сама принесла листа в жовтні, передала Дануті, прийомній доньці пані Малгожати. Дівчина теж потерпіла від зведеного братця, взяла на себе труд бути кимось на кшталт особистої секретарки названої неньки. Є дата, підпис. Далі все просто, чиста математика. Ефраїм Лапідус, з побаченого мною, небайдужий до Риви. Він любить її, Шацький, дружить із Шмулем, старшим братом коханої. Хлопці знали про вчинок Яблонського, ось звідки бажання *впорати* кривдника. З цього місця — лиш припущення. Шмуль вирішив розібратися сам, але Яблонський виявився вправнішим, убив його. Сталося це за кілька

днів після того, як пані Естер написала листа, який я тримаю. Від вас усе приховували до трагедії, адже знали, як ви ставитесь до дружби Шацьких із Лапідусами. Після загибелі Шмуля вам нарешті все розказали. Думаю, відбулося все саме по собі. І на стежку війни тепер вийшли ви.

Йозеф не зронив пари з вуст.

Кошовий поклав листа назад у кишеню, теж витримав важку паузу.

Гра в мовчанку затягнулася.

— Розкажіть, Шацький, — порушив її Клим. — Розкажіть усе.

І той заговорив.

— Знаєте, як нам усім велося останнім часом. Злидні заїдали, в мене пацієнтів майже не лишилося. Люди не дбають про здорові зуби так, як раніше. Я бідкався, не знаходив собі місця. Але все одно був проти, аби Рива йшла кудись служницею. Вона ж наймалася поденно прибирати в різних ресторанах, кав'ярнях та барах, де збирається публіка, ладна витратити гроші. Вона ж у мене вродилася гарною, пане Кошовий. Таких дівчат наймають охочіше, проте ризиків більше. Я попереджав — вона не слухала... Вже потім... Ну... після всього, дізнався: той поляк, Яблонський, зажадав її купити. Пропонував гроші, розумієте, за що.

— Вона відмовилася. Не маю сумніву, Йозефе.

— Так. Яблонський з виглядом, мовби все дозволено, робив огидні пропозиції Риві при своїх приятелях. Коли почав цікавитися обставинами тієї справи, сплигло — він побився об заклад, що єврейській дівчині не сподобається ціна, на пропозицію ж радо пристане. Рива при всіх дала йому по писку. І тоді...

— Що тоді?

— Наступного вечора... — Шацькому важко давалася сповідь, — Її підстерegli, пане Кошовий. Гнали по вулиці, мов дичину. Заштовхали в глухий двір...

— Те, про що я думаю?

— Ні, — він проковтнув важку грудку. — Її не позбавили цноти, якщо ви про це. Але є інші способи збезчестити дівчину. Будь ласка, досить, не хочу далі.

— Перепрошую. Рива розказала пані Естер?

— Аби ж то. Призналася своєму Лапідусу. Він — відкрив Шмулю, вже потім дізналася Естер. Від мене приховали, причину ви назвали правильну.

— Потому Естер і пішла до пані Малгожати?

— Вона відмовила хлопців від непродуманих кроків.

— Навпаки, все було продумано, хіба ні?

— Естер так не вважала, — зітхнув Шацький. — Вже коли Шмуля вбили, я з'ясував — моя фейгале і мій син діяли кожен, як вважали за правильне. А Лапідус сипав собі попіл на голову, бо послухав друга, дозволив йому піти на зустріч із кривдником коханої самому. Коли знайшли його тіло, Ефраїм не мав сумніву, хто вбивця.

— Отже, ви взяли справу у свої руки. Провели власне слідство й переконалися — так є. Я в захваті, Йозефе.

— Ви мали рацію, говорячи: офіцер узяв гроші, бо хотів відкупитися від когось. Це був найпростіший спосіб викликати його сам на сам, аби нічого не запідозрив. Я дав зрозуміти Яблонському — пробачу наругу над донькою та убивство сина, якщо отримаю за це певну суму. Він спершу насміхався, мовляв, куди я з цим піду й хто мені повірить. Потім прокинувся здоровий глузд. Адже я на той час чудово знав, яку Яблонський має репутацію. Після такого ніхто не матиме сумнівів, навіть якщо б я надумав його оббрехати. Трохи поторгувався, та врешті погодився заплатити. Чим керувався — не знаю.

— Я знаю. Тобто, — поправився Клим, — здогадуюсь. Яблонський входив до таємного військового товариства. Саме на той час рухалися вже відомі політичні процеси. Капітан займав не останнє місце, принаймні претендував на це. Його розрахунок далекий від державотворення: мав перспективу в колотнечі списати всі свої борги, вона ж поглине його грішки. Оприлюднення історії Риви та Шмуля було по репутації прямо, могло переповнити чашу терпіння. Тим більше, він уже привласнив спільні кошти, становище без того хистке. Ось чому все так склалося, й він погодився на зустріч.

— Можливо, — знизав плечима Йозеф. — Тоді не замислювався. Збирався з силами, кріпився, я ж ніколи не вбивав, навіть такого покидька. Думаю, подробиці того, що сталося в Стрийському парку, вже зайві. Відвів Яблонського за дерева. Налетів зненацька, він не чекав атаки від немолодого жида. Камінь знайшов раніше, іншої зброї

не мав. Переконався, що мертвий. Залишив так. Усе, пане Кошовий, — і тут же, без переходу: — Які ваші наміри? Розкажете панові Віхурі, пані Магді?

Клим не спішив відповідати.

— Пані Естер чи хтось інший, з ваших — знали?

— Були щиро переконані: у Яблонського було безліч кредиторів, бажаючих виставити йому рахунок. На мене ніхто ніколи не подумав би. Ви підтвердили це щойно.

— Згоден. Тому хай далі все так лишається. У мене, ви ж пам'ятаєте, є досвід приховувати від усіх, кому на тому залежить, імена тих, хто скоїв убивство. Десять років тому тут, у цьому помешканні, я пообіцяв Адаму Вишневському ніколи нікому не казати про те, що він застрелив адвоката Сойку. Бо на той момент сам морально готовий був зробити щось подібне, якби застав Сойку живого. І повірте, того вечора в Стрийському парку міг би бути з вами, аби ви мені все розказали. Вважайте мене спільником, Йозефе.

Очі дантиста зволожіли. У пориві він підвівся, ступив на крок, зупинився.

— Але ж... пане Кошовий, ви дали слово пані Магді. Напевне пообіцяли назвати вбивцю, хоча б шануючи пам'ять нещасної пані Малгожати.

— Ви почули? Мені не вперше приховувати від Магди те, чого їй знати не треба. Викручуся. Визнаю себе нездалим. Зрештою, погодьтеся, на фоні того, що коїться довкола, завтра і для Магди оця наша розмова не матиме значення. Ми заслужили на спільну таємницю.

Кошовий простягнув Шацькому руку.

Шацький потиснув міцно, як тільки міг.

Затримав.

— Ви питали сьогодні... здається... Давно, та Все ж сьогодні... Про Лапідуса, що між нами пробігло... Старий Боярський, мій покійний тесть, батько моєї Естер, хотів Лапідуса за зятя. Не приховував цього, та й Естер замолоду була до нього прихильною. Навіть дуже... Ви розумієте, про що я. Але то було один раз, у пориві, Естер шкодувала, бо Лапідус потому запишався собою, почав відразу заявляти про якісь права. Словом, добре, що так сталося, бо Естер розгледіла, хто він — і вибрала мене, недолугого, без статків та перспектив, із купою

недоліків. Проте переважила одна чеснота, про яку моя фейгале сама мені повіла. Знаєте, яка?

— Звідки...

— Я любив її, мою Естер, — просто пояснив Шацький. — Це дратувало Лапідуса, й він дозволив собі сказати, що Шмуль не мій син.

— Дурня. Я бачив Шмуля. Ніхто не сплутає, викапаний ви.

— І я це знав. І Лапідус теж. Дрібна, підла помста.

— Діти, бачте, вище цього.

— Вони змогли. Може, то й на краще. Мабуть, так треба. Я не переступив через себе, пане Кошовий.

Чоловіки розтиснули руки.

На столі холонув Климів чай.

Віхура вже не хропів.

За вікном ще гупали поодинокі постріли.

Львів, листопад 1918 року

— Маємо наказ залишити місто.

Кошовий, у новенькому, три дні тому виданому стрілецькому однострої, стояв посеред зали. Гвинтівку притулив до стіни, поруч примостив речовий мішок.

— Ще вчора ти казав: переговори ведуться, позиції утримуються,
— Магді вартувало чимало сил стримувати себе.

— Я досі переконаний — ми могли б лишитися. Перемир'я продовжили, наші та польські патрулі спільно наводять лад. Третю добу не стріляють, Магдо.

— Всі надіються на мир. Нарешті.

— Рішення не моє. Його віддав полковник Стефанів^[41]. Уряд і військо повинні почати евакуацію зі Львова не пізніше восьмої години вечора.

— По сьомій... Климентію...

Вони одночасно подивилися на годинник.

— Бачу, Магдо.

— Чому ти не лишишся?

— Бо тепер я на службі. Склав присягу, не хочу, аби назвали дезертиром. І потім, не зостаюся у Львові з тієї ж причини, з якої ти не можеш піти зі мною.

— Куди з тобою? До *вашого* війська?

— Не всі старшини в захваті від рішення полковника. Тому військо вийде з центру та стане на околицях.

— Місто в облозі? Пропонуєш мені місце в санітарному обозі армії?

— Це не смішно, Магдо.

— Не смішно, Климентію. І не правдоподібно. Чому ти йдеш?

— Я мушу. Скоро повернуся, бо наш уряд має підтримку з Києва. На допомогу Директорія обіцяє послати армію, є відповідна телеграма. Ми об'єднаємося.

— Я вже чула. В одну державу.

— Так.

— Мені і таким, як я, в ній буде місце?

— Звичайно.

— Польські керівники, ваші противники, теж так вважають?

Кошовий промовчав — відповіді не було...

...Перемишль втримати не вдалося — не знайшлося саперів, міст не підірвали, польське військо витіснило звідти українське, й подекували: не повернути. Вуличні бої у Львові тривали перед тим три тижні, хоч час від часу сторони домовлялися про перемир'я. За цей час вдавалося забрати й поховати вбитих та померлих — ліків уже не було, локальна війна паралізувала Львів, бракувало не лише медикаментів, а й харчів. Тим не менше, провели в останню путь і Малгожату Яблонську, і Естер Шацьку. В обох випадках Клим був на похоронах, допомагав, чим міг. Поранених із Личаківської теж забрали, та спокій туди не повернувся: Магда поселила на канапі Дануту, й Кошового бентежила присутність дівчини.

Як і припустив, удалося переконати Магду: помилився, коли припустив, що вирахував убивцю. Вона справді вже не надавала історії такого значення, незабаром фактично перебравшись жити до шпиталю. Клим же перебрався до Народного дому, був присутній при проголошенні держави, знову поринув у поточні справи. Шацького відтоді не бачив, збирався навідатися до Кракідалів, та не знаходив часу.

А коли за два дні до чергового, вже великого перемир'я, в рукопашному бою загинув підхорунжий Снігур, він вирішив записатися добровольцем.

Цей порив довго не міг пояснити собі, тим більше — Магді. На той час вони знову жили вдвох, Данута переїхала до далекої рідні Яблонських, і Кошовий якось почув від Магди: дівчину напружувала необхідність бути під одним дахом із ним не менше. Подібні настрої та загалом — взаємну ненависть тих, хто ще зовсім недавно якось та й мирився один із одним, підсилювали криваві бої, котрі спалахували після коротких днів тиші.

Так буде.

Обоє розуміли — і дедалі менше говорили про це.

Їм без того було, що сказати.

— Ти повернешся?

— Мабуть. Дуже хочу цього. Одного разу настане мир, всі домовляться, і я ранком постукаю в наші двері.

— Може, це буде вечір.

— Або ніч на Різдво.

— Хай би так. Тільки ми фантазуємо, Климентію. Видаємо бажане за дійсне.

— Ми сварилися стільки разів, Магдо, що миримося якось непомітно. Нехай з нас беруть приклад.

— Не візьмуть.

— Хтозна.

— У тебе мало часу. Говоримо не про те, займаємося не тим... Я б мала тебе зібрати.

— Не забувай — тепер я вояк. Мушу збиратися сам.

— Ти зробиш, що попрошу?

— Все, що завгодно.

— Лишися живим. Навіть якщо не випаде повернутися назад до Львова — все одно, лишися живим. Не дай себе вбити.

— Спробую.

— Пообіцяй. Ти завжди виконуєш обіцянки.

— Обіцяю.

— Коли так — я спокійна.

— Я писатиму. Адресу знаю, спробую при нагоді. Вулиця Личаківська, номер дев'ять.

— Якщо пан Зінгер звідси не пожене.

— Та де! Він колись пишався, що Магда Богданович квартирує в нього.

- Навряд чи нині має це за честь.
- Буде можливість — не забувай про Шацького.
- Якщо він не забуде про мене.
- Мені справді пора, Магдо.
- Знаю.
- Я вже йду.
- Хай береже тебе Бог.

Кошовий поцілував її.

Магда перехрестила його.

Потім чоловік у стрілецькому однострої взяв гвинтівку, речовий мішок.

І залишив помешкання.

Київ

Червень — липень 2017 року

Література

1. Велика війна 1914—1918 рр. і Україна: історичні нариси. — Кн. 1 / упорядник О. Реєнт. — К.: КЛІО, 2014.
2. «За волю України!»: історичний збірник УСС. — Видання Головної Управи Братства Січових Стрільців. — Нью-Йорк, 1967.
3. *Козицький Андрій, Білостоцький Степан*. Кримінальний світ старого Львова. — Львів: Афіша, 2001.
4. *Кульчицький Станіслав*. Червоний виклик. — Кн. 1. — К.: Темпора, 2013.
5. *Лильо Ігор*. Львівська кухня. Харків: Фоліо, 2015.
6. *Мельник Ігор*. Галицьке передмістя та південно-східні околиці королівського столичного міста Львова. — Львів: Априорі, 2012.
7. Українські січові стрільці. 1914—1920. — Монреаль: Видавництво Ігоря Федіва, 1955.

Андрій КОКОТЮХА (нар. 1970 р. у м. Ніжин на Чернігівщині) — сучасний український письменник, сценарист, журналіст. Автор понад 60 художніх, документальних та науково-популярних книжок. За його романами знімають художні фільми. Кілька років поспіль входить до топ-10 авторів, чії твори є лідерами продажів в Україні, за що відзначений як «Золотий письменник» (2012). Неодноразовий лауреат та володар Гран-прі (2006) міжнародного конкурсу «Коронація слова». Живе і працює в Києві. У видавництві «Фоліо» в серії «Ретророман» вишили друком книжки А. Кокотюхи «Адвокат із Личаківської», «Привид із Валової», «Автомобіль із Пекарської», «Різань із Городецької», «Коханка з площі Ринок», «Втікач із Бригідок», «Київські бомби».

Львів, осінь 1918 року. Австро-Угорська імперія за крок до руйнації. Польки та українці ведуть боротьбу за владу, кожна сторона претендує на Східну Галичину. Ідуть важкі політичні переговори. Українцям вигідно затягувати процес — є надія знайти сильного союзника. Аж раптом у Стрийському парку знаходять труп офіцера-поляка, який був членом таємного військового товариства. Переговорам кінець, і Климентій Кошовий, не так давно — відомий адвокат, а нині — особа без певних занять, має два дні, аби довести: вбивство не має стосунку до політики. Вбитий мав безліч ворогів, звести з ним рахунки міг хто завгодно. Але правда вже нікого не цікавить, збройне протистояння у Львові неминуче... І все одно Кошовий, під кулями листопадових вуличних боїв, вперто шукає істину. Відкриття приголомшить. А події тих буремних днів змінять його долю, вплинуть на погляди його друга Йозефа Шацького та можуть розвести по різні боки вуличних барикад Клима і його кохану Магду Богданович.

У всіх поціновувачів «Офіцера із Стрийського парку» вже незабаром з'явиться нагода самостійно пройти шляхами головного героя. Разом з фахівцями із «Кумпель-Тур» ви вповні відчуєте магію незвичайних пригод у невідомому Львові. Шукати на www.kumpel-tour.com

EXCLUSIVE
STYLE

Андрій КОКОТЮХА (нар. 1970 р. у м. Ніжин на Чернігівщині) — сучасний український письменник, сценарист, журналіст. Автор понад 60 художніх, документальних та науково-популярних книжок. За його романами знімають художні фільми. Кілька років поспіль входить до топ-10 авторів, чії твори є лідерами продажів в Україні, за що відзначений як «Золотий письменник» (2012). Неодноразовий лауреат та володар Гран-прі (2006) міжнародного конкурсу «Коронація слова».

Живе і працює в Києві. У видавництві «Фоліо» в серії «Ретророман» вийшли друком книжки А. Кокотюхи «Адвокат із Личаківської», «Привид із Валової», «Автомобіль із Пекарської», «Різник із Городоцької», «Коханка з площі Ринок», «Втікач із Бригідок», «Київські бомби».

Львів, осінь 1918 року. Австро-Угорська імперія за крок до руйнації. Поляки та українці ведуть боротьбу за владу, кожна сторона претендує на Східну Галичину. Йдуть важкі політичні переговори. Українцям вигідно затягувати процес — є надія знайти сильного союзника. Аж раптом у Стрийському парку знаходять труп офіцера-поляка, який був членом таємного військового товариства. Переговорам кінець, і Климентій Кошовий, не так давно — відомий адвокат, а нині — особа без певних занять, має два дні, аби довести: вбивство не має стосунку до політики. Вбитий мав безліч ворогів, звести з ним рахунки міг хто завгодно. Але правда вже нікого не цікавить, збройне протистояння у Львові неминуче... І все одно Кошовий, під кулями листопадових вуличних боїв, вперто шукає істину. Відкриття приголомшить. А події тих буремних днів змінять його долю, вплинуть на погляди його друга Йозефа Шацького та можуть розвести по різні боки вуличних барикад Кліма і його кохану Магду Богданович.

Примітки

1

Стрийський парк — розташований у місцевості Софіївка нинішнього Галицького району Львова, закладений 1879 року, вважається одним із найстаріших і найгарніших у місті.

2

...біля пам'ятника Кілінському. — *Кілінський Ян* (1760—1819) — варшавський швець, потім член магістрату Варшави, один із керівників повстання 1794 року, полковник міліції Мазовецького князівства. Після придушення повстання був заарештований, сидів у Петропавлівській фортеці Санкт-Петербурга, помилуваний та звільнений російським царем Павлом Першим.

3

...уявляв себе таким, як він, соратником Костюшка. — *Костюшко Анджей Тадеуш Бонавентура* (1746—1817) — польський та американський військовий і політичний діяч. Брав участь у війні за незалежність Америки, організував і очолив антиросійське повстання в Польщі 1794 року. Після придушення повстання й полонення сидів у Петропавлівській фортеці. Звільнений Павлом Першим, після цього виїхав до Європи, де відмовився присягнути Наполеону. Національний герой Польщі, Білорусі та США.

4

...Пілсудському варто б стежити за більшовиками. — Пілсудський Юзеф Клеменс (1867—1935) — перший голова відродженої Польської Республіки, засновник польської армії, провідник агресивної політики щодо українців.

5

...повернути Холмщину й Підляшшя... — Холмщина — розташована в межах сучасної Польщі територія поміж річками Західний Буг та Вепр, була етнічною українською землею, складовою частиною історичної Волині. Підляшшя — область, що займає територію між Холмщиною на півдні, рікою Нарвою на півночі, Мазовією (Польща) на заході та Волинню і Поліссям на сході. Після укладення Берестейського миру Холмщина і Підляшшя за угодою мали відійти до складу Української Народної Республіки. Були спірними територіями між Україною та Польщею.

6

Лютнева капітуляція в Бресті — мирна угода між Українською Народною Республікою з одного боку та Німецькою імперією, Австро-Угорською імперією, Османською імперією і Болгарським царством — з другого, підписана 27 січня (9 лютого) 1918 року у Бресті (Бресті, Брест-Литовську). Перший мирний договір у Першій світовій війні 1914—1918 років. Став наслідком одного з етапів переговорів у Брест-Литовську, загальним підсумком яких був вихід більшовицької Росії з Першої світової війни.

7

...поруч із баром на Джерельній — вулиця в нинішньому Шевченківському районі Львова, в місцевості Клепарів. Назву отримала завдяки джерелам, які тут існували.

8

...включно з кашкетами-«мацеївками». — *Мацеївка* — кашкет із м'яким круглим верхом, який носили у всіх трьох бригадах Польських легіонів. Головні убори оснащалися орлами-кокардами з білого металу.

9

...горляють мазурку Домбровського. — Тепер — державний гімн Польщі. Автор слів — Юзеф Вибицький. Написана 1797 року в Італії як пісня польських легіонів, котрі воювали на боці Франції, під командуванням Яна Хенрика Домбровського. Автор музики, яка спирається на мотиви народної мазурки, — невідомий. Пісню виконували на мелодію мазурки. Сьогодні її називають «Мазурка Домбровського» (від мелодії) або *Jeszcze Polska nie zginęła* (від перших слів твору).

10

...дантист із *Кракідалів* — район Львова, на той час — одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв. Район вважався одним із найбідніших у місті.

11

...за шпиталем на вулиці *Рапопорта*. — Вулиця в місцевості Клепарів, названа на честь відомого лікаря та філантропа Якова Рапопорта. Корпуси єврейського шпиталю розташовані на парній стороні.

12

...діяти в інтересах Української Національної Ради та Центрального військового комітету. — Українська Національна Рада — вищий законодавчий орган Західно-Української Народної Республіки — Західної Облaсті Української Народної Республіки. Створена 18 жовтня 1918 року у Львові як Конституанта (Конституційні Збори) українського народу, що проживав на своїх етнографічних землях в Австро-Угорській імперії. 19 жовтня 1918 року УНРада прийняла постанову про утворення Української держави на українських етнографічних землях у складі Австро-Угорщини та закликала національні меншини направити своїх представників до УНРади пропорційно кількості населення. Президентом УНРади став Євген Петрушевич. Центральний військовий комітет — таємна організація офіцерів-українців австрійської армії, що діяла від вересня 1918 р. Підтримував зв'язки з українськими підрозділами в Перемишлі, Станиславові, Тернополі, Коломиї, Золочеві, Бродах і особливо з Легіоном Українських Січових Стрільців (УСС) у Чернівцях.

13

...поручик Рудницький як голова комітету уповноважив... — Рудницький Іван Теодор (1887—1951) — випускник Львівського університету, юрист, нотаріус, під час Першої світової війни воював на італійському фронті. У травні 1917 року очолив Центральний військовий комітет у Львові.

14

...голова української переговорної групи пан Севрюк. — Севрюк Олександр Олександрович (1893—1941)— український дипломат, посол УНР у Берліні в 1918 році.

15

Депутати «Польського кола» виявилися краще організованими... — «Польське коло» — група польських депутатів імперського парламенту у Відні часів Австро-Угорщини.

16

«Польський національний комітет» з Парижа — представництво орієнтованих на Антанту і США правих польських політичних партій та еміграції в США. Утворене 15 серпня 1917 року в Лозанні (Швейцарія). Було сформоване на базі органів, які до згоди Тимчасового уряду на незалежність Польщі займалися підготовкою меморандумів, у яких викладали вимоги щодо кордонів і місця новоствореної польської держави в Центральній Європі. Згодом Переїхав у Париж, складався з ендеків, очолених Р. Дмовським, представляв Польщу в країнах Антанти і США. Головну увагу зосередив на створенні збройних сил. Ця діяльність підтримувалася Францією, з якою було підписано угоду про «політичний контроль» над польською армією, що формувалася тут, і США.

17

...та цісарським намісником фон Гуйном. — Карл Георг фон Гуйн (1857—1938) — австрійський генерал та урядовець. Останній австрійський намісник Королівства Галичини та Володимирії в складі Австро-Угорщини.

18

...послужив у ландверському полку... — Ландвер (нім. Landwehr від Land — земля, країна і Wehr — захист, оборона) — категорія

військовозобов'язаних запасу II черги та військової формування в Австро-Угорській імперії, Пруссії, Німецькій імперії, і Швейцарії XIX — початку XX ст. Започаткований в імперській Австрії 1808 року. 1813-го ландвером у Пруссії позначали допоміжне військо, котре формується військовими округами на підтримку регулярних збройних сил.

19

...Як нічого не переплутав, Німецької південної армії. — Польова армія Імперської армії Німеччини за часів Першої світової війни. Протягом 1917 року частини змінювали підпорядкування, діючи або автономно, або в складі австрійських армій.

20

...відзначений медаллю «За хоробрість». — Заснована цісарем Йосипом Другим у 1789 році для нагородження солдатів та унтер-офіцерів. 15 вересня 1917 року в статут нагороди внесли зміни, які дозволяли нагороджувати медаллю також офіцерів. На колодах кріпилися золоті або срібні вензели.

21

Бачерувка — назва горілки винокурні Бачевських.

22

Бенькарт — людина без моральних засад та цінностей, виродок, також — незаконнонароджений (*жарг.*).

23

Шуя — негідник (*жарг.*).

24

Люра — горілка поганої якості (*жарг.*).

25

Махлюйка — махінація, шахрайство (*жарг.*).

26

Сплюв — револьвер (*жарг.*).

27

...треба було на Баторія. — Тепер: вулиця Князя Романа у Львові, починається від Галицької площі. Назва змінювалася кілька разів, від 1885-го і до 1940 року носила ім'я польського короля Стефана Баторія.

28

...повз будівлю Політехнічної школи. — Тепер: Національний університет «Львівська політехніка», заснований 1816 року як Реальна школа, 1844-го перейменовано на Вищу політехнічну школу й включено до академічних шкіл Австро-Угорської імперії.

29

...розташований у сецесійній кам'яниці... — Тут «сецесія» — стиль у мистецтві. Виник в Австрії, коли група художників на знак протесту проти офіційного академічного мистецтва вийшла зі складу мюнхенської виставкової організації «Glaspalast». Вважається початком модерну.

30

...поблизу Сикстуської. — Була названа на честь Томи Сикста, що заснував тут першу оселю в 1605 р. Зараз — вул. Дорошенка.

31

Все котиться в Тартар... — За уявленнями греків — темна безодня в глибині космосу, нижче від Аїду. Тартар віддалений від поверхні землі так само, як земля від неба.

32

...на Рутовського... — Тепер: вулиця Театральна у центральній частині Львова, на момент описаних подій вже два роки, як була перейменована на честь президента міста Тадеуша Рутовського.

33

«Народний дім» — одна з найстарших і найбагатших культурно-освітніх установ у Галичині. Існувала в період з 1849-го по 1939 рік. До 1914 року належала русофільським організаціям.

34

...по дорозі перетнувся з Левицьким. — Левицький Кость Антонович (1859—1941) — український державний діяч, один із визначних політиків Галичини, очільник Головної Української Ради, потім — Української Національної Ради.

35

...маємо Генеральну команду. — Українська Генеральна команда, створена на основі Центрального військового комітету 31 жовтня 1918 року, двома тижнями пізніше перейменована на Начальну команду. Керівний орган українських добровольчих збройних сил, котрі згодом отримали назву Української Галицької Армії (УГА).

36

Керує сотник Вітовський. — Вітовський Дмитро Дмитрович (псевдонім Гнат Буряк, 1887—1919) — український політичний та військовий діяч, сотник Легіону УСС, полковник, один із керівників Листопадового чину, пізніше — державний секретар військових справ ЗУНР.

37

...захопили Головний двірець! — Тут: залізничний вокзал.

38

...вона на той момент ще немала власної назви. — Назва «Західноукраїнська Народна Республіка» (ЗУНР) була схвалена 13

листопада 1918 року після затвердження Конституційних основ новоствореної держави — «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії».

39

...на перетин Городоцької та Янівської. — Янівська: тепер — вулиця Тараса Шевченка у Львові, піднімалася від костелу Святої Анни в бік містечка Янова.

40

...піднялися Францисканською. — Тепер: вулиця Короленка у Личаківському районі, перша назва пов'язана з монастирем францисканців, що знаходився на ній.

41

...полковник Стефанів. — *Стефанів Гнат* (1885—1949) — український військовий діяч. Начальний командант УГА. Полковник УГА й Армії УНР. Під його проводом українське військо перейшло до наступу в боях з польським військом, але після його зміцнення залишило з наказу станцію Львів 22 листопада 1918 року, боячись оточення.